ΚΕΦΑΛΗ ΥΠΟ Ν. ΚΟΥΝΕΛΑΚΗ

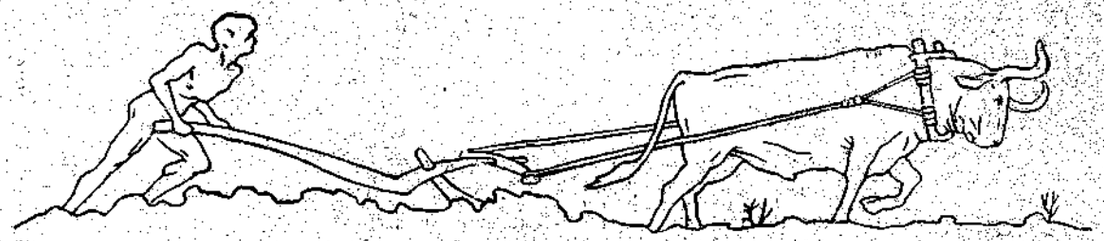

ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΑ

ΕΤΟΣ Η', 15 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1908

Ο ΜΕΝΑΝΔΡΟΣ

Επὶ μακρὰ ἔτη ὠνειρεύοντο οἱ φιλόλογοι τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Μενάνδρου. Ὁ ποιητὴς τῶν ἑκατὸν πέντε κωμῳδιῶν, ὅστις ἐχρησίμευεν εἰς τὴν σύγχρονον τοῦ Ὀβιδίου ῥωμαϊκὴν νεότητα ὡς ἑλληνικὸν ἀναγνωσματάριον, καὶ ὅστις παρὰ τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Εὐριπίδην ὑπῆρξεν ἐπὶ μίαν χιλιετίαν τὸ ἐντρύφημα τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ πιστευθῇ ὅτι εἶχε χαθῆ διὰ παντός. Ἀλλὰ τὰ ἔτη παρήρχοντο καὶ τὸ ὄνειρον ἔμενεν ὄνειρον. Τὸ μοναδικὸν μεμβράνινον φύλλον τὸ ὁποῖον ἀνεκάλυψεν ὁ πολὺς Tischendorf εἰς τὸ Σινᾶ μὲ τοὺς 40 στίχους τοῦ Μενανδρείου «Φάσματος», ἀντὶ νὰ καταπραΰνῃ, ηὔξανε περισσότερον τὴν δίψαν τῶν ἑλληνιστῶν διὰ τὸν περίφημον ποιητήν. Τὴν ἐλπίδα ὅτι εἰς κάποιαν μοναστηριακὴν βιβλιοθήκην τῆς Ἀνατολῆς θὰ ἐκρύπτοντο οἱ πολύτιμοι τῆς Νέας κωμῳδίας θησαυροί, ἐνίσχυε περισσότερον ἡ γραπτὴ μαρτυρία ὅτι κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνος ἐσῴζοντο ἀκόμη ἐν Κων/πόλει καὶ Ραιδεστῷ κώδικες τοῦ Μενάνδρου. Ἀλλ' ἡ ἀκρίβεια μὲ τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας ἰδικοί μας καὶ ξένοι ἐξηρεύνησαν τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἀνατολῆς, κατέδειξε τὴν ἐλπίδα ταύτην ματαίαν καὶ τὴν μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ἡ παράδοσις μᾶς διδάσκει ὅτι κατὰ τὸν πέμπτον μ. Χ. αἰῶνα ἀνεβιβάζοντο ἀκόμη ἐπὶ τῆς ψυχορραγούσης ἑλληνικῆς σκηνῆς κωμῳδίαι τοῦ Μενάνδρου. Οἱ σχολαστικοὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἰουστινιανοῦ γνωρίζουσιν ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐκ τούτων, καὶ ὁ ἐπιφανὴς τῆς ἀρχαιότητος κωμικὸς παρουσιάζει ἐδῶ καὶ ἐκεῖ σημεῖα ζωῆς μέχρι τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος· ἀλλ' ἐκεῖ ἡ λυχνία τῶν γραμματικῶν μᾶς ἀφήνει καὶ τὰ ἴχνη τοῦ Μενάνδρου τὰ χάνομεν πλέον καθολοκληρίαν. Μὲ τὰ δυνατὰ κτυπήματα ποὺ κατέφεραν τότε εἰς τὸ Βυζάντιον ἐξωτερικῶς οἱ Ἄραβες, ἐσωτερικῶς οἱ Εἰκονομάχοι, ἐθραύσθη καὶ τὸ «Κάτοπτρον τοῦ Βίου», ὡς ἐκάλουν οἱ παλαιοὶ τὸν Μένανδρον, καὶ ἀπὸ τὰ πολύτιμα συντρίμματα δὲν ἠμπόρεσαν νὰ σωθοῦν παρὰ χίλια μικροσκοπικὰ «fragmenta», τὰ ὁποῖα ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη συνέλεξε μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν, χωρὶς ὅμως νὰ κατορθώσῃ ἀκόμη νὰ καθαρίσῃ ἐντελῶς τὸν ἀττικὸν κρύσταλλον ἀπὸ τὴν βυζαντινὴν ὕαλον. Τὰ μεγαλύτερα κομμάτια ἐβυθίσθησαν μαζὶ μὲ τὴν Σαπφὼ καὶ τὸν Ἀλκαῖον εἰς τὴν τότε γενικῶς ἁπλωθεῖσαν νέκραν.

Μὲ τοὺς παπύρους τῆς Αἰγύπτου ἀναγεννῶνται πάλιν καὶ αἱ διὰ τὸν Μένανδρον ἐλπίδες. Ὅταν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ γῆ τῶν Φαραὼ ἤρχισε νὰ μᾶς ἀποδίδῃ τοὺς θησαυροὺς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, τοὺς ὁποίους ἐπὶ αἰῶνας διεφύλαττε φιλοστόργως εἰς τοὺς θερμούς της κόλπους, καὶ ὅταν ἔβλεπον ἐκ νέου τὸ φῶς ὁ Βακχυλίδης καὶ ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ Ὑπερείδης καὶ ὁ Ἡρώνδας, ἔξαλλοι ἐκ χαρᾶς οἱ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων θιασῶται ἐσκέφθησαν τότε καὶ τὸν Μένανδρον. Τόσον μάλιστα ἦσαν περὶ αὐτοῦ αἰσιόδοξοι, ὥστε ὁ Wilamowitz ῥίπτων τὸ εὐρὺ καὶ προφητικόν του βλέμμα εἰς τὰ μέλλοντα τῆς ἐπιστήμης, ἐμάντευε πρό τινων ἐτῶν ἀπὸ ἐπισήμου βήματος: «Οἱ θεοὶ μᾶς χρεωστοῦν τὴν ἀπόδοσιν τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Μενάνδρου, δὲν εἶναι δὲ δυνατὸν παρὰ νὰ πληρώσουν μίαν ἡμέραν τὴν ὀφειλήν των». Καὶ ὄντως ἡ μαντεία ἐκείνη δὲν ἐβράδυνε νὰ ἐπαληθεύσῃ. Αἱ ὄχθαι τοῦ Νείλου τοῦ ὁποίου

τὴν ἀποθηρίωσιν τόσον πολὺ ἐφοβεῖτο ὁ Μένανδρος, ἐδείχθησαν περισσότερον εὐλαβεῖς εἰς τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ ἀπὸ τὰς Φαληρικὰς ἀκτὰς τῶν ὁποίων τὸ κάλλος δὲν ἀντήλλασσεν οὐδὲ μὲ τὸ ἥμισυ τοῦ Πτολεμαϊκοῦ κράτους ὁ Ἀθηναῖος κωμικός. Ἡ ὀφειλὴ τῶν θεῶν ἤρχισεν ἤδη νὰ πληρώνεται κατὰ δόσεις. Πρό τινων ἐτῶν ὁ ἐν Γενεύῃ φιλόλογος Nicole ἐδημοσίευσε πάπυρον περιέχοντα 80 στίχους ἐκ τοῦ «Γεωργοῦ» τοῦ Μενάνδρου· τοῦτον ἠκολούθησαν οἱ Ἄγγλοι Grenfell καὶ Hunt, οἱ περίφημοι τῶν παπύρων τῆς Ὀξυρύγχου ἐκδόται, εὑρόντες καὶ δημοσιεύσαντες 50 στίχους ἐκ τῆς «Περικειρομένης» καὶ ἄλλους τόσους περίπου ἐκ τοῦ «Κόλακος». Ἀλλ' ἡ μεγαλυτέρα καὶ σπουδαιοτέρα μενανδρικὴ δόσις μᾶς ἦλθε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἀπὸ τὸ Κάϊρον, μὲ γαλλικὴν γενναιοδωρίαν αὐτὴν τὴν φοράν.

Εἰς τὸ χωρίον Ἴσκάου, κείμενον παρὰ τὰς μέσας ὄχθας τοῦ Νείλου, ὅπου περίπου ἡ ἀρχαία Ἀφροδιτόπολις, ἀναστηλώνοντες κατὰ τὸ 1901 οἱ Φελλάχοι τάφον, εὗρον δέσμην ἀρχαίων παπύρων τοὺς ὁποίους σχεδὸν ὅλους κατέκαυσαν ἐκ δεισιδαιμονίας. Τὸ γεγονὸς περιῆλθεν εἰς γνῶσιν τῶν ἐν Καΐρῳ Γάλλων ἀρχαιολόγων οἱ ὁποῖοι ἀφοῦ κατώπτευσαν καὶ ἐξηκρίβωσαν τὸν τόπον, ἔλαβον τῷ 1905 ἄδειαν ἀνασκαφῆς ἀνατεθείσης εἰς τὸν κ. Lefebvre. Οὗτος κατὰ τὰς πρώτας ἐρεύνας του ἀνεκάλυψεν εἰς στενήν τινα γωνίαν τοῦ ἀρχαίου συνοικισμοῦ μέγα ἀγγεῖον γεμᾶτον σχεδὸν μέχρι τοῦ κατεστραμμένου λαιμοῦ ἀπὸ παπύρους. Οἱ πάπυροι οὗτοι ἦσαν ἐπιστολαί, ὁμολογίαι, διαθῆκαι, συμβόλαια καὶ λοιπὰ τοιούτου εἴδους ἔγγραφα ἀναγόμενα εἰς τοὺς χρόνους τῆς 5—6 μ. Χ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ ἀνήκοντα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἀρχεῖον νοταρίου τινὸς τῆς Ἀφροδιτοπόλεως· πρὸς προφύλαξιν δὲ τούτων εἶχον τεθῆ ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας καὶ ὡς πῶμα τοῦ ἀγγείου ἄλλα φύλλα ἐκ παπυρίνου βιβλίου παλαιοτέρου καὶ εἰς φιλολογικὴν γραφὴν γραμμένου. Τὰ φύλλα ταῦτα, δεκαεπτὰ τὸν ἀριθμόν, περιεῖχον τεμάχια κωμῳδιῶν τοῦ Μενάνδρου, ἐκδοθέντα δὲ πρὸ μικροῦ εἰς μέγαν τόμον ὑπὸ τοῦ κ. Lefebvre, ἀποτελοῦν τώρα τὸ φιλολογικὸν ζήτημα τῆς ἡμέρας καὶ πρόκειται ἀντικείμενον προσφιλοῦς μελέτης παντὸς θαυμαστοῦ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων.

Ἡ ταχύτης μὲ τὴν ὁποίαν ἔσπευσαν οἱ Γάλλοι νὰ προσφέρουν εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν δημόσιον τὸ πολύτιμον εὕρημα, εἶναι ἀξία εὐγνωμοσύνης καὶ ἱκανὴ νὰ συγχωρήσῃ τὰς μικρὰς ἐλλείψεις μὲ τὰς ὁποίας ἦλθεν εἰς τὸ φῶς ἡ editio princeps τοῦ Μενάνδρου. Ὁ εὐτυχὴς εὑρέτης τοῦ παπύρου ὅστις ἠθέλησε νὰ γίνῃ καὶ ἐκδότης δὲν εἶναι κἂν φιλόλογος, ὁ δὲ φιλολογικὸς αὐτοῦ παραστάτης, ὁ κ. M. Croiset, φαίνεται ὅτι δὲν τὸν ἐβοήθησε μὲ ὅλην του τὴν δύναμιν. Ἀλλ' ἡ ἐπιστήμη ἤρχισεν ἀμέσως τὸ ἔργον της· ἤδη ὁ Wilamowitz, δέκα ἡμέρας μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ βιβλίου, ἐδημοσίευσεν εἰς τὰ Πρακτικὰ τῆς Πρωσσικῆς Ἀκαδημίας 15 περίπου σελίδας μόνον ἐκ διορθώσεων καὶ συμπληρώσεων εἰς τὸ κείμενον, οἱ φιλόλογοι τῆς Γοτίγγης καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ ἀσχολοῦνται συγχρόνως μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου εἰς τὴν ἰδίαν ἐργασίαν τῆς ἐπανορθώσεως τοῦ κειμένου, καὶ ὁ πάπυρος τοῦ Μενάνδρου θὰ εὕρῃ ταχέως τὸν ἄνθρωπόν του, ὁ ὁποῖος θὰ τὸν ἀναγνώσῃ ἐπιτυχῶς καὶ θὰ μᾶς δώσῃ μίαν ἔκδοσιν καλήν, ἐπιστημονικὴν καὶ πρὸ παντὸς εὐθηνήν, διότι ἡ τοῦ κ. Lefebvre εἶναι ὑπερόγκως ἀκριβή.

Αἱ κωμῳδίαι τοῦ Μενάνδρου τῶν ὁποίων μεγάλα τεμάχια μᾶς δίδει ὁ πάπυρος τοῦ Καΐρου, δὲν εἶναι τέσσαρες ὡς ἐνόμισεν ὁ Lefebvre, ἀλλὰ δυστυχῶς πέντε, ὡς ὁ Wilamowitz φρονεῖ· λέγω δυστυχῶς διότι θὰ ἦτο πολὺ προτιμότερον νὰ εἴχομεν μεγαλύτερα μέρη ἐξ ὀλίγων δραμάτων, παρὰ μικρότερα καὶ ἐκ πολλῶν· θὰ ἠδυνάμεθα τότε νὰ κρίνωμεν καλύτερον καὶ ἀσφαλέστερον περὶ τῆς διαιρέσεως, τῆς οἰκονομίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐν γένει ἀξίας τοῦ ἔργου ἑνὸς δραματικοῦ ποιητοῦ. Ἐκ τῆς κωμῳδίας «Ἥρως», τῆς ὁποίας προηγεῖται ἔμμετρος ἡ ὑπόθεσις μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ποιητοῦ καὶ «τὰ τοῦ δράματος πρόσωπα», ἔχομεν τοὺς 52 πρώτους στίχους, τὸν θαυμάσιον δηλονότι πρόλογον τῆς κωμῳδίας, ὅπου διεξάγεται κομψότατος διάλογος μεταξὺ δύο δούλων. Ἐκ τῆς κωμῳδίας «Ἐπιτρέποντες» ἔχομεν 532 στίχους ἀνήκοντας εἰς τὴν πρώτην, δευτέραν, τετάρτην καὶ πέμπτην πρᾶξιν. Ἐκ τῆς «Περικειρομένης» ἔχομεν 178 στίχους οἵτινες καὶ αὐτοὶ δὲν πρέπει νὰ τεθοῦν πολὺ μακρὰν τῆς ἀρχῆς τοῦ δράματος. Τῆς κωμῳδίας ταύτης καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ τέλους μᾶς ἔδωκε πρό τινων ἐτῶν στίχους τινὰς πάπυρος τῆς Ὀξυρύγχου, οὕτως ὥστε βοηθούμενοι τώρα ἀπὸ τὸ νέον εὕρημα, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ἰδέαν τῆς ὅλης ὑποθέσεως καὶ πλοκῆς τοῦ ἔργου. Τῆς τετάρτης κωμῳδίας, τὴν ὁποίαν ὁ κ. Lefebvre μὲ κάποιαν πρακτικὴν καὶ δικαιολογημένην αὐθαιρεσίαν ὠνόμασε «Σαμίαν», ἔχομεν 485 στίχους ἐκ τῆς πρώτης, δευτέρας, τρίτης, τετάρτης (μόνον 5 στίχους) καὶ πέμπτης πράξεως. Τὰ λοιπὰ ἐκ 40 στίχων ἀποσπάσματα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τὴν «Σαμίαν», ἀλλ' εἰς ἄλλο ἄγνωστον ἔργον τοῦ Μενάνδρου.

Ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στίχων καὶ τοῦ μεγέθους τῶν τεμαχίων φαίνεται πόσον ἡ δόσις εἶναι γενναία καὶ ἱκανοποιητική. Ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ τῆς Νέας ἀττικῆς κωμῳδίας ἐγνωρίζομεν ἕως χθὲς μόνον μικρὰ ἀποσπάσματα καὶ ὀλίγας σκηνὰς ἀτελεῖς καὶ ἠκρωτηριασμένας· σήμερον ἔχομεν πρὸ ἡμῶν ὁλοκλήρους πράξεις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πάπυρος μᾶς διέσωσεν ἐκ δύο κωμῳδιῶν, τῶν «Ἐπιτρεπόντων» καὶ τῆς «Σαμίας» σχεδὸν τὸ ἥμισυ ἑκάστης, ἠμποροῦμεν πλέον νὰ ἔχωμεν σαφῆ τινα ἰδέαν τοῦ πῶς ἤρχιζε καὶ πῶς ἐτελείωνε μία μενανδρικὴ κωμῳδία τῆς διαιρέσεως τῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἐξωτερικῆς καὶ ἐσωτερικῆς μορφῆς τὴν ὁποίαν ἔδιδεν ὁ ἀπαράμιλλος ποιητὴς εἰς τὰ ἔργα του.

Κατέχοντες τώρα ἀρκετὸν μέρος ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, βλέπομεν πόσον ἀτελῆ ἰδέαν εἶχε μέχρι τοῦδε ἡ ἐπιστήμη περὶ τοῦ Μενάνδρου καὶ τῆς Νέας ἀττικῆς κωμῳδίας τὴν ὁποίαν ἔκρινεν ἀπὸ τὰς λατινικὰς ἀπομιμήσεις τοῦ Πλαύτου καὶ τοῦ Τερεντίου. Εἴτε ἐξ ἀδυναμίας μεταφραστικῆς εἴτε ἐκ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ διασκευάζουν τὰ ἀττικὰ πρότυπα σύμφωνα πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ρωμαϊκοῦ κοινοῦ, οἱ λατῖνοι ποιηταὶ παρελάμβανον μὲν τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ πολὺ ἀπεῖχον ἀπὸ τοῦ ν ἀποδίδουν ἀκριβῶς τὴν χάριν τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ τὴν λεπτότητα τοῦ ἀττικοῦ ἀστεϊσμοῦ ὅστις ἐχαρακτήριζε τὸν κομψὸν διάλογον τῆς μενανδρικῆς κωμῳδίας. Εἶχε δίκαιον ὁ Καῖσαρ ἀναζητῶν ματαίως τὴν vim comicam εἰς τὰ ἔργα τοῦ Τερεντίου, ὅστις κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ μεγάλου Ρωμαίου δὲν ἦτο, παρὰ μόνον dimidiatus Menander. Ἡ φωτεινὴ ἐμφάνισις τοῦ Μενάνδρου εἰς τὸ στερέωμα τῆς παγκοσμίου δραματικῆς φιλολογίας ἐπισκιάζει πολὺ τὴν συνωρίδα τῶν Ρωμαίων κωμικῶν, καὶ αὐτὸς δὲ ὁ μεγαλοφυὴς Μολιέρος, ὅστις ἐνομίζετο ὅτι διὰ τῆς κλειδὸς τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς αὐτὸν ἡ ῥωμαϊκὴ κωμῳδία εἶχεν ἀνοίξει τὸν ναὸν τῶν ἀττικῶν προτύπων, χάνει τώρα πολὺ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν πρωτοτύπων. Ὁ Μένανδρος εἰσέρχεται ἤδη μὲ τὴν μεγάλην καὶ ἐπιβλητικὴν αὐτοῦ μορφὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς παγκοσμίου δραματουργίας, ἡ δὲ ἐπιστήμη θὰ χρειασθῇ πολλὴν ἐργασίαν διὰ νὰ καθορίσῃ ἀκριβῶς τὴν θέσιν τοῦ ποιητοῦ, ὅστις διὰ μὲν τὴν παλαιοτέραν κωμῳδίαν ὑπῆρξεν ὁ μέγας τελειωτής, διὰ δὲ τὴν νεωτέραν ὁ ἀπαράβλητος διδάσκαλος. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι μᾶς λείπουν ἀκόμη πολλά, ἀλλ' ἀπὸ τὴν γῆν τῆς Αἰγύπτου ἠμποροῦμεν νὰ ἐλπίζωμεν ἐπίσης πολλά.

Ὁ μελετῶν τὰ νέα ἀποσπάσματα τοῦ Μενάνδρου, ἐὰν μὲν ἔχῃ γνωρίσει τὸν Ἀριστοφάνη καὶ θελήσῃ νὰ κρίνῃ μὲ τὸ μέτρον τῆς παλαιᾶς ἀττικῆς κωμῳδίας τὸ ἔργον τοῦ ποιητοῦ τῆς Νέας, θὰ κλείσῃ τὸ βιβλίον τοῦ Lefebvre μὲ τὴν ἑξῆς ἀπορίαν: Ἀλλὰ ποῦ λοιπὸν εἶναι τὸ γελοῖον εἰς τὰς κωμῳδίας αὐτάς; Πνεῦμα σοβαροῦ καὶ σεμνοῦ κωμικοῦ διαπνέει ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὰ νέα ἀποσπάσματα, εἰς τὰ ὁποῖα μάτην ἀναζητεῖ τις τὸ γελοῖον ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν ἔννοιαν τῆς λέξεως. Τὸ *γελοῖον* τοῦτο δὲν παρουσιάζεται εἰς τὴν μενανδρικὴν κωμῳδίαν ὡς χονδροειδὲς καὶ *καταγέλαστον*, ἀλλὰ λεπτὸν καὶ *παιγνιῶδες*· τὸ ἐρωτικὸν οὐχὶ ὡς *ἀκόλαστον*, ἀλλὰ *ἱλαρόν*· τὸ ἀγροῖκον οὐχὶ ὡς *ἠλίθιον*, ἀλλὰ ὡς *ἀφελές*· καὶ διὰ νὰ μὴ ἀπομακρυνθῶμεν ἀπὸ τὸν ὡραῖον χαρακτηρισμὸν τοῦ Πλουτάρχου, τὸ ἅλας τοῦ Μενάνδρου εἶναι λεπτὸν καὶ *ἱερὸν* ὡς ἐὰν εἶχε γίνει ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἐκείνην *θάλασσαν* ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἔγινε καὶ ἡ *Ἀφροδίτη*, ἐνῷ τὸ ἅλας τοῦ Ἀριστοφάνους εἶναι *πικρὸν* καὶ *τραχὺ* καὶ ἔχει *ἑλκωτικὴν καὶ δηκτικὴν τὴν δριμύτητα*. Ἡ φορτικὴ κατηγορία καὶ ἡ βάναυσος αἰσχρολογία ἡ τέρπουσα τοὺς Ἀθηναίους τοῦ 5ου αἰῶνος, δὲν ἔχει θέσιν εἰς τὴν κωμῳδίαν τοῦ Μενάνδρου· τούτου ἡ φράσις εἶναι κομψὴ καὶ σεμνὴ συμφώνως πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ συγχρόνου Ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ ἠθικὴ εἶχε σφυρηλατηθῆ πλέον καταλλήλως ἀπὸ τὰ διδάγματα τοῦ Ἰσοκράτους. Ὁ Μένανδρος δὲν ἐπιδιώκει διὰ τῶν τολμηρῶν λογοπαιγνίων, τῶν μακρῶν συνθέτων, τῶν κτυπητῶν παρωνυμιῶν καὶ τῆς γλωσσικῆς βαβυλωνίας τῶν βαρβάρων τὸν *ἀπὸ τῆς λέξεως γέλωτα*, ἀλλ' ἐνδιαφέρεται διὰ τὸν *ἀπὸ τῶν πραγμάτων γέλωτα*· τὸν τοιοῦτον δὲ γέλωτα ἐπιτυγχάνει καλύτερον μὲ τὴν ὁμαλὴν καὶ ῥέουσαν αὐτοῦ γλῶσσαν, μὲ τὸν *ἐπίχαριν ἀττικισμὸν* τοῦ ὁποίου τὸ κάλλος ἐσπούδαζεν ὁ ποιητής, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῆς φίλης του Γλυκέρας, εἰς τὰ στόματα τῶν ἑταιρῶν. Ἡ μενανδρικὴ κωμῳδία δὲν ζητεῖ νὰ καυτηριάσῃ τὰ πολιτικὰ πρόσωπα τῆς ἡμέρας οὐδὲ νὰ ψέξῃ τὸ ἁμαρτωλὸν παρὸν διὰ τῆς συγκρίσεως πρὸς τὸ ἄψογον καὶ ἔνδοξον παρελθόν, πρὸς τὸν *ἐπὶ τοῦ Κρόνου βίον*, ἀλλὰ

παρουσιάζει ἀκριβῆ τὴν εἰκόνα τοῦ συγχρόνου καθημερινοῦ βίου τοῦ ὁποίου εἶναι τέλειον *κάτοπτρον*· δὲν παρῳδεῖ ἡρωϊκοὺς μύθους, ἀλλὰ προσφέρει ἀπὸ τῆς σκηνῆς εἰς τοὺς θεατὰς τοὺς δροσεροὺς καρποὺς τοὺς συλλεγομένους ἀπὸ τὸν κῆπον τῆς ζωῆς ἡ ὁποία παρουσιάζετο ἐνώπιον τοῦ ποιητοῦ τόσον ποικίλη ὅσον τὸ κράτος τῶν Διαδόχων, τόσον ὡραία ὅσον τὰ ἀγάλματα τοῦ Πραξιτέλους. Τὸν φιλάργυρον πατέρα καὶ τὸν ἐρωτευμένον υἱόν, τὴν ἐπιεικῆ μητέρα καὶ τὴν παραστρατοῦσαν κόρην, τὸν ἀφελῆ ἀγρότην καὶ τὸν κομπορρήμονα ἀστόν, τὴν θελκτικὴν ἑταίραν, τὸν πονηρὸν δοῦλον, τὸν εὐτελῆ κόλακα καὶ ὅλους τοὺς ἄλλους χαρακτῆρας τοὺς ὁποίους συναντῶμεν *ἐνσκηνοβατουμένους* εἰς τὰς νεωστὶ ἐπανακτηθείσας κωμῳδίας, ἐκλέγει ὁ Μένανδρος μὲ πολλὴν τέχνην καὶ ψυχολογεῖ μὲ μεγάλην δύναμιν· ἀλλ' ἐδῶ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ Μένανδρος ἦτο φίλτατος τοῦ συγγραφέως τῶν Χαρακτήρων Θεοφράστου καὶ συνέφηβος τοῦ Ἐπικούρου, αἱ δύο δὲ μεγάλαι αὐταὶ προσωπικότητες τῆς ἐποχῆς ἦσαν οἱ καθημερινοὶ σύντροφοι τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν παρὰ τὴν Φρεαττύδα ἔπαυλίν του. Οἱ ὑποκριταὶ τῆς μενανδρικῆς κωμῳδίας δὲν φέρουν πλέον τὸν δερμάτινον φαλλὸν οὐδὲ τὰ ἐξωγκωμένα ὀπίσθια, ἀλλ' εἶναι ἐνδεδυμέναι κοσμίως τὸ καθημερινὸν ἔνδυμα τῆς ἀγορᾶς. Ὁ χορὸς δὲν ἀποτελεῖται ἀπὸ ὄρνιθας καὶ νεφέλας οὐδὲ φέρει διονυσιακὸν ἢ θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ἀλλ' ἔχει ἁπλῶς καὶ μόνον μουσικὴν σημασίαν, καὶ δὲν εἶναι παρὰ χορὸς ὑπὸ τὴν σημερινὴν ἔννοιαν τῆς λέξεως, δηλαδὴ ὄρχησις ἁπλῆ ὑπὸ συνοδείαν αὐλοῦ, μεσολαβοῦσα κατὰ τὸ ἀπὸ πράξεως εἰς πρᾶξιν διάλειμμα. Τὰ χορικὰ ἄσματα, οἱ λυρικοὶ δηλονότι στίχοι τοὺς ὁποίους εὑρίσκομεν εἰς τὴν τραγῳδίαν καὶ παλαιοτέραν κωμῳδίαν, λείπουν ἐντελῶς ἀπὸ τὰς κωμῳδίας τοῦ Μενάνδρου. Ὁ νεωτερισμὸς δὲ αὐτὸς δὲν εἶναι ὁ μόνος τὸν ὁποῖον παρατηροῦμεν εἰς τὰ νέα ἀποσπάσματα. Ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως τὰ δράματα τοῦ Μενάνδρου παρουσιάζουν ἀρκετὰς ἰδιορρύθμους καινοτομίας. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅτι εἰς τὴν Α΄. πρᾶξιν μετὰ τὴν πρώτην σκηνὴν τοῦ διαλογικοῦ προλόγου εἰσάγει ὁ ποιητὴς προσωποποίησιν θεότητός τινος ἥτις ἐν βραχεῖ μονολόγῳ ἐκθέτει εἰς τοὺς θεατὰς τὴν πλοκὴν τοῦ ἔργου καὶ ζητεῖ εἰς τὸ τέλος τὴν ἐπιείκειαν αὐτῶν. Τοιαύτη θεότης εἶναι ἡ *Ἄγνοια* ἐν τῇ «Περικειρομένῃ» καὶ ὁ *Ἥρως* ἐν τῇ ὁμωνύμῳ κωμῳδίᾳ, τὸν ὁποῖον ὁ Lefebvre παρανοήσας ἐξέλαβεν ὡς «ἀπὸ μηχανῆς θεόν». Ἐν γένει ὅ,τι εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης διὰ τὸν Αἰσχύλον καὶ τοὺς δύο ἄλλους μεγάλους τραγικοὺς ὡς πρὸς τὴν τραγῳδίαν, τὸ αὐτὸ ἠμποροῦμεν νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ διὰ τὸν Μένανδρον ὡς πρὸς τὴν κωμῳδίαν, ὅτι ἐπ' αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ τὸ εἶδος τοῦτο τῆς ποιήσεως «*ὀψὲ ἀπεσεμνύνθη*», προήχθη καὶ ἐτελειοποιήθη εἰς σημεῖον πέραν τοῦ ὁποίου οὐδεὶς ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἠδυνήθη νὰ προχωρήσῃ. Θὰ ἦτο πολὺ νὰ δώσωμεν ἐδῶ λεπτομερῆ ἀνάλυσιν καὶ τῶν τεσσάρων κωμῳδιῶν τῶν ὁποίων δυνάμεθα ἐκ τῶν νεοευρεθέντων ἀποσπασμάτων ν' ἀναπαραστήσωμεν τὴν ὅλην ὑπόθεσιν. Περιορίζομαι μόνον εἰς μίαν ἐξ' αὐτῶν, τοὺς «*Ἐπιτρέποντας*». Ἡ κωμῳδία αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς μία ἐκ τῶν ἀρίστων τοῦ Μενάνδρου, ἦτο δὲ εὐρύτατα γνωστὴ καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ὅταν ὁ Μένανδρος προσεκαλεῖτο ὑπὸ Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος ὅπως μεταβῇ εἰς Αἴγυπτον καὶ διδάξῃ ἀπὸ τῆς Ἀλεξανδρινῆς σκηνῆς τὰς κωμῳδίας του, ἡ ἐρωμένη τοῦ ποιητοῦ Γλυκέρα προέτρεπεν αὐτὸν νὰ εὐτρεπίσῃ καὶ τοὺς «*Ἐπιτρέποντας*», θεωροῦσα τὴν κωμῳδίαν ταύτην μαζὶ μὲ ἄλλας τέσσαρας ἐκ τῶν καλυτέρων καὶ τῶν καταλληλοτέρων διὰ τὸν «*οὐ δημοκρατικὸν Διόνυσον*», τοῦ βασιλέως τῆς Αἰγύπτου. Ἐκ τοῦ ἔργου τούτου εἶχε δανεισθῆ τὴν ὑπόθεσιν ὁ Καρύστιος κωμικὸς Ἀπολλόδωρος εἰς τὴν «*Ἑκυράν*» του, τὴν ὁποίαν ἀπεμιμήθη ὁ Τερέντιος εἰς τὴν ὁμώνυμον αὐτοῦ κωμῳδίαν. Ἡ ὑπόθεσις καὶ πλοκὴ τῶν «*Ἐπιτρεπόντων*», τῶν «*Διαιτητῶν*», ὡς θὰ ἐλέγομεν σήμερον, ἔχει ὡς ἑξῆς.

Ὁ νεαρὸς Ἀθηναῖος *Χαρίσιος* διατελῶν ἐν μέθῃ κατὰ τὴν πρὸς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος νυκτερινὴν ἑορτὴν τῶν Ταυροπολίων, ἀπήγαγε διὰ τῆς βίας εἰς παράνομον ἐρωτικὴν πρᾶξιν τὴν πλουσίαν ἀστὴν *Παμφίλην*· ἀναίσθητος δὲ ἐκ τῆς μέθης, ἀφῆκεν εἰς αὐτὴν καὶ τὸν δακτύλιόν του. Ὀλίγους μῆνας ὑστερώτερον ὁ Χαρίσιος νυμφεύεται τὴν Παμφίλην ἐν ἀγνοίᾳ φυσικὰ τῆς προτέρας ἐρωτικῆς συναντήσεως. Τὸν πέμπτον μῆνα μετὰ τὸν γάμον ἡ Παμφίλη γίνεται μήτηρ ἄρρενος τέκνου τὸ ὁποῖον, ἀπόντος τότε τοῦ συζύγου, ἐκθέτει λάθρα εἰς τὸ δάσος, θέσασα ἐπ' αὐτοῦ ὡς γνωρίσματα διάφορα κοσμήματα ἐν οἷς καὶ τὸν χρυσοῦν δακτύλιον, ὅστις εἶχε μείνει εἰς χεῖράς της κατὰ τὴν νύκτα τῶν Ταυροπολίων. Τὸ ἔκθετον παιδίον εὑρίσκει βοσκός, ὅστις ἀφοῦ τοῦ ἀφῄρεσε τὰ κοσμήματα, παρέδωκε τοῦτο εἰς ἀνθρακέα.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἀκριβῶς ἀρχίζει τὸ δρᾶμα· τὰ προηγούμενα πρέπει νὰ ὑπονοήσῃ ὁ θεατὴς ἢ ὁ ἀναγνώστης. Ἡ πρώτη πρᾶξις, τῆς ὁποίας ἡ ἀρχὴ δὲν διεσώθη, ἤρχιζε πιθανῶς διὰ τοῦ συνήθους εἰς τὸν Μένανδρον κατὰ τὸ Εὐριπίδειον σύστημα διαλογικοῦ προλόγου, λαθ' ὃν ὁ Χαρίσιος μανθάνων παρὰ τοῦ δούλου του *Ὀνησίμου* τὸν πρόωρον καὶ κρύφιον τοκετὸν τῆς συζύγου του Παμφίλης ὀργίζεται καὶ δὲν ἀποδιώκει μὲν αὐτὴν χάριν τῆς προικός, ἀλλὰ διακόπτει πᾶσαν μετ' αὐτῆς ἐπικοινωνίαν. Τὸν πρόλογον ἀκολουθεῖ ἡ διατηρηθεῖσα σκηνὴ τῆς *διαιτησίας* ὁπόθεν καὶ ὁ τίτλος τῆς κωμῳδίας. Ὁ ἀνθρακεὺς *Συρίσκος* ἐπανευρίσκων τὸν βοσκὸν *Δάον*, ζητεῖ παρ' αὐτοῦ τὰ κοσμήματα· οὗτος ἀρνεῖται, καὶ διεξάγεται μεταξύ των ζωηρότατος διάλογος καθ' ὃν ἀποφασίζεται ἀπὸ κοινοῦ νὰ καταφύγουν εἰς διαιτητήν· ὡς τοιοῦτος δὲ προσκαλεῖται ὁ κατὰ τύχην ἐκεῖθεν διερχόμενος *Σμικρίνης*, ὅστις εἶναι πατὴρ τῆς Παμφίλης καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του ὁ πάππος τοῦ μικροῦ ἐκθέτου. Ὁ Σμικρίνης μετά τινας δισταγμοὺς δέχεται νὰ χρησιμεύσῃ διαιτητής. Πρῶτος ἐκθέτει τὰ δίκαιά του ὁ βοσκὸς μὲ τὴν θαυμασίαν ἀγροτικήν του ἁπλότητα καὶ τὴν ἀστειοτάτην ἀφέλειαν, κατόπιν ὁμιλεῖ ὁ ἀνθρακεὺς ὅστις ὑποστηρίζει τὸ δίκαιον τοῦ παιδίου μὲ περισσοτέραν ρητορικὴν τέχνην καὶ δικηγορικὴν δεξιότητα. Ὁ Σμικρίνης ἀκούσας τὰς κωμικὰς καὶ τῶν δύο ἀγορεύσεις, ἐκδίδει τὴν ἔτυμηγορίαν του ὑπὲρ τοῦ Συρίσκου, ὅστις παραλαμβάνει τὰ γνωρίσματα παρὰ τοῦ Δάου παραπονουμένου διὰ τὴν ἄδικον ἀπόφασιν Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Συρίσκος ἀπαριθμῶν τὰ κοσμήματα παραδίδει ταῦτα εἰς τὴν παρευρισκομένην καὶ βαστάζουσαν τὸ παιδίον σύζυγόν του, ἔρχεται ὁ Ὀνήσιμος ὅστις ἀναγνωρίζων τὸν δακτύλιον τοῦ κυρίου του, ἁρπάζει αὐτὸν παρὰ τοῦ διαμαρτυρομένου Συρίσκου· ἀμφότεροι συμφωνοῦν νὰ καταφύγουν εἰς *διαιτητὴν* περὶ τοῦ πράγματος. Ἡ σκηνὴ αὕτη μὲ τὴν ὁποίαν τελειώνει ἡ Α΄. πρᾶξις, ὡς καὶ ἡ προηγουμένη, εἶναι ἐκ τῶν ὡραιοτάτων. Διὰ τῆς λέξεως *Χοροῦ* ἥτις φέρεται ἐπὶ τοῦ παπύρου μεταξὺ τῆς Α΄ καὶ Β΄ πράξεως, ὑποδηλοῦται ἡ παρένθεσις τῆς ὑπὸ συνοδείαν αὐλοῦ ὀρχήσεως.

Ἡ Β΄ πρᾶξις ἀρχίζει μὲ μικρὸν μονόλογον τοῦ Ὀνησίμου διστάζοντος νὰ δείξῃ τὸν δακτύλιον εἰς τὸν κύριόν του καὶ μετανοοῦντος διὰ τὰ «*κακὰ μηνύματα*» ποὺ ἔκαμεν εἰς τὸν Χαρίσιον ἀρχίζοντα ἤδη νὰ συγχωρῇ τὸ παράπτωμα τῆς Παμφίλης ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτήν. Τὸ Ἀβρότονον, ἡ ὡραία αὐλητρὶς ἥτις εἶχεν ἀντικαταστήσει τὴν Παμφίλην παρὰ τῷ Χαρισίῳ κατὰ τὸ διάστημα τοῦ συζυγικοῦ χωρισμοῦ, παραπονεῖται καὶ αὐτὴ ὅτι ὁ Χαρίσιος δὲν τὴν ἀγαπᾷ πλέον καὶ ὅτι ἀφ' ὅτου ἤρχισαν νὰ ἐπικρατοῦν παρ' αὐτῷ αἱ σκέψεις τῆς μετὰ τῆς Παμφίλης συμφιλιώσεως, ἡ πτωχὴ δούλη εἶναι τόσον ἀγνή, ὥστε δύναται νὰ λάβῃ μέρος εἰς τὴν ἑορτὴν τῆς θεᾶς ὡς κανηφόρος. Ἐν τῷ μεταξὺ ἔρχεται ὁ Συρίσκος ὅστις ἀγανακτεῖ ἐναντίον τοῦ Ὀνησίμου διότι δὲν ἐπεδείχθη ἀκόμη ὁ δακτύλιος. Ὁ Ὀνήσιμος ἐξηγεῖ εἰς αὐτὸν τοὺς δισταγμούς του καὶ τοῦ διηγεῖται πῶς κατὰ τὴν παννυχίδα τῶν γυναικῶν εἰς τὰ Ταυροπόλια ὁ κύριός του βιάσας παρθένον τινὰ ἀπώλεσε τὸν δακτύλιόν του. Τὸ Ἀβρότονον ἀκούει τὰ λεχθέντα, ἐνθυμεῖται ὅτι εἶχεν ἴδει τὴν σκανδαλώδη σκηνὴν τῶν Ταυροπολίων εἰς τὰ ὁποῖα καὶ αὐτὴ παρίστατο, καὶ συλλαμβάνει τὸ ἑξῆς πανοῦργον σχέδιον τὸ ὁποῖον ἀνακοινοῖ εἰς τὸν Ὀνήσιμον: Νὰ παρουσιασθῇ αὐτὴ ὡς ἡ βιασθεῖσα, καὶ δεικνύουσα τὸν δακτύλιον νὰ διεκδικήσῃ αὐτὴ τὴν μητρότητα τοῦ παιδίου· ἀφοῦ δὲ ἀποδειχθῇ ἡ πατρότης τοῦ Χαρισίου καὶ ἀποκτήσῃ διὰ τοῦ τρόπου τούτου, ὡς ἐλπίζει, τὴν ἐλευθερίαν της, μαζὶ δὲ μὲ αὐτὴν καὶ ὁ Ὀνήσιμος τὴν ἰδικήν του, τότε φροντίζουν ἡσύχως καὶ διὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς γνησίας μητρός. Ὁ Ὀνήσιμος μετά τινας ἐνδοιασμοὺς ἐπιδοκιμάζει τοῦτο καὶ παραδίδει τὸν δακτύλιον εἰς τὴν αὐλητρίδα ἥτις ἐξέρχεται ἐπικαλουμένη τὴν Πειθώ· μὲ ἕνα ἀστεῖον μονόλογον τοῦ Ὀνησίμου τελειώνει ἡ Β΄ πρᾶξις.

Ἡ Γ΄ πρᾶξις μᾶς λείπει ἐντελῶς· ἴσως εἰς αὐτὴν τὸ Ἀβρότονον νὰ ἐξέθετεν εἰς τὸν Ὀνήσιμον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς πανουργίας, ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι ἡ πρᾶξις αὐτὴ εἶχεν ἐπεισοδιακὸν χαρακτῆρα περιλαμβάνουσα τὰς σκηνὰς τῶν *σκώπτικῶν μαγείρων* περὶ τῶν ὁποίων ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κωμῳδίαν ταύτην μᾶς ὁμιλεῖ ὁ Ἀθήναιος, καὶ εἰς τὰς ὁποίας ὁ φιλάργυρος καὶ δύσκολος Σμικρίνης θὰ ἔπαιζε τὸ κωμικώτερον μέρος.

Εἰς τὴν Δ΄ πρᾶξιν τὸ Ἀβρότονον συναντᾷ τὴν τροφὸν τῆς Παμφίλης Σωφρόνην καὶ ἐνθυμεῖται ὅτι τὴν γραῖαν ταύτην εἶχεν ἴδει εἰς τὰ Ταυροπόλια συνοδεύουσαν κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνην τὴν ὑπὸ τοῦ Χαρισίου ἁπαχθεῖσαν κόρην· δίδονται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν ἐξηγήσεις, τὸ Ἀβρότονον φανερώνει τὸν πατέρα, ἡ Σωφρόνη τὴν μητέρα καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον γίνεται ἡ ἀποκάλυψις ἀμφοτέρων τῶν

πραγματικῶν γονέων τοῦ παιδίου. Ἐξερχομένων τούτων, παρουσιάζεται ἔντρομος ὁ Ὀνήσιμος διηγούμενος εἰς κωμικώτατον μονόλογον ὅτι ὁ κύριός του Χαρίσιος ἔχει γίνει ἔξω φρενῶν ἀπὸ τύψεις συνειδήσεως, διότι ἤκουσε κρυφίως διάλογον μεταξὺ τῆς Παμφίλης καὶ τοῦ πενθεροῦ του Σμικρίνου, καθ' ὃν ἐνῷ ὁ πατὴρ ὁμιλῶν περὶ τοῦ νόθου ἐζήτει νὰ πείσῃ τὴν θυγατέρα ὅπως διαζευχθῇ ἕνα τοιοῦτον σύζυγον, αὕτη ἠρνεῖτο μετὰ μεγάλης γενναιοψυχίας. Τὴν σκηνὴν ταύτην συνεχίζει ὁ Χαρίσιος ἐξακολουθῶν τὸν ζωηρὸν αὐτοῦ μονόλογον τὸν ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ περὶ τοῦ ὁποίου εἶχεν ὁμιλήσει προηγουμένως ὁ Ὀνήσιμος.

Εἰς τὴν Ε΄ καὶ τελευταίαν πρᾶξιν τὸ Ἀβρότονον ἀποκαλύπτει εἰς τὸν Χαρίσιον τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων καὶ ἀποκαθίστανται αἱ σχέσεις τῶν δύο συζύγων. Ὁ Σμικρίνης, ἀγνοῶν ἀκόμη τὰ λαβόντα χώραν, ἀφοῦ ἐπιπλήττει τὴν «*ἱερόσυλον γραῦν*» Σωφρόνην, ἔρχεται εἰς τὸν οἶκον τοῦ Χαρισίου ὅπως ἀφαιρέσῃ προῖκα καὶ θυγατέρα ἀπὸ ἕνα τοιοῦτον ἀνάξιον γαμβρόν. Τὴν θύραν τοῦ ἀνοίγει ὁ Ὀνήσιμος, ὅστις, εὐδιάθετος πλέον διὰ τὴν καλὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων, ἀρχίζει ἀστειοτάτην συζήτησιν μετὰ τοῦ Σμικρίνου καὶ ἀφοῦ πρῶτον τὸν περιπαίζει κομψότατα, τοῦ ἀποκαλύπτει τὰ πράγματα ἐπιβεβαιούσης καὶ τῆς Σωφρόνης. Ὁ Σμικρίνης ἀγανακτεῖ διὰ τὸ παράπτωμα τῶν Ταυροπολίων, ἀλλ' ἡ Σωφρόνη καθησυχάζει αὐτὸν λέγουσα. «*Ἡ φύσις ἐβούλεθ' ἥ νόμων οὐδὲν μέλει, γυνὴ δ' ἐπ' αὐτῷ τῷδ' ἔφυ*». Ἀπειλοῦσα δὲ ὅτι ἐὰν δὲν συνέλθῃ, θὰ τοῦ εἴπῃ «*τραγικὴν ῥῆσιν ἐξ Αὐγῆς ὅλην*», μᾶς δίδει τὴν ἐνδιαφέρουσαν πληροφορίαν ὅτι οἱ στίχοι οὗτοι προέρχονται ἀπὸ τὴν περίφημον τραγῳδίαν τοῦ Εὐριπίδου «Αὐγήν». Αἱ δύο τελευταῖαι σκηναὶ εἶναι ἐξόχως ἐπιτυχεῖς καὶ γεμᾶται ἀπὸ θεωρίας τῆς Ἐπικουρείου φιλοσοφίας. Τὸ ὅλον δρᾶμα φαίνεται διεξαγόμενον ὄχι εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν, ἀλλ' εἰς κάποιον προάστειον τῶν ἀρχαίων Ἀθηνῶν.

Ὅταν ἡ ἐπιστήμη τελειώσῃ τὸ ἔργον της διὰ τὸ νέον δραματικὸν ἀπόκτημα, ἡ τέχνη θὰ ἀρχίσῃ τότε τὸ ἰδικόν της. Περὶ παραστάσεως τῶν κωμῳδιῶν τοῦ Μενάνδρου ἤρχισε μάλιστα ἀπὸ τώρα νὰ γίνεται λόγος, καὶ θὰ διεξαχθῇ κάποια ἄμιλλα περὶ τοῦ ποῖος ἐκ τῶν πολιτισμένων λαῶν θὰ ἀκούσῃ πρῶτος ἀπὸ θεάτρου τὰ ἀριστουργήματα τοῦ Ἀθηναίου κωμικοῦ. Τὰ ἔργα τοῦ Μενάνδρου παριστανόμενα ἀπὸ τῆς σημερινῆς σκηνῆς θὰ γοητεύσουν καὶ σήμερον ὅπως καὶ ἄλλοτε, διότι οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ σκηναὶ αὐτῶν δὲν εἶναι πράγματα ἐντελῶς ξένα πρὸς τὸν σημερινὸν βίον· ἡ δὲ ποίησις τοῦ Μενάνδρου, κυρίως διὰ τὸ θέατρον προωρισμένη, τότε θὰ κατανοηθῇ τελείως, ὅταν διδαχθῇ ἀπὸ σκηνῆς. Εἰς τὴν ἄμιλλαν ταύτην δὲν θὰ θελήσῃ ἴσως νὰ ὑστερήσῃ καὶ ἡ ἀναγεννωμένη Ἀθηναϊκὴ σκηνή, τὸ δὲ Βασιλικὸν θέατρον δὲν θὰ φανῇ ἄστοργον πρὸς τὸν ποιητὴν ὅστις ἐπανερχόμενος μετὰ ἀπουσίαν τόσων αἰώνων, θὰ ζητήσῃ δικαίως καὶ εἰς τὴν γενέτειραν αὐτοῦ πόλιν, καὶ μάλιστα ἐκεῖ που πλησίον εἰς τὴν φερώνυμον ὁδόν του, τὴν ὑποδοχὴν καὶ τὴν φιλοξενίαν ἥτις τοῦ ἀξίζει. Τότε θὰ κατανοηθοῦν καλύτερον οἱ λόγοι τῆς Γλυκέρας: «*Τί γὰρ Ἀθῆναι χωρὶς Μενάνδρου;*»

[Βερολῖνον] ΣΩΚΡ. Β. ΚΟΥΓΕΑΣ

ΑΙΩΝΙΑ ΛΑΧΤΑΡΑ

Τοῦ κ. Κωνσταντίνου Χρηστομάνου

Στὸ πνεῦμα σου τ' ὀνειροπόλον
τῆς Ἰταλίας ἄνοιξεν ἡ γῆ
τὰ θαύματα τῶν θησαυρῶν της ὅλων
ποὺ ἡ Φύσις καὶ ἡ Τέχνη τὰ δημουργεῖ.

Στὸν ζαφειρένιο θόλον
τοῦ μαγικοῦ της οὐρανοῦ
ἡ φαντασία σου ἔχει φτερουγίσει
καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Βατικανοῦ
τὰ γνώρισες καὶ τἄχεις ψηλαφήσει.

Μὰ τίποτε δὲν εἰρηνεύει
τὸ πῦρ ποὺ μέσα σου δουλεύει.

Τὰ δάση τὰ ἱερὰ τῆς Τευτονίας,
ποὺ μιὰ Νεράϊδα λυπημένη σ' ὁδηγοῦσε,
Νεράϊδα τῶν ὀνείρων καὶ τῆς ἁρμονίας,
καὶ μέσ' στὸ φωτοσκίασμα σὲ τριγυρνοῦσε
τῶν Νιβελούγγων τὸ θαυμάσιο παραμύθι—
δὲν σοῦ γοήτεψαν τὰ στήθη;

Οὔτε τῆς τέχνης ἡ αἰώνια νοσταλγία
ποὺ πνέει ἀπὸ τῆς Ἀθηνᾶς τὴν πόλι,
οὔτε τῶν ἀναμνήσεων ἡ μαγεία
ποὺ χύνεται μέσ ἀπ τὴ γῆ της ὅλη,
οὔτε τὸ θριαμβευτικὸν ἡλιοβασίλεμα
ποὺ ὁ Παρθενὼν στὸ πύρινό του κῦμα κα-
[θρεφτίζεται
καὶ μὲ τὰ χρώματά του ζωγραφίζεται,
σὰν ἄλλου κόσμου μαγεμένο σμίλεμα;

Οὔτε καὶ τὄνειρο ποὺ φανερώθη
μέσ' στὴ μεγαλοφάνταστη ψυχή σου
ἐκεῖ στὸ θέατρον τοῦ Διονύσου
ποὺ τόση δόξα ἐμαρμαρώθη,
οὔτε κι' αὐτὸ δὲν εἰμπορεῖ
νὰ συγκρατήσῃ τὴν ψυχή σου
τὴ φλογερή;

Τί θέλεις; τί σὲ σπρώχνει
πρὸς νέων ὁριζόντων κάλλη;
τί σὲ διώχνει
σ' ὀνειρεμένο περιγιάλι;

Τὸ ξέρω. Μιὰ λαχτάρ' ἀνίκητη σὰν Μοῖρα,
Νύφη γερανοφόρα, φυκοστεφανωμένη
καὶ μὲ κοχύλια, μὲ κοράλλια στολισμένη,
σὲ σύρνει στοῦ Αἰγαίου τὴν ἁρμύρα.
Ἐκεῖ 'ν τ' ὀνειρεμένο σου ἀκρογιάλι,
ποὺ βέβηλο δὲν ἔχει φθάσει βῆμα
Ὄρνεια ψηλά. Κάτω καὶ πέρα κῦμα.
Καὶ μέσ' στὴ θάλασσα τὴ μαγεμένη,
μέσ' στὸν ἀντίλαλο τῶν βράχων πάλλει,
πάλλει ἀκόμα τοῦ Ὁμήρου
ἡ λύρα ἡ στοιχειωμένη,
οἀν τὸ ψιθύρισμα τοῦ Ἀπείρου.

Ἐκεῖ 'νε ἡ μυστική σου γῆ.
Ἐκεῖ ὀνειρεύεσαι τὴ δίψα σου νὰ σβύσῃς,
ἐκεῖ τὸ πνεῦμα σου ν' ἀναβαπτίσῃς
στῆς τέχνης τὴν ἀρχέγονη πηγή,
ποὺ μέσ στὰ θεοτάρακτά της βύθη
ἔχουνε λουστῆ
τόσων ἐνθέων ποιητῶν τὰ στήθη,
τόσοι οὐρανογείτονες ἀετοί.

Ἐκεῖ ποὺ τὰ νησιὰ μιὰ μέρα,
ἕνα πανάρχαιο καιρό,
ἐγίνηκαν χρυσοθεμέλιωτο γεφύρι
καὶ πέρασεν ἡ τέχνη μὲ χορό,
μὲ μουσικῆς καὶ μὲ ποιήσεως πανηγύρι,
μὲ τῆς ἐμπνεύσεως τὴν ἱερὴ λαμπάδα,
καὶ χύθηκε σὲ νέα πατρίδα, νέα μητέρα,
τὴν Ἑλλάδα!

Ἐκεῖ! ποὺ στοῦ ἡλίου τὴν πορφύρα
σὰν εἰς μιὰν ἄχνη πύρινην ἀθανασίας,
τὸ κάθε περιγιάλι λάμπει.
Καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας
τὰ πλούσια φθάνουν μύρα
κι' οἱ γαλανοὶ μοσχοβολοῦνε κάμποι.

Καὶ μέσ' στ' ὀνειροπόλημά σου,
καὶ μέσ' στὴ νοσταλγία τῆς καρδιᾶς σου
θὰ βλέπῃς τὴν χρυσῆ μας ἱστορία
σὰν μιὰν εἰκόνα ἐμπρός σου μεγαλοπρεπῆ,
σὰν ἀστραπή,
ποὺ στὸν γοργὸ παλμό της
φωτίζεται μιὰ μισοχαλασμένη ἀρχαιότης,
κόσμων ἀθανάτου φαντασμαγορία.

Ἀλλ' ἀπ' τὴν ἔκστασί σου σὲ ξυπνίζει
ἕνα τραγούδι ναυτικὸ
ἀπὸ τὸ τρεχαντήρι ποὺ ἁρμενίζει.
Κάθε του τόνος τρέμει
κ' ἔχει τῆς θάλασσας τὸν μελαγχολικὸ ρυθμὸ
καὶ μοιάζει μὲ τοῦ πλοίου τὸν γοερὸ τριγμό,
ὅταν ἀγάλι γέρνει στὸ μελτέμι.

Βυθίσου μέσ' στὴν ἀπερίτεχνη ἁρμονία.
Ἔχει κρυμμένους ἤχους μαγικούς.
Τοὺς πῆρε ἀπ' τὴν πηγὴ τοῦ τραγουδιοῦ τὴν
[αἰωνία
καὶ τοὺς ἐφύλαξε μέσα σ' αἰῶνας σκοτεινούς.

Ποιὸς εἶν' ὁ ἐκλεκτὸς Τεχνίτης,
ποὺ θὰ συνάξῃ τὸν κρυμμένο θησαυρό;
Ποιὸς ξέρει ἂν ἡ Τέχνη ἕνα καιρὸ
δὲν θάβρῃ ἐκεῖ τὴν Ἀναγέννησί της;

Σίφνος. Ἰούλιος τοῦ 1907. Α. ΠΡΟΒΕΛΕΓΓΙΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΚΟΥΝΕΛΑΚΗΣ

Πρὸ δώδεκα ἐτῶν περίπου ὁ *Ὅμιλος Φιλομούσων* μᾶς ἔδειξε εἰς μίαν του ἔκθεσιν, τὸ ἔργον — ὄχι πλῆρες — ἑνὸς ἀγνώστου σχεδὸν ἕλληνος ζωγράφου, τοῦ Νικολάου Κουνελάκη. Πολὺ ὀλίγοι ἐγνώριζαν τὸ ὄνομα αὐτό, καὶ ἀκόμη ὀλιγώτεροι τὰ ἔργα του. Ἐγὼ εἶχα ἀναλάβει νὰ τὸν παρουσιάσω εἰς τὸ ἑλληνικὸν κοινὸν μ' ἕνα πολὺ ἐνθουσιαστικὸν ἀρθράκι μου.

Ἔκτοτε ἔτυχε νὰ γνωρίσω καὶ νὰ μελετήσω βαθύτερα τὸ ἔργον τοῦ Κουνελάκη. Μερικαὶ εἰκόνες του, ἄλλαι μισοτελειωμέναι, καὶ δύο βιβλία μὲ σκίτσα του μοῦ ἐχρησίμευσαν διὰ νὰ ἰδῶ ὄχι μόνον τὴν τεχνοτροπίαν ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦ ζωγράφου, αὐτὸν τὸν ἴδιον μέσα στὰ ἔργα του.

Ἡ ἐποχὴ ποὺ ἔζησε, — ἐγεννήθη περὶ τὰ τέλη τῆς ἐπαναστάσεως — δὲν ἦτο ἐποχὴ κατάλληλος νὰ διαπλάσῃ ἕνα τάλαντον καλλιτεχνικόν. Αἱ περιπέτειαι τῆς πατρίδος δὲν ἠμποροῦσαν νὰ δώσουν εἰς ἕνα καλλιτέχνην τὴν ἡσυχίαν τοῦ πνεύματος ποὺ χρειάζεται εἰς κάθε δημιουργικὴν ἐργασίαν. Ξενητεμένος καὶ πτωχὸς ἐσπούδασε εἰς τὴν Πετρούπολιν καὶ κατόπιν ἐπῆγε εἰς τὴν Ἰταλίαν. Εἰς τὴν Πινακοθήκην τῆς Φλωρεντίας ὑπάρχουν, νομίζω, ἔργα τοῦ Κουνελάκη. Ἀλλ' οὔτε ἡ Ἰταλία ἦτο ἡ χώρα ποὺ θὰ ἐχρησίμευε ὡς διδάσκαλος. Οἱ ἴδιοι λόγοι ἐβάρυναν ἐπάνω εἰς τὴν ψυχήν της, καὶ μόλις τότε, κατὰ τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 19ου αἰῶνος, ἤρχισε νὰ δείχνῃ ἡ ἰταλικὴ τέχνη νέαν ζωήν.

Δώδεκα ἐτῶν ὁ Κουνελάκης ἀφίνει τὴν Ὀδησσόν, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ γονεῖς του ἐξόριστοι ἀπὸ τὴν Κρήτην, καὶ πηγαίνει νὰ σπουδάσῃ εἰς τὴν Πετρούπολιν. Εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς Πετρουπόλεως ἐπῆρε τὸ πρῶτον βραβεῖον. Εἰκοσιοκτὼ ἐτῶν πηγαίνει εἰς τὴν Ρώμην καὶ ἔπειτα εἰς τὴν Φλωρεντίαν, ὅπου εἰργάσθη ἐπὶ δέκα περίπου ἔτη, παντοτεινὸς νοσταλγὸς τῆς ἑλληνικῆς γῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ φωτός. Ἐκεῖ ἀγάπησε τὴν Ζωὴν Καμπάνη καὶ τὴν ὑπανδρεύθη. Ἡ εὐτυχία ἐθέρμανε τὴν ζωήν του ἐπὶ ἕνα ἔτος μόνον. Ὁ θάνατος τῆς συζύγου του ἐσκίασε τὴν χαρὰν ποὺ ἐφώτισε μίαν στιγμὴν τὴν μελαγχολικήν του ψυχήν.

Τώρα ἐζήτησε εἰς τὴν τέχνην του ὄχι μόνον τὸ ἰδανικὸν τοῦ ζωγράφου ἀλλὰ καὶ τὴν λησμοσύνην ἀπὸ τὰς δοκιμασίας τῆς τύχης. Τέχνη ἤρεμη, μὲ χρώματα σκοτεινά, ποὺ παίρνουν φῶς ἀπὸ ἕνα συναίσθημα, κρυμμένον εἰς τὸ βάθος τοῦ εἰκονιζομένου προσώπου. Μιὰ ἠρεμία ποὺ δὲν στερεῖται ζωὴν καὶ μιὰ ζωὴ ποὺ κινεῖται ἀπὸ τὴν ἠρεμίαν μιᾶς σκέψεως, ἡ ὁποία δὲν ἐξωτερικεύεται καταφανὴς εἰς ὅλα τὰ μάτια ἀλλὰ θίγει κάθε ἄνθρωπον ποὺ αἰσθάνεται εὐγενικά.

Εἶναι μιὰ κεφαλὴ γυναικεία μισοτελειωμένη, μὲ μαῦρον φόρεμα, μαῦρα μαλλιά, ἐπάνω εἰς βάθος σκοτεινόν[1]. Ὅλα, ἁρμονισμένα, σοῦ δίδουν τὴν ἐντύπωσιν μιᾶς ψυχῆς θλιμμένης. Ἡ κεφαλὴ αὐτὴ γυναικὸς νέας, μὲ στάσιν ἱκέτιδος, ὁποὺ ἐπάνω στὸ πρόσωπον ζωγραφίζεται ἕνα ἀδιόρατον χαμόγελο — τὸ χαμόγελο τῆς ὑποταγῆς —, μὲ κάτι καμπύλας γραμμὰς ποὺ κλίνουν ἐμπρὸς σ' ἕνα ἄγνωστον μεγαλεῖον — τὸ μεγαλεῖον τοῦ πόνου —, ἔχει τὰ μάτια βυθισμένα σ' ἕνα μακρυνὸν κόσμον, κάτι μάτια ποὺ δὲν ἔχουν κἂν μίαν ἀκτῖνα φωτεινὴν καὶ ὁποὺ φωτίζουν ὅλην τὴν εἰκόνα καὶ δείχνουν μιὰν ζωὴ παράμερη ποὺ τὴν ἐλίκνισε ἕνας ὡραῖος πόθος καὶ τὴν χαϊδεύει ἀκόμα ἡ σκιὰ μιᾶς ἐλπίδος. Σεμνὴ καὶ ταπεινὴ κεφαλή, καὶ εὐγενικὴ ἡ προσήλωσίς της.

[1] Ἡ πρώτη εἰκὼν ἐκτὸς τοῦ κειμένου.

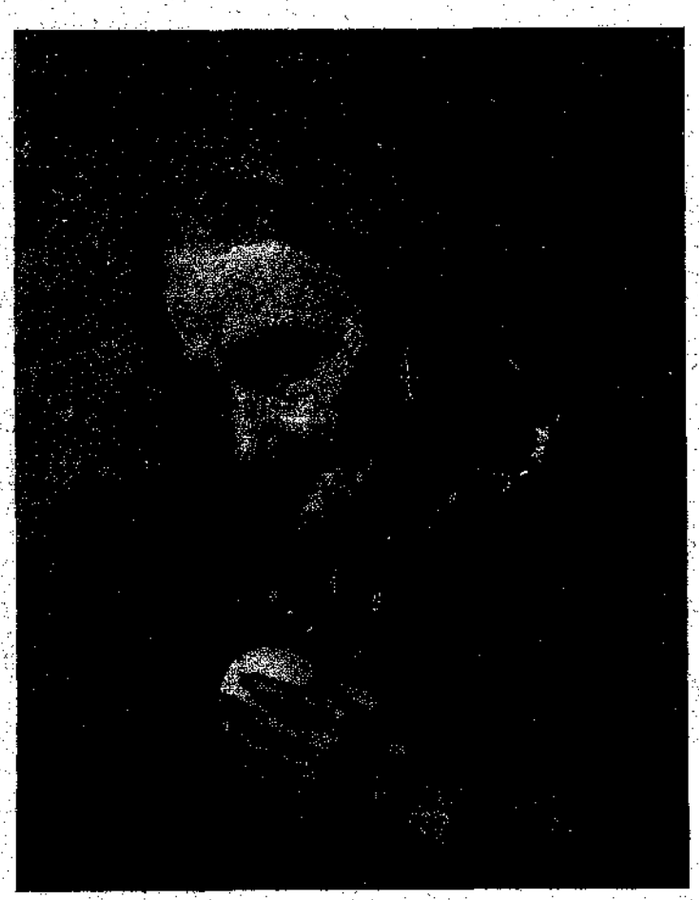

Η ΓΡΗΑ ΜΕ ΤΟ ΚΟΥΒΑΡΙ — Ν. ΚΟΥΝΕΛΑΚΗ

Καὶ αὐτὴ ἡ τεχνοτροπία, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ καὶ τὴν ἐλαχίστην λεπτομέρειαν, τῆς στέκει τόσον καλά. Διότι ὁ Κουνελάκης, καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐποχῆς ποὺ ἔζησε καὶ ἐξ ἰδιοσυγκρασίας ἀκόμα, ἐργάζεται μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὸν ἀποδίδοντα πιστά, τελειωμένον καθετί. Ἀλλὰ ἐκεῖ ποὺ πρέπει, δὲν ἐξαντλεῖ κάθε τεχνικὸν μέσον. Καὶ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἀντίθεσις, τόσον ἥσυχη ποὺ δὲν ἀποτελεῖ ἀντίθεσιν, ὑποβάλλει εἰς τὸν θεατὴν ἐκεῖνο ποὺ αἰσθάνθηκε μέσα του ὁ τεχνίτης, ποὺ ἀπὸ μίαν ἀληθινὰ καλλιτεχνικὴν ὤθησιν δὲν ἄφισε τὸ πινέλο νὰ τὸ ἐξωτερικεύσῃ τόσον, ὥστε νὰ εἰπῇ τὴν τελευταίαν λέξιν. Μιὰ ἐργασία ποὺ γίνεται ἀσυνειδήτως μέσα εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ζωγράφου καὶ ποὺ γί' αὐτὸ ἔχει τὴν ἐμορφιὰ τοῦ ἀνείπωτου. Ἂν ἡ ζωγραφικὴ ἀδυνατῇ νὰ ἀποδώσῃ πλήρη μίαν σκηνήν, μίαν πρᾶξιν, ἔχει ὅμως τὸ μυστικὸν αὐτό, ποὺ μόνον ὁ καλλιτέχνης ὁ αἰσθανόμενος ἀληθινὰ τὸ κατέχει, νὰ ὑποβάλλῃ σκέψεις καὶ συναισθήματα ποὺ μεγαλώνουν τὸ ἔργον του καὶ τὸ κάμνουν βαθύτερα αἰσθητὸν εἰς ὅσους βλέπουν μὲ αἴσθημα καὶ δὲν ἀρκοῦνται μόνον εἰς γνωρίσματα ἐξωτερικά.

Ἐδῶ μοῦ ἔρχεται εἰς τὸν νοῦν μιὰ φράσις ποὺ συχνὰ τὴν ἐπαναλαμβάνουν κοινὸν καὶ καλλιτέχναι: Ὅτι ἡ ζωγραφική, ἡ τέχνη ἐν γένει, δὲν ἔχει σκοπὸν νὰ ὑποβάλῃ ἰδέας καὶ σκέψεις, ἀλλὰ νὰ δώσῃ πλήρη καὶ τελείαν τὴν εἰκόνα τοῦ ἀντικειμένου ποὺ θέλει νὰ ζωγραφίσῃ. Ἀλλὰ ποῦ ἔγκειται λοιπὸν ἡ πλήρης αὐτὴ εἰκών, ἂν ὄχι εἰς τὴν ἀπόδοσιν τοῦ ἰδιαιτέρου χαρακτῆρος ποὺ καθετὶ εἰς τὸν κόσμον κρύβει μέσα του; Ἀδιάφορον ἂν ἄψυχον ἢ

ἔμψυχον. Ἡ λέξις ψυχὴ εἶναι κάτι ποὺ ἐθεσπίσαμεν ἀποκλειστικῶς διὰ τὸν ἄνθρωπον. Καὶ ὅμως, τί ὡραῖα στέκει καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἄψυχα. Ἂν εἰς ἕνα βράχον ἐγὼ δὲν βλέπω τίποτε, ἕνας ἄλλος ὅμως δέχεται τὴν ἐπίδρασιν κάποιας δυνάμεως, ἡ ὁποία ἐνοικεῖ μέσα εἰς τὸν βράχον. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ὁ βράχος ἔχει ψυχήν, ἡ ὁποία δὲν μιλεῖ εἰς ἐμέ, δείχνει ὅμως τὴν ὕπαρξίν της εἰς τὸν ἄλλον καὶ θίγει μέσα του μίαν χορδήν. Θὰ τὴν ὠνόμαζα τὸ πολύ, γιὰ χατήρι σας, ψυχὴν παθητικὴν ἀφοῦ εὑρισκόμεθα ἐμπρὸς εἰς ἕνα βράχον. Αὐστηρῶς ὅμως ἂν πάρωμε τὸ πρᾶγμα, ὁ βράχος ἐκεῖνος ἔχει ψυχήν, καὶ ἔτσι ἐκίνησε κάτι μέσα εἰς τὸ στῆθος τοῦ ἄλλου, τὴν χαράν, τὴν θλῖψιν ἢ ὅ,τι ἄλλο συναίσθημα.

Αὐτὰ τὰ γνωρίσματα τῆς ψυχῆς τοῦ βράχου θέλω νὰ ἰδῶ ἐπάνω εἰς τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου διὰ νὰ εἰπῶ ὅτι ὁ βράχος ἐκεῖνος εἰς τὸ χέρι τοῦ ζωγράφου ἔγεινε ἔργον. Διαφορετικὰ θὰ μείνῃ μία πέτρα, τὴν ὁποίαν κάθε ἔμπειρος καὶ ἱκανὸς τεχνίτης ἠμπορεῖ νὰ ἀποδώσῃ. Καὶ τότε δὲν λέγεται τέχνη. Εἶναι χειροτεχνία ἁπλῶς.

Πόσον ὑψηλὰ ἀντελαμβάνετο τὴν τέχνην ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους ζωγράφους, ὁ Μουρίλλος, μᾶς δείχνει ἕνα ἀνέκδοτόν του διὰ μίαν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ὁποὺ ἐπὶ πολὺν καιρὸν τὴν ἄφινε ἀτελείωτην.

— Γιατί δὲν τελειώνεις τὸν Ἰησοῦν; τὸν ἐρώτησε ἕνας φίλος του.

— Περιμένω τὴν στιγμὴ ποὺ θὰ ἔλθῃ νὰ μοῦ μιλήσῃ, εἶπε ὁ ζωγράφος.

Αὐτὸ λοιπὸν ποὺ ἐνδιαφέρει κάθε ἄνθρωπον αἰσθανόμενον, εἴτε εἰς τὴν ζωγραφικήν, εἴτε εἰς τὴν γλυπτικήν, εἴτε εἰς ὁποιανδήποτε τέχνην, δὲν ὑπάγεται εἰς ὡρισμένους κανόνας. Εἶναι ἐκεῖνο ποὺ ἔχει μέσα της ἡ γυναῖκα ποὺ θ' ἀγαπήσωμε. Ἕνα γνώρισμα ἐξωτερικὸν θὰ γεννήσῃ εἰς τὴν ψυχήν μας ἀσυνειδήτως, κοντὰ εἰς τὴν εἰκόνα ποὺ βλέπομεν, μίαν δευτέραν εἰκόνα τὴν ὁποίαν θὰ μᾶς ἀποκαλύψῃ μιὰ δύναμις διωισθητική. Δὲν εἶναι τὸ τραγοῦδι· εἶναι ἡ δόνησις τῆς χορδῆς ἀπὸ τὴν ὁποίαν τὸ τραγοῦδι ἀνέβλυσε. Δὲν εἶναι τὸ φῶς· εἶναι τὸ φέγγος ποὺ ἁπλόνεται, ἀσύλληπτον αὐτό. Μιὰ ἀπόχρωσις, ἕνας ἦχος, κάτι ποὺ βγαίνει ἀπὸ βαθειὰ ἄυλον, αὐτὸ εἶναι τὸ στοιχεῖον ποὺ δίδει εἰς μίαν εἰκόνα, ἀξίαν καλλιτεχνικήν.

Ὁ Κουνελάκης δὲν ἔχει χρῶμα οὔτε πνεῦμα συνθετικόν. Ἀλλ' ἔχει σχέδιον ἀκριβὲς καὶ ζωγραφίζει μὲ αἴσθημα. Αὐτὰ τὰ δύο μαζὶ δίδουν μίαν ἀτομικὴν σφραγῖδα εἰς τὸ ἔργον του. Μὲ πνεῦμα συνθετικὸν ἐννοῶ τὴν φράσιν κυριολεκτικῶς. Καὶ κάμνω ἐδῶ τὴν διαφορὰν διὰ νὰ μὴ παρεξηγηθῶ. Διότι καὶ ἕνα πορτραῖτο εἶναι σύνθεσις. Σύνθεσις μάλιστα, ἡ ὁποία ἀπαιτεῖ μεγάλο τάλαντον διὰ νὰ μὴ πέσῃ κανεὶς εἰς τὴν κοινοτοπίαν. Ποιὸς θὰ ἠμποροῦσε νὰ εἰπῇ ὅτι δὲν εἶναι ἔργον μεγάλης συνθέσεως μιὰ προσωπογραφία τοῦ Λέμπαχ; Ὁ Κουνελάκης εἰς ὅλα του τὰ σκίτσα καὶ τὰς ἀποπείρας πρὸς σύνθεσιν, μοῦ δίδει αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν. Καὶ τὸ βλέπει καὶ ὁ ἴδιος, καὶ δι' αὐτὸ τὰ ἀφίνει ἀτελείωτα ἢ σκίτσα μόνον. Τὰ θέματά του, τὰ ζητεῖ εἰς τὴν μυθολογίαν ἢ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν κατὰ μίμησιν τῶν ἰταλῶν ζωγράφων. Ἐν τῷ μεταξὺ προσπαθεῖ νὰ εὕρῃ τὸν δρόμον τὸν ἰδικόν του. Μία του σκέψις, ἕνα του συναίσθημα, συχνὰ ὑπὸ τὴν ἁπλῆν μορφὴν μελέτης, ἄλλοτε πάλιν ὡς πορτραῖτο, ἀποδίδεται μὲ κοντύλι ἀριστοτεχνικόν. Αὐτὰ τὰ μοναχικὰ πορτραῖτα καὶ αἱ σπουδαί του θέτουν ὡραῖα ὅρια εἰς τὴν τέχνην τοῦ Κουνελάκη.

Τὰ πορτραῖτα του, γυναικεῖα ὡσεπιτοπλεῖστον, εἴτε ὡς ὑπόδειγμα λεπτῆς καὶ ὑπομονητικῆς ἐργασίας ἢ ὡς ἔργα ποὺ ἐγκλείουν μίαν ψυχήν, εἶναι πολὺ χαρακτηριστικά.

Εἶναι μία κεφαλὴ γεροντική. Χρειάζεται, ἀληθινὰ τεχνικὸν χέρι, γιὰ ν' ἀποδώσῃ τόσον πιστά, τόσον ἐλαφρά, κάθε πτυχήν, δὲν λέγω ρυτίδα, τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ἀλλ' ἡ κεφαλὴ αὐτή, ἐκτὸς τῆς τελείας ἐκτελέσεως, ἔχει κάτι ἀκόμα. Εἶναι ἡ πνοὴ τοῦ γήρατος ἐπάνω εἰς τὸ ρυτιδωμένον πρόσωπον. Εἶναι τὸ πορτραῖτο τῆς γιαγιᾶς ὅπως τὴν γνωρίζομεν κάθε ἡμέραν γύρω μας, ποὺ δὲν ἔπαυσε ν' ἀγαπᾷ τὴν ζωήν. Δὲν ἔχομεν ἐμπρός μας ἕνα ἐρείπιον τῆς ζωῆς ποὺ νὰ ἐμπνέῃ ἀδιαφορίαν· εἶναι ἡ ζωὴ ποὺ βαδίζει ὁλοένα πρὸς τὸ τέλος της, ποὺ θερμαίνει ὅμως ὅλο τὸ σπίτι μὲ τὴν παρουσίαν της, μὲ τὰ νόστιμα λόγια, μὲ τὰς φαντασικάς της διηγήσεις καὶ ποὺ ἀποζητοῦμε τὴν σύντροφιά της. Εἶναι ἡ γιαγιὰ τῆς ἑλληνικῆς οἰκογενείας.

Ὁ Κουνελάκης ξενητεύθηκε παιδὶ ἀκόμα καὶ ἐπέρασε ὅλην του τὴν ζωὴν εἰς τὰ ξένα. Ὅμως πάντα ἠσθάνετο τὴν νοσταλγίαν τοῦ σπιτιοῦ, ἐκεῖ ὁποὺ ἔζησε μικρός. Ὄνειρόν του εἶναι παντοτεινὰ ἡ ἑλληνικὴ γῆ. Καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ αἰσθήματος αὐτοῦ, τόσον βαθειὰ ριζωμένου μέσα του, τὴν βλέπω ἀποτυπωμένην εἰς τὸ ἔργον του. Εἶναι καὶ αὐτὸ ἕνα χαρακτηριστικόν, τὸ ὁποῖον συμβάλλει εἰς τὸ νὰ δείξῃ τὴν ἀτομικότητα τοῦ ἕλληνος ζωγράφου. Ὅταν, μὲ στῆθος ποὺ ἦλθε νὰ τὸ προσβάλῃ ἡ ἀμείλικτη ἀσθένεια, — ἀπέθανε φθισικὸς τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1869 ἐπήγαινε εἰς τὸ Κάϊρον νὰ ζήσῃ τὰς τελευταίας του ἡμέρας· ἐπέρασε ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. «Μὲ καρδίαν πλημμυροῦσαν ἀπὸ χίλια συναισθήματα, ἔγραφα ἄλλοτε ἀνέβη ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, πρὸ τοῦ αἰωνίου μνημείου τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Ἐδῶ, ἐπὶ τοῦ βράχου αὐτοῦ, ὅπου διαρκῶς ἐπτερύγιζεν ἡ φαντασία του καὶ ἐκρυσταλλοῦντο ὅλοι οἱ πόθοι τῆς ποιητικῆς του ψυχῆς, ἠσθάνθη καὶ ἐκ τοῦ πλησίον τώρα τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς Τέχνης καὶ τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγάπης του, ὁ ὁποῖος κατηνάλωσε ὅλην του τὴν ὕπαρξιν».

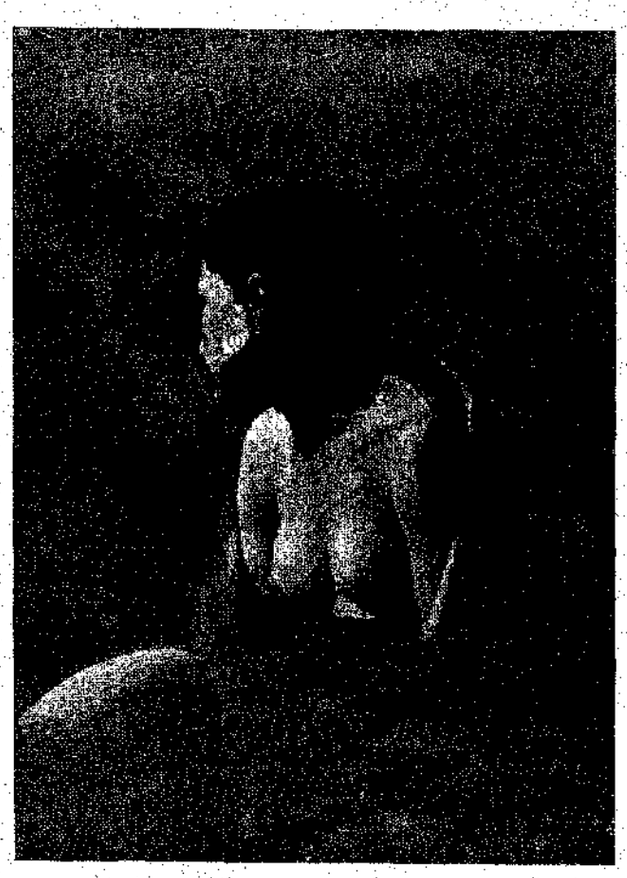

ΣΚΙΤΣΟ Ν. ΚΟΥΝΕΛΑΚΗ

Νά, ἐδῶ, μιὰ νότα ὀλίγον διαφορετικὴ εἰς μίαν ἐπίσης ἀτελείωτην εἰκόνα. Μᾶς δείχνει ἕνα γυναικεῖον σῶμα τὴν στιγμὴν ποὺ εἶναι μισοβυθισμένον εἰς τὴν θάλασσαν. Μιὰ νότα κάπως χαρωπή, ζωντανὴ ἀπὸ ζωὴν μαζὶ καὶ χάριν. Ἔμορφα γυρμένο τὸ κεφάλι καὶ ἀναδεμένα τὰ μαλλιά, καὶ τεχνικὰ δέχεται ὁ λαιμὸς τὴν σκιὰν καὶ τὸ φῶς. Δὲν ἐπρόφθασε ὁ ζωγράφος νὰ δώσῃ τὶς τελευταῖες πινελιὲς γιὰ νὰ ξανοίξῃ ὅλη ἡ ἐμορφιὰ τοῦ γυμνοῦ σώματος. Ὅμως αὐτὸ δὲν ἐμποδίζει νὰ διακρίνῃ κανεὶς τὸν τεχνίτην ποὺ βλέπει καὶ τὴν πιὸ μικρὰν λεπτομέρειαν μέσα εἰς τὴν φύσιν, διὰ νὰ πάρῃ ἔπειτα ἀπ' ἐκεῖ στοιχεῖα γιὰ τὴν εἰκόνα ποὺ ἐργάζεται. Ὅλα τὰ εἶδε, τὰ ἐσπούδασε, τὰ ἀγάπησε. Καὶ ἔτσι, μὲ τὰς ἀποχρώσεις ποὺ εὑρίσκει κατόπιν στὸ ἐγώ του μέσα, μᾶς δίδει ἕνα ἔργον ποὺ εἶναι πλάσμα ἰδικόν του.

Ξεφυλλίζω τὰ δύο βιβλία μὲ σπουδὰς καὶ μὲ σκίτσα του τὰ ὁποῖα εὐτύχησα ν' ἀποκτήσω μαζὶ μὲ δύο ἄλλα του ἔργα. Βλέπω μέσα εἰς αὐτὰ τὸ χέρι τοῦ τεχνίτου ποὺ ἠξεύρει ν' ἀποδώσῃ τὴν φύσιν διότι τὴν ἐμελέτησε καὶ γνωρίζει τὰ μυστικά της. Τὰ γυμνά του μ' ἐλκύουν ἰδιαιτέρως. Τίποτε δὲν τοῦ εἶναι ξένον. Ἡ ζωὴ ποὺ τρέχει μέσα στὸ ἀνθρώπινον σῶμα, τοῦ εἶναι γνώριμη εἰς κάθε πτυχὴν καὶ εἰς κάθε παλμόν της. Ἔπειτα, καὶ εἰς αὐτὰς τὰς σπουδάς του βλέπει κανεὶς τὸν αἰσθανόμενον τεχνίτην. Σὰν νὰ μὴν τοῦ ἀρκῇ ἡ ἁπλῆ μελέτη τοῦ γυμνοῦ, θέλει νὰ τὴν συνδυάσῃ μὲ κάποιαν αἰσθητικὴν ἐντύπωσιν, ἡ ὁποία τὸν κάμνει ἐνίοτε, πολὺ συχνὰ μᾶλλον, νὰ ἐξιδανικεύῃ τὰ μοδέλα του. Γι' αὐτὸ αἱ σπουδαί του ἔχουν αὐτὸ τὸ ἰδιαίτερον, ὅτι δὲν εἶναι ἁπλαῖ σπουδαὶ ἀλλὰ κομμάτια, νὰ εἰπῇ κανείς, ἀπὸ ἔργα τὰ ὁποῖα ὑπνώττουν ἀκόμα βαθειὰ στὴν ψυχὴν τοῦ ζωγράφου καὶ ξανοίγουν σὰν μακρυνὴ ἠχὼ τῆς ἐργασίας ποὺ γίνεται μέσα του.

Ἀπὸ τὰς δύο σπουδὰς μὲ μολύβι αἱ ὁποῖαι συνοδεύουν τὴν μελέτην αὐτήν, ἔχομεν δύο διαφόρους ἐντυπώσεις. Εἶναι ὁ ἀνδρικὸς κορμός, τόσον γερὰ πλασμένος. Ἔχει ὅλην τὴν ρώμην τοῦ ἀνδρὸς ἐν πλήρει ἀκμῇ, ποὺ ἐμπνέει τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν ἰσχύν του. Καμμία ἐκζήτησις ἢ προσπάθεια καταφανής. Ἀληθινός, πλαστικός, ὡραῖα βαλμένος. Ἐνέχει μαζὶ τὴν δύναμιν καὶ τὴν κίνησιν. Κορμὶ ζηλευτὸ εἰς τὴν σημερινὴν νευροπαθῆ ἐποχήν. Κυττάξετε τώρα καὶ τὸν ἄλλον, τὸν παιδικὸν κορμόν. Δὲν ἔδωκε ἁπλῶς τὴν ἀνατομίαν τοῦ γυμνοῦ. Ἔχει ὅλην τὴν γαλήνην καὶ τὴν ἠρεμίαν τοῦ ὕπνου. Τὰ μάτια τὰ κλεισμένα δὲν εἶναι τὸ μόνον μέσον ποὺ μετεχειρίσθη ὁ ζωγράφος διὰ νὰ ἀποδώσῃ τὴν σκέψιν του. Εἰς ὅλα τὰ μέλη εἶναι ἀποτυπωμένη ἡ ἔλλειψις τῆς κινήσεως, ἡ ἀνάπαυσις ἀπὸ τὴν ζωήν. Σκεπάσετε τὰ μάτια, καὶ θὰ διαβάσετε αὐτὸ ποὺ σᾶς λέγω, ἐπάνω εἰς τὸ γυμνὸν σῶμα καὶ ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπον. Τί ἔμορφο καὶ ζηλευτὸ κεφάλι μὲ τὸ φῶς τῆς νεανικῆς δροσιᾶς καὶ μὲ γραμμὲς εὐγενικές. Μιὰ λευκὴ ψυχὴ κρύβεται μέσα εἰς τὸ γυμνὸν σῶμα καὶ μὲ χάριν ἐξαγγέλλει τὸ ἄνθος ποὺ ξανοίγει εἰς τὴν χαρὰν τῆς ζωῆς.

Ὅ,τι ἐμελέτησα ἀπὸ τὸν Κουνελάκην, μοῦ εἶναι τόσον φωτεινὸν καὶ κλείει μέσα του τόσα στοιχεῖα πρὸς σπουδήν, ποὺ ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ἔδωκα τὸν κύριον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου του. Εὑρίσκομαι ἐμπρὸς εἰς ἕνα τάλαντον, τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι τόσο πολύμορφον γιὰ νὰ μὲ κάμῃ νὰ παραστρατήσω. Ὅ,τι βγαίνει ἀπὸ τὸ χέρι του, τρέχει ἀπὸ τὴν ἰδίαν ἤρεμην καὶ μοναχεμένην πηγὴν ποὺ ἀθόρυβα θροεῖ στὴν ρίζαν τοῦ Βουνοῦ. Καθεμία ἀπὸ τὰς εἰκόνας του χωριστά, σεμνὴ καὶ ἀφάνταχτη, φωτίζει συμπαθητικὰ καὶ ὡραῖα τὸ ἔργον τοῦ ζωγράφου καὶ μιλεῖ γιὰ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ἔζησε ὅλην του τὴν ζωὴν μὲ τὴν νοσταλγικὴν ἀγάπην τῆς πατρίδος καὶ τῆς τέχνης.

ΚΙΜΩΝ ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ

ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΤΗ ΝΕΑ

Ξύπνησε, πατρίδα μου. γοργὴ
Ἀπὸ τὸν βαρὺ τὸν λήθαργό σου,
Στήριξε τὰ πόδια σου στὴ γῆ,
Νοιῶσε μέσ' στὰ σπλάχνα σου τὸ Ἐγώ σου!

Οἱ μεγάλοι κ' ἔνδοξοι νεκροὶ
Δὲν μποροῦν νὰ κάμουν δοξασμένη
Μιὰ γενιὰ ἀδιάφορη, μικρή,
Μιὰ γενιὰ νωθρὴ καὶ κοιμισμένη!

Μὴν κουμπᾶς ὠχρή, μὲ στεναγμούς,
Στὰ σπασμένα μάρμαρα τ' ἀρχαῖα!

Ζήτησ' αἷμα, σφρῖγος καὶ παλμοὺς
Στὴ ζωὴ τὴν τωρινή, τὴ νέα!

Ἄχ! τὸ παρελθὸν τὸ σεβαστὸ
Εἶν' αἰῶνες, σκέψου, πεθαμένο·
Πλάσ' ἕνα παρὸν σπαρταριστό,
Ἕνα μέλλον πλάσε τιμημένο!

Ξύπνησε, πατρίδα μου, γοργὴ
Ἀπὸ τὸν βαρὺ τὸν λήθαργό σου,
Στήριξε τὰ πόδια σου στὴ γῆ,
Νοιῶσε μέσ' στὰ σπλάχνα σου τὸ Ἐγώ σου!

Κωνσταντινούπολη, Αὔγουστος 1907.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ*

ΦΥΛΛΑ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟΥ

Ἀπὸ τὸ περιστύλιο ἡ Αὐτοκράτειρα πέρασε ἴσα στὰ δώματά της. Σ' αὐτὰ τὰ διαμερίσματα σκόρπισε ὅλη τὴν ψυχή της: εἶναι τὸ πιὸ ἐξαίσια ποιητικὸ πρᾶμα ποὺ θὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ φαντασθῇ καὶ ποὺ θὰ ὀνειρευότανε νἄβρισκε σ' αὐτὸ τὸ σπίτι καὶ σ' αὐτὸν τὸν τόπο.

—Μονάχη μου τἄβαλα ὅλα σὲ τάξη, εἶπε, καὶ μοναχή μου διάλεξα τὸ καθετί. Γι' αὐτὸ αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτό μου λιγώτερο ξένο ἐδῶ παρὰ στὴ Βιέννη.

«Εἶναι μεγάλη ἀπόσταση, ἀποκρίθηκα μέσα μου, ἀπ' αὐτὰ ἐδῶ τὰ δώματα ἴσα μὲ τὶς φανταχτερὲς σάλες τῆς Μπούργ στὴ Βιέννη ὅπου ὅλα θυμίζουν κάποιαν ἰδέα, μὰ τίποτα δὲν ξυπνᾷ ἕνα αἴσθημα». Ἐδῶ σ' αὐτὸ τὸ home, ποὺ τὸ δημιούργησε μονάχη της ἀπὸ ἄκρη σ' ἄκρη, τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς ὑπέροχης ὑπάρξεώς της καθαρώτερα ἀκόμα ξανοίγονται. Ἀπὸ τὴν κάθε γωνιὰ τῶν δωματίων αὐτῶν ἀναβρύζει τὸ τραγούδι καὶ τὸ φέγγος τῆς ἐξαίσιας λύπης ποὺ περνοδιαβαίνει ἀποφυλλίζοντας τὴν ὠριοσύνη της γιὰ ὅποιον μπορεῖ νὰ τὴν ἰδῇ καὶ νὰ τὴν ἀκούσῃ Παντοῦ σχήματα ἁβρὰ καὶ σπάνια, ἀχνοχρωμιὲς δίχως ὄνομα ποὺ μοιάζουνε μύρα ξέψυχα, χρυσάφια σκοτεινιασμένα ἀπὸ παλιοὺς χρόνους ξεχασμένους, φωτίσματα ποὺ χλωμαίνουν καὶ σβήνουν ἀπαλά. Τέτοιος ἔπρεπε νἆτον καὶ ὁ γυναικῶν τῆς Πηνελόπης καὶ τῆς Ἑλένης, ἂν αὐτὲς οἱ εὐγενικὲς καὶ γλυκόψυχες γυναῖκες εἶχαν τὴ συναίσθηση τῆς λαμπροσύνης τῶν ὀνείρων τους.

Καὶ ἦταν ἐδῶ θρονιὰ *καλοφτειαγμένα* σὰν κ' ἐκεῖνο ποὺ ἡ Ἀδράστη ἔφερε τῆς Ἑλένης νὰ καθήσῃ τῆς Ὠριοσύνης θρόνο, μὲ χωνεμένα ἀσήμια καὶ σιντέφια, καὶ τὸ καθένα σκεπασμένο μὲ μιὰν ἀργυρόλευκη παχύμαλλη προβιά, καὶ σκαμνάκια ὄμορφα νἀναβαστοῦν γυναίκεια πόδια γλυκομάλαγα σὰν ἄσπρα περιστέρια, καὶ ἀψηλὲς ντουλάπες σὰν τῆς Πηνελόπης ποὺ φύλαγε μέσα τὰ *μοσχομύριστά* της πέπλα τἀλικοπλουμισμένα. Μιὰ πιθαμὴ μονάχα ψηλότερ' ἀπ' τὸ πάτωμα εἶναι στημένο στὴν κρεββατοκάμαρη τὸ ἁπλόχωρο ἑλληνικὸ λέκτρο, *δουλεμένο στὴν ἐντέλεια*, ὅμοιο μὲ 'κεῖνο ποὺ θήλιασε ὁ Ὀδυσεὺς ἀπάνω στὴ ρίζα τῆς ἐλιᾶς: στὶς τορνευτὲς ὁλόστιλπνες κολῶνες Νύμφες ἀναγέρνουν ὡσὰν ποθολυμένες, ἀναβαστῶντας τὸ προσκέφαλο ποὺ τὸ τριγυρνοῦν ὀνείρατα ἀλαφρόφτερα· καὶ μιὰ χλαῖνα πορφυρομέταξη εἶναι ἁπλωμένη στὸ φίλυπνο τὸ στρῶμα: — ἔτσι καὶ ἡ Ἑλένη, ἡ ἀταίριαστη τοῦ Δία θυγατέρα, παράγγειλε στὶς δοῦλες καὶ στὶς παρακόρες της νὰ στρώσουν τοῦ Τηλέμαχου γιὰ νὰ χαρῇ τὸν ὕπνο τὸ γλυκό. Σιμὰ στὸ κρεββάτι βρίσκεται ἕνα προσευχητήρι ξύλινο καὶ πάνω σ' αὐτὸ ἕνα εἰκόνισμα ἀσημένιο βυζαντινὸ τῆς Παναγίας. Στοὺς τοίχους ζωγραφιὲς ὅλο χρώματα ἀνοιχτὰ μὲ πολὺν ἥλιο καὶ τραγούδι μέσα τους: ἡ ἀγαπημένη κόρη της ἡ Βαλερία — μιὰ συμφωνία ἀπὸ ἄχνες ρόδινες — κουκουλωμένη σ' ἕνα σύννεφο ἀπὸ ἄνθη μυγδαλιᾶς. Καὶ θαυμάσια βάζα ἀρχαϊκὰ ἀπὸ ἐκεῖνο τὸ πανάρχαιο γλαυκὸ γυαλὶ ποὺ θρύψαλά του βρίσκονται μὲς τοὺς ἀρχαίους τάφους δίπλα στὰ κόκκαλα τῶν νεκρῶν. Τὰ λουλούδια ποὺ παντοῦ σκορπίζουν τοῦ μυστηρίου τους τὸ λιβάνι, τὴ χάρη τους τὴν ἁβρὴ κ' ἐπιθανάτια, εἶναι μ' ἕναν τρόπο βαλμένα ὁμάδι ποὺ φαίνονται σὰν ὀργανωμένα σὲ μιὰ ζωὴν καινούργια: σ' αὐτὰ τὰ δώματα αἰσθάνεται κανεὶς γύρω του νὰ γλυκοζοῦν ὁλότρεμες οἱ αἰθέριες ψυχίτσες ἐξαίσιων φυτικῶν πλασμάτων· καὶ εἶναι σάματις ὅλα τἄνθη, στὴν προσταγὴ κάποιας νεράϊδας, βασίλισσας τῶν λουλουδιῶν, νὰ ξεκίνησαν ἀπ' ὅλα τὰ λιβάδια κι ἀπ' ὅλα τὰ περιβόλια νἀρθοῦν ἐδῶ νὰ προσκυνήσουν καὶ σ' ΕΚΕΙΝΗΣ μέσα τὴν πνοὴ νἀ μοσχανασάνουν καὶ μὲ τὸ μύρο τους μαζὶ νἀπαλοχύσουν τοὺς πόθους Ἐκεινῆς. Ἀπὸ τὴ σκεπὴ κρέμονται καντῆλες χάλκινες σὰν ἀρχαῖοι ἀμφορεῖς σὲ σχήματα λουλουδιῶν ἢ κογχυλιῶν μὲ Νύμφες καὶ Τρίτωνες μπρούντζινους ποὺ ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τἄνθη καὶ τὰ κογχύλια ἀδράχνονται ἀπ' τὰ γλυκομάλαγα κορμιὰ καὶ κάνουνε συμπλέγματα ἐρωτόθυμα. Κι ὁποῦ τὰ βλέπει ὁ νοῦς συλλογιέται ὠριοθύμιστα τὰ intérieurs ποὖχει στὶς ζωγραφιὲς του ὁ Burne Jones, αἰσθητικὰ καὶ ὑπερλεπτυμένα ἴσα μ' ἐκεῖ ποὺ ἀρχίζει ἡ ὀδύνη.

Τόσο πλούσια καὶ συνάμα τόσο ἁβρὰ καὶ ἀπόκοσμα εἶναι ὅλα τὰ ἀντικείμενα σὰν ἰδω-

* Ἀπὸ τὸ ἐκδοθὲν βιβλίον τοῦ κ. Κ. Χρηστομάνου.

μένα σὲ κάποιαν ἄλλη ζήση καὶ φτειαγμένα ἀπὸ ἀσώματα ὑλικά! Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο βρίσκεται μέσα τους παρ' ὅ,τι βλέπει κανεὶς καὶ στὰ πιὸ ὀνειρεμένα ἔργα τῆς τέχνης: εἶναι ἡ ἀδυσώπητη ἀσπλαχνία τῆς ἀρχαίας Εἱμαρμένης — ὁ μαῦρος ἥλιος ποὺ καίει μέσα Της ποὺ καὶ σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν κατοικία ἔχει ρίξει τὸν ἥσκιο του. Καὶ εἶναι Ἐκείνη μιὰ ***σύνθεσις*** ἀπ' ὅλες αὐτὲς τὶς θλιβεράδες καὶ ὡριοσύνες ποὺ τὶς ἐνσαρκώνει μέσα της, ποὺ τὶς ξυπνᾷ σὲ μιὰ ζωὴν ἀνώτερη καὶ ἔπειτα τὶς σκορπίζει γύρω της. — Κ' Ἐκείνη μὲ πήγαινε γύρω σ' ὅλα αὐτὰ τὰ δώματα, ὅλα τόνα πιὸ μαγευτικὸ ἀπὸ τἄλλο, ὅλα σὰ βγαλμένα ἀπὸ κάποιο παραμύθι, ὄχι τόσο γιὰ τὴν ἐξωτερική τους λαμπροσύνη παρ' ὅσο γιὰ τὴν ψυχικὴ ἀτμοσφαῖρα ποὺ κρυφοζοῦνε μέσα της.

Στὸ δεύτερο πάτωμα (ἀπὸ πάνω ἀρχίζοντας) βρίσκονται τὰ διαμερίσματα τὰ προορισμένα γιὰ τὸν Αὐτοκράτορα καὶ γιὰ τὸ ἀρχιδουκικὸ ζευγάρι: Βαλερία καὶ Φρὰντς Σαλβάτωρ.

— Εἶναι κρῖμα, ὅτι ὁ γαμπρός μου δὲ θέλει νἄρθῃ ἐδῶ, εἶπε ἡ Αὐτοκράτειρα, μολονότι τὸν ἔκαμα νὰ ἐλπίζῃ πὼς θὰ βρῇ τὸ καλύτερο κυνήγι τῶν κάπρων στὰ βουνὰ τῆς Ἀλβανίας. Ἀλλὰ δὲν πολυεμπιστεύεται στὴν πεθερά του, πρόσθεσε στάστεῖα. Μιὰ φορὰ μονάχα ἦρθε, τὴν περασμένη ἄνοιξη, καὶ φεύγοντας τὸ εἶπε καθαρὰ πὼς δὲ θὰ τὸν ξαναδοῦμε· αὐτὸς προτιμᾷ τὴν *Ἄνω Αὐστρία* καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ὑποφέρῃ τὶς ἐλιὲς καὶ τὴ θάλασσα, κ' ἡ ἀρχιδούκισσα Βαλερία ἀγαπᾷ τὸν ἄντρα της πολὺ καὶ γι' αὐτὸ τῆς ἀρέσει ὅ,τι ἀρέσει κι αὐτουνοῦ.

Καὶ σ' αὐτὸ τὰ λόγια ἡ φωνὴ τῆς Αὐτοκράτειρας ἀκούστηκε σὰ ραγισμένο γυαλὶ — θλιβερὰ παράχορδη. Ἔπειτα πρόσθεσε:

— Στὴ διαθήκη μου ἀφήνω τὸ Ἀχίλλειον στὴν Ἀρχιδούκισσα· ἀλλὰ εἶναι πολὺ πιθανὸν πὼς θἀποχτήσῃ μεγάλην οἰκογένεια καὶ γι' αὐτὸ θὰ ἦναι τὸ καλύτερο νὰ τὸ πουλήσω καὶ τὰ παιδιά της νὰ πάρουν τὸ χρῆμα. Θὰ δώσω μάλιστα μαζὶ τὸ ἰδιαίτερό μου ἀσημικὸ μὲ τὸ δελφίνι μου χαραγμένο ἐπάνω· ἴσως τὸ πάρῃ τότε κανένας Ἀμερικάνος: ἔχω ἕνα μεσίτη στὴν Ἀμερικὴ ποὺ μοῦδωσε αὐτὴ τὴ συμβουλή.

Ἔτσι μιλοῦσεν ΕΚΕΙΝΗ, ἡ ἀποστραμμένη ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους, ἡ ἐνσάρκωσις τῆς ἀπόκοσμης γαλήνης καὶ τοῦ ὀνείρου. Θαρρεῖ κανεὶς μερικὲς φορὲς πὼς θέλει νἀναγκάσῃ τὸν ἑαυτό της νᾶναι μιὰ γυναῖκα σὰν τὶς ἄλλες, μὲ τὸ μυαλό της τετρακόσα, ποὺ νὰ μὴ συλλογιέται παρὰ μόνο γιὰ χρήσιμα καὶ συνειθισμένα πράματα καὶ ὅλο γιὰ τέτοια νὰ μιλάῃ. Πασχίζει γιὰ νὰ τὸ καταφέρῃ, καὶ μολαταῦτα καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμη τὰ χυδαῖα καὶ ἐφήμερα, μόλις τἀγγίζει, σκορπίζει μιὰ λάμψη σὰν ἀπὸ κάτι αἰώνιο.

Ἀπ' τὸ περιστύλιο, διαβαίνοντας ἀπὸ μιὰ διπλοκάρφωτη καὶ στέρεη πύλη δίφυλλη, ἀρχαία καὶ χάλκινη, καθὼς κι ἀπ' τὰ δώματα τῆς Αὐτοκράτειρας, βγαίνοντας ἀπὸ θύρες δρύϊνες, βρίσκεται κανεὶς στὴ μεγάλη ἐσωτερικὴ σκάλα. Οἱ τοῖχοι εἶναι ρυθμοῦ πομπηϊανοῦ κ' ἑλληνικοῦ. Σάτυροι καὶ Καρυάτιδες ἀναβαστοῦν τὰ γεῖσα τῆς σκεπῆς καὶ τὰ διαζώματα τῆς σκάλας. Τὸ κάγκελλο εἶναι ἀπὸ μπροῦντζο καὶ παρασταίνει κλώνια ἐλιᾶς καὶ δάφνης συμπλεγμένα μ' ἀνάμεσά τους πάλι Νύμφες καὶ Καρυάτιδες ὀρθὲς σ' ἀγαλματένια ζήση. Τὸ φῶς πέφτει πάνωθε ἀπὸ μιὰ σκεπὴ γυαλένια καὶ φωτίζει στὰ γεμᾶτα τὴν κολοσσαία τοιχογραφία ποὺ πιάνει ὅλη τὴν ἐγκάρσια πλευρὰ τοῦ τοίχου. Τὰ βλέμματα ἐκεινοῦ ποὺ κατεβαίνει καθὼς καὶ τοῦ ποὺ θἀνεβῇ, πιάνονται αἰχμάλωτα ἀπ' αὐτὴ τὴ ζωγραφιὰ κι οὔτε θέλουν πιὰ νὰ ξεφύγουν: εἶναι ὁ «*Θρίαμβος τοῦ Ἀχιλλέως*» ποὺ σέρνει τὸ πτῶμα τοῦ Ἕκτορος γύρω ἀπ' τὰ τείχη τῆς Τροίας. Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴ ζωγραφιά, ὕστερ' ἀπ' τὰ ὅσα εἶδε ἴσα μὲ τώρα, φαντάζεται κανεὶς πὼς ὁ χαμένος κόσμος τῆς ὀμορφιᾶς ξαναζωντάνεψε ἐδῶ μαζὶ μὲ τὸν Ἀχιλλέα, ποὖναι τὸ σύμβολό του, καὶ πὼς μαζί του θριαμβεύει. Καὶ ἡ σκάλα, περνῶντας μπρὸς ἀπὸ ἕνα ἐξαίσιο ἀγγεῖο στημένο σ' ἀνάβαθρο (ποὺ παρασταίνει ἕνα ἄντρο κογχυλένιο καὶ μέσα μιὰ νύμφη κοιμισμένη μ' ὁλόγυρά της Τρίτωνες καὶ Ναϊάδες συμπλεγμένους — τὸ ὅλο βγαλμένο μέσ' ἀπ' τὰ κύματα), κατεβαίνει στὸ πρῶτο καὶ κάτω πάτωμα καὶ στὸ ἄτριο.

— Ἀφοῦ μοῦ ἔδειξε ὅλο τὸ παλάτι, ἡ Αὐτοκράτειρα μοῦ εἶπε:

— Θὰ μένωμε ὅσο μποροῦμε λιγώτερο στὸ σπίτι. Δὲν πρέπει νὰ ξοδεύῃ κανεὶς τὶς πολύτιμες ὧρες τῆς ζωῆς ἀνάμεσα στοὺς τοίχους παρ' ὅσο εἶναι ἀπαραίτητο, κ' οἱ κατοικίες μας πρέπει νᾶναι τέτοιες ποὺ νὰ μὴν μποροῦν ποτὲ νὰ μαράνουν τὶς γοήτεῖες ποὺ φέρνομε κάθε φορὰ μαζί μας ἀπ' ἔξω.

Κάθε μέρα κοντὰ τὸ μεσημέρι, ὅταν ὁ ἀέρας ποτισμένος ἥλιο περιγυρίζῃ τὸ καθετὶ μ' ἕνα φωτοστεφάνι χρυσοκόκκινο, στὴν κάθε γραμμὴ ἀπάνω βάζῃ μιὰν οὔγια πορφυρὴ κ' ἰριδοχρώματη καὶ ὅλα κοίτωνται ἐκστατικὰ στὴν ἀγκαλιὰ τῆς κάψας τῆς ἐρημικῆς, ποὺ κρυφακούει τὰ ὄνειρα, ἡ Αὐτοκράτειρα βγαίνει ἀπ' τὸ παλάτι της ..

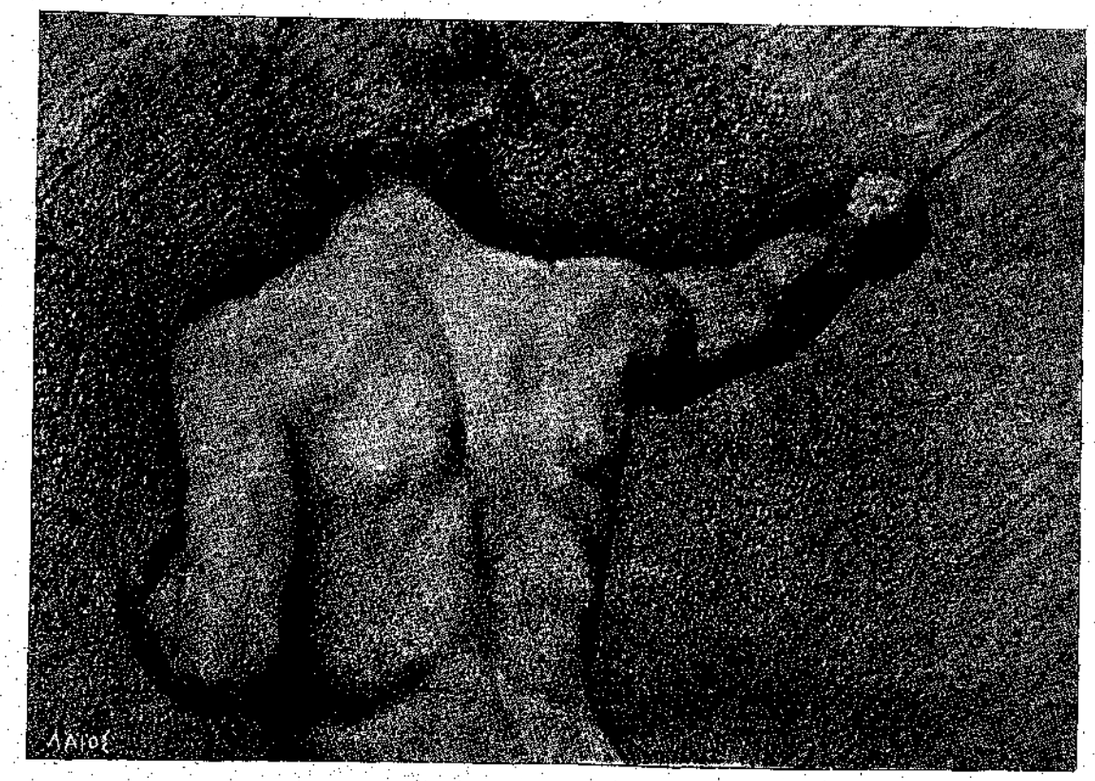

ΣΠΟΥΔΗ Ν. ΚΟΥΝΕΛΑΚΗ

Καὶ μόλις διαβοῦμε τὴ μεγάλη καγκελλόπορτα, δεξιὰ κι ἀριστερὰ τῆς δημοσιᾶς ποὺ ἀργοκυλάει τὴ λαύρα της σὰ λευκὸ ποτάμι μέσ' ἀπ' τὸ χωριὸ τοῦ Γαστουριοῦ ἴσα κατὰ τὴ χώρα, πέφτομε μὲς τὶς ἐλιές, στοὺς δασωμένους ἐλαιῶνας ποὺ μᾶς κουκουλώνουν.

Τί γαλήνη βασιλεύει ἐδῶ μέσα, λησμονιάρα! Τί φεγγερὸ σκοτάδι!

Ὁ ἥλιος σταλάζει μέσ' ἀπὸ τὶς ἀσημόγιαλες καὶ σὰν πουπουλιασμένες φυλλωσιὲς χωρὶς νὰ ζεσταίνῃ κι οὔτε καλὰ καλὰ νὰ φωτίζῃ. Ὅπως στὸ βυθὸ τῆς θάλασσας οἱ ἀχτῖδες τοῦ ἥλιου πέφτουν ξέθωρες κι ἀπόθαμπες μέσ' ἀπ' τὰ πράσινα νερά, ἔτσι γίνεται καὶ σ' αὐτὰ τὰ πανάρχαια ἑλληνικὰ δάση τῶν ἐλιῶν — τόσο παλιὰ ποὺ δὲν ἔχουν πιὰ ἡλικία — ποὺ ἐπιμένουνε νὰ ζοῦν πάντα κοντὰ στὴν ἀρχαία θάλασσα, στὴ θάλασσα τὴν ὑπερβολικὰ γλαυκή, τὴν ὑπέρλαμπρη καὶ φριχτή. Τί ὑπερδύναμη ζωὴ μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς κορμοὺς ποὺ δὲ στέκουν ποτὲς ὄρθιοι καὶ ἀλύγιστοι ὅπως στὰ δάση τοῦ βοριᾶ, παρὰ ροζωμένοι καὶ στριφογυρισμένοι, γωνιολύγιστοι καὶ κλαδόγερτοι ἢ σιωπηλὰ σκυμμένοι κατέμπροσθεν ἢ ἀνοίγοντας ἄγκαλιές, πάντα ὅμως σὰν ἔμψυχοι δείχνουνε στὰ μάτια μας. Καὶ μολονότι οἱ ρίζες τους στέκουν τόσο ἀλάργα ἡ μιὰ ἀπ' τὴν ἄλλην, οἱ κορφές τους σμίγουν καὶ ἀφήνουνε νὰ χυθοῦν ἡ μιὰ μέσα στὴν ἄλλη οἱ τραγουδίστρες φυλλοκόμες. Ἔτσι ἀναγκάζεται κανεὶς νὰ συγκινηθῇ σχεδὸν ἀπ' τὰ αἰσθήματα ποὺ μὲ τόσο πάθος φανερώνουνε, νοιώθει σὰ μιὰ συγγένεια μαζί τους καὶ μαθαίνει νὰ πιστεύῃ τὰ παραμύθια τῶν μαγεμένων δέντρων.

— Τί πλούσιος ποὺ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος καὶ τί ἀσφαλὴς μέσα σ' αὐτὸ τὸ δάσος, τὸ τόσο φωτεινὸ στὴ σκοτεινιά του καὶ τόσο

κατοικημένο στὴ μεγάλη του ἐρημιά, εἶπε ἡ Αὐτοκράτειρα, τὴν πρώτη φορὰ ποὺ μπήκαμε ἐδῶ μέσα.

Γύρω ἀπ' τὸ κάθε λιόδεντρο τὸ χῶμα εἶναι ἀνασκαλεμένο σὲ χοντροὺς σβώλους. Ἡ γῆς πέφτει κι ἀνεβαίνει σὲ σκαλοπατιὲς ποὺ πολλές τους εἶναι τοιχωμένες μὲ λιθάρια, καὶ παντοῦ ἁπλώνεται ἡ πράσινη χαρὰ τῆς χλόης. Στᾶνοίγματα τῶν δέντρων, ποῦν' ὅλο φρεσκοφυτρωμένες χορταριὲς φτερόκλωνες, ροδίζουνε σ' ἀψηλόλιγνα ἀνθοδέμαια οἱ ἀσφόδελοι, ἀρίθμητοι οἱ κίτρινοι κρόκοι κ' οἱ ἀγριονάρκισσοι ἀνθίζουν, καὶ οἱ θλιβεροὶ ὑάκινθοι καὶ τὰ γαλανὰ κρινάκια σὰ μάτια ποὺ γλυκοθωροῦνε μυριανθίζουν.

Ὦ τὰ μυστικὰ τῶν λιβαδιῶν τῶν ἀπόμονων !

Κ' εἶναι καὶ κάτι μεγάλες ἅπλες ὁλόλευκες ἀπὸ μικρὲς χλωμοῦλες μαργαρίτες καὶ χαμομήλια ποὺ ὅλα ἔχουνε χρυσὲς καρδοῦλες.

— Δὲν ξέρω, γιατί αὐτὰ τἄστρα μοῦ χύνουν τόσην ἄνοιξη στὸ στῆθος καὶ τόσο φῶς, εἶπε σιγαλὰ ἡ Αὐτοκράτειρα, καθὼς περπατούσαμε πάνω σ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ λουλουδένια σεντόνια.

Καὶ παραπέρα πέφτει κανεὶς σὲ γουβοτόπια μαλακὰ γεμᾶτα ἀνεμῶνες — τὶς ἀνεμῶνες ποὺ γεννήθηκαν ἀπ' τοῦ Ἄδωνη τὸ αἷμα — καὶ μέσα σὲ λίμνες ἀπὸ παπαροῦνες, πιὸ κόκκινες ἀκόμα κι ἀπ' τὸ αἷμα: σὰ χείλη καυτερὰ κι ἀμίλητα τὰ φύλλα τους γλυκανοίγουν κι ἀνάλαφρα σαλεύουνε μὲς τὴν πνοὴ τοῦ ὕπνου, λυώνοντας σὲ φλόγες ἐκστατικές. . .

Πρόβατα ἔβοσκαν ἀργοσάλευτα κάτω ἀπ' τὶς ἐλιές.

Ἕνα βοσκόπουλο γυμνόποδο ἦτον κουρνιασμένο σ' ἕνα ἀπ' τὰ μικρὰ γυροτοίχια ἀπὸ λιθάρια ἀπανωτά, ποὺ περιβαστοῦν τὶς μαλακοχώματες σκαλοπατιὲς ἴδια κι ἄλλαχτα ἀπ' τὸν καιρὸ τῶν μακρύκουπων Φαιάκων, κ' ἔτρωγε ἕνα κομμάτι μαυρόψωμο μὲ θροῦμπες ποὺ τὶς εἶχε μάσει ἀπὸ χάμω. Ὅταν περάσαμε ἀπὸ μπρός του, χαιρέτησε, χωρὶς νὰ κουνηθῇ ἀπ' τὴ θέση του: «Καλημέρα Βασίλισσα!» κ' ἔκοψε μὲ τἄσπρα του τὰ δόντια μιὰ μεγάλη δαγκωνιὰ σὰ μισοφέγγαρο μὲς τὸ ψωμί του τὸ πιτουρίσιο ποῦχε χρῶμα ζαφορᾶς. Κ' ἡ Αὐτοκράτειρα, χαμογελῶντας, τοῦ ἀποκρίθηκε παίρνοντας τῆς Κορφιάτικης φωνῆς τὸν τραγουδιστὸ ρυθμό:

— Καλημέρα σου !

Μόλις πήγαμε λιγάκι παραπέρα καὶ πίσω μας ἀκούστηκαν οἱ στριγγόλαλοι ἦχοι μιᾶς τσοπάνικης φλογέρας. Γύρισα πίσω μου κ' εἶδα τὸ μικρὸ βοσκὸ ποὺ φύσαγε μὲς τὸ καλάμι του σαλεύοντας τὰ δάχτυλά του μὲ μιὰν ἀργοσύνη ὅλο πάθος: ἕνα δυὸ τόνοι ἦταν, ψιλοὶ καὶ διαπεραστικοί, ποὺ ἀνεβαίνανε στὸν ἀέρα καὶ θλιβερὰ πλανιοῦνταν ἀνάμεσα στὰ δέντρα ὥς ποὺ ἀπὸ τὴν κούραση κι ἀπὸ τὴ λύπη ξέπνοοι ξαναπέφτανε μέσα στὸν ἑαυτό τους· καὶ πάλι κινοῦσαν τρικλίζοντας μέσ' ἀπ' τὶς ἐλιές, στεναγμοὶ χλωμοὶ κι ὁλότρεμοι, κατὰ τὰ μακρινά, πρὸς τὰ φεγγερὰ τἀνσίγματα ἀπ' ὅπου μπόραγαν τὴ θάλασσα νἀγναντέψουν. Καὶ δὲν ἀκούγονταν πιὰ οἱ μέλισσες ποὺ ὥς τώρα δὰ βομβούσανε μέσα στὸ φωτεινὸ ἠσκιόφωτο πάνω ἀπ' τὰ λουλούδια, οὐδὲ τὰ πουλιὰ ποὺ λίγο πρωτύτερα ὅλα μαζὶ μ' ὅλη τους τὴ δύναμη γλυκολαλοῦσαν. Τίποτα ἐξὸν ἀπ' τὴ φωνὴ τοῦ αὐλοῦ τοῦ ποιμενικοῦ ποὺ σιγοστάλαζε παντοῦ, ποὺ ξεχειλοῦσε ἀπ' τὸν ἑαυτό της σὲ παροξυσμοὺς ὀδύνης· καὶ ἤτανε σὰ νἄχανε σχισθῇ ἀπ' τὴ φωνὴ αὐτὴ τὰ πέπλα τῆς λησμονιᾶς καὶ τοῦ ὀνείρου.

Τότε, καθὼς ἄκουσε αὐτὴν τὴ φλογέρα νὰ στενάζῃ, ἡ Αὐτοκράτειρα εἶπε:

— Τί λύπη καὶ τί νοσταλγία μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς ἦχους! Οἱ παλιοὶ ἄνθρωποι ἔβαλαν αὐτοῦ μέσα ὅλα ὅσα εἶχαν ἀνθίσει ποτὲ μὲς τὶς καρδιές τους. Γι' αὐτὸ τώρα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς λίγους τόνους βγαίνουν ὅλες οἱ πιὸ θανατερὲς πίκρες καὶ ὅλες οἱ ποιὸ ἀλάλητες χαρὲς τῶν παλιῶν ἀνθρώπων μαζὶ καὶ τῶν καινούργιων.

Καὶ πρόσθεσε σὰ νἄλεγε δυνατὰ τὴ σκέψη ποὖχα κάμει μέσα μου:

— Ποτὲ ἡ Τέχνη δὲ θὰ πλάσῃ μεγαλύτερο ἀριστούργημα ἀπ' τὸ τὸ τραγούδι τοῦ βοσκοῦ γιατὶ ἡ τέχνη δὲν εἶναι παρὰ μιὰν ἀντιφεγγιὰ τῆς ἐσώτερης ζωῆς, ἐνῶ αὐτοὶ οἱ φτωχοὶ στεναγμοὶ τῆς φλογέρας εἶναι ἡ ἴδια ἡ βαθειὰ ζωή!

Κ' ἐγὼ ἐξακολούθησα μονάχος μου τὴ σκέψη της: «Μὲ τοὺς ἴδιους ἤχους στὶς ὧρες τὶς Πανικές, ὅταν ἡ Φύσις ἄνοιγε τὶς μητρικὲς λαγόνες στὴ φριχτὴ ἡδονή, οἱ Φαῦνοι ξεγελοῦσαν τὶς Νύμφες — καὶ ὁ βοσκὸς ὁ Κούρβεναλ τοὺς ἴδιους στόνους ἔβγαζε ἀπ' τὸ καλάμι του ὅσο τὸ πορφυρόβαφο παννὶ τῆς Ἰζόλδης δὲν εἶχε ἀκόμη ἀνθίσει στὰ πελαγίσια σύθολα..

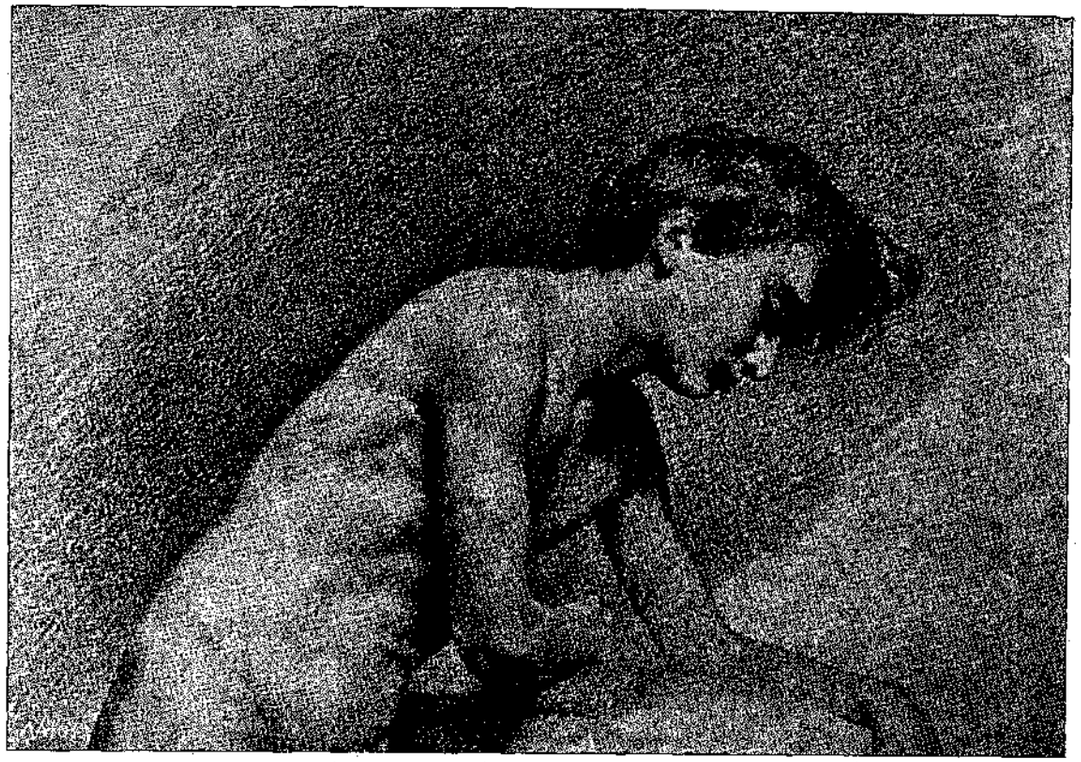

ΣΠΟΓΔΗ — Ν. ΚΟΥΝΕΛΑΚΗ

Ἀλήθεια πολλὲς φορὲς ἀναγκάζομαι νὰ κρατηθῶ γιὰ νὰ μὴν ξεφωνίσω ἀπ' ἀναγάλλιαση, τόσο αἰσθάνομαι τὸν ἑαυτό μου πλουτισμένον ἀπὸ τὸ ἀγνάντεμα τῆς ψυχῆς της.

Ἐκείνη μ' ἔμαθε νὰ ξανοίγω μέσα μου τὴν εἰκόνα τοῦ ἐγώ μου καὶ νἀφηγκράζωμαι τὴ μουσικὴ τῶν σκέψεών μου. Ἀλλὰ μοῦδωσε καὶ τὴν ταπεινοφροσύνη της καὶ ὅλες τὶς περιφρονήσεις της. Μὲ τὰ δικά της τὰ μάτια ἀνακάλυψα τὴν ὡριοσύνη ποὺ κοίτεται κρυμμένη μέσα στὴ ζωή. Ἐκείνη μοῦ φανέρωσε τὰ μυστικὰ ποὺ βρίσκονται μὲς τὰ βουνὰ τὰ παντέρημα καὶ στὶς θάλασσες τὶς τρικυμιστές, μ' ἔκαμε νὰ αἰσθανθῶ τοὺς ἄπειρους δεσμοὺς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ρόδων ποὺ ξεφυλλίζονται, ἄνοιξε τὴν καρδιά μου στὴν ἀπειροσύνη τοῦ ὠκεανοῦ, ἔντυσε τὰ ὄνειρά μου μὲ τὴ γλαυκοσύνη τοὐρανοῦ, στάλαξε μέσα στὰ λόγια μου τῶν πεύκων τὸ τραγούδι. Σ' Ἐκείνη χρεωστῶ ὅ,τι εἶμαι, — καὶ ὅ,τι ποτέ μου φαντάσθηκα ἢ δημιούργησα δὲν εἶχε ἀξία παρὰ μονάχα γιὰ χάρην Ἐκεινῆς καὶ σ' Ἐκείνην ξανακύλησε ποὖτον ἡ πρώτη του πηγή.

Εἶναι ἀρκετὴ εὐτυχία ποὺ ἔζησα γιὰ νἀποχτήσω αὐτὸ ποὺ γιὰ μένα ἦτον Ἐκείνη.

Αὔριο φεύγω νὰ πάω νὰ ἰδῶ τοὺς γονεῖς μου. Ἡ ἡμερομηνία τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἦτον ὁρισμένη κιόλας ἀπ' τὴν ἡμέρα ποὺ μὲ κάλεσεν Ἐκείνη κοντά Της.

Φυσικά, ὁ ἐρχομός μου, ἡ παρουσία μου, ἡ ἀναχώρησίς μου δὲν εἶναι γιὰ Ἐκείνην παρὰ ἕνα ἐπεισόδιο: «ἡ ἀλλαγὴ εἶναι τὸ χάρμα τῆς ζωῆς!» Ἔτσι καὶ τὸ ὡραῖο πεῦκο τοῦ Μιραμάρε δὲν ταράχθηκε καθόλου ἀπ' τὰ σπουργίτια ποὺ ξεφώνιζαν καὶ φτεροκοπούσανε σ' ἀτέλειωτους κημοὺς μὲς τὰ κορφόκλαρά του. Ἀλλὰ γιὰ μένα αὐτὸ τὸ ἐπεισόδιο ἔγινε ἡ ἴδια ἡ ζωή. Καὶ.. δὲν ξέρω τί θὰ ἦναι ἡ συνέχεια. . .

Γιὰ τελευταία φορά, σὰ μέσα σ' ὄνειρο, ἔδρεψα, στὸ πλευρό Της, τὸν κρόκο καὶ τὴν ἀνεμῶνα — σ' ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ λιβάδια ποὺ μοῦ τὰ φανέρωσεν Ἐκείνη τόσο χιμαιρικά.

— Κυττάξτε αὐτὸ τὸ τοπίο, μοῦ εἶπε, μ' ὅλη τὴ δύναμη τῶν ματιῶν σας, γιατὶ ἴσως ποτὲ πιὰ δὲ θὰ τὸ ξαναδῆτε ἔτσι...

Καὶ ἤπια τὴν ἄνοιξη καὶ μέθυσα ἴσα μ' ἕνα φρένιασμα θλιβερό, σὰ νὰ μὴν εἶχα ἄλλην ἄνοιξη νὰ ζήσω ἢ σάμπως τῆς ζωῆς μου οἱ μελλούμενες ἀνοίξεις νὰ μή 'θελε ἀνθίσουν παρὰ σ' αὐτηνῆς τὴ θύμηση μονάχα...

Τὴν ἀποχαιρέτησα στὸ Περιστύλιο.

Ἤτανε δέκα τὸ βράδυ ἡ ὥρα. Γιὰ ἔξαίρεση μ' εἶχε φωνάξει ἄλλη μιὰ φορὰ αὐτὴν τὴν περασμένην ὥρα γιὰ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσω, ἐπειδὴ τὸ αὐστριακὸ ἀτμόπλοιο τῶν Πατρῶν ἔφευγε τὴν ἄλλη μέρα πολὺ πρωΐ κ' ἔτσι δὲ θὰ πρόφθαινα νὰ τὴν ξαναϊδῶ...

Ἡ ψυχή μου ἤτονε βαρειὰ σὰ σύννεφο· κ' ἕνα σύννεφο μαύρης ἀπελπισίας σηκώθηκε μέσα μου καὶ μὲ κουκούλωσε ὁλόκληρον, ὅταν ξάνοιξα, στὸ γλαυκὸ φῶς τῶν καντηλῶν μὲ τοὺς Τρίτωνες, τὴν ἀγαπημένη καὶ σεπτὴ μελανόγραμμη μορφή της νὰ κρυφογλιστράῃ ἀνάμεσα στὶς ἄσπρες κολῶνες τοῦ περιστύλιου ὅπως ποτὲ πιὰ στὴν ζωή μου δὲ θὰ τὴν ξανάβλεπα.

Δὲν ἔβγαλα οὔτε λέξην ἀπ' τὰ χείλη μου, γιὰ νὰ μὴν τρομάξω κάτι μέσα μου καὶ γιὰ νὰ μακρύνω τὴν ἡδονὴ ποὺ μοῦ προξενοῦσεν ἡ ἀτέλειωτη πίκρα τῆς ὀδύνης μου. Ἐκείνη ὅμως μοῦ μίλησε περισσότερο ἀπ' ὅ,τι συνείθιζε καὶ μὲ μιὰ φωνὴ ποὺ μοῦ φάνηκε πὼς ποτέ μου δὲν τὴν εἶχ' ἀκούσει ἀπ' τὰ χείλη της τόσο γλυκόλαλη καὶ πονεμένη.

Ἀλλὰ δὲν ξέρω τί μοῦ εἶπε: ξέρω μόνον ὅτι τὰ δάκρυά μου ἔβρεχαν ἀπάνω στὸ κρινένιο χέρι της ὅταν μοῦ τὸ ἔδωσε νὰ τὸ φιλήσω. Καὶ συνάμα μοῦ ἔβαλε στὸ χέρι μου μιὰ μικρὴ θήκην ἀπὸ πορφυρὸ βελοῦδο καὶ εἶπε σιγανά:

— Νὰ ἦσθε εὐλογημένος κ' εὐτυχής!

Ἄκουσα καθαρὰ αὐτὰ τὰ λόγια, ἀλλὰ δὲν τὰ κατάλαβα παρὰ ὑστερώτερα μονάχα, ἀφοῦ ἔφυγα ἀπὸ κοντά της.

Μὲς τὶς βροντὲς τοῦ αἵματός μου, ποὺ ἔπνιγαν τὸν κρότο τῶν βημάτων μου, κατέβηκα τὰ μαρμαρένια σκαλοπάτια τῆς *σκάλας τῶν θεϊσσῶν* (ὦ βέβαια κι αὐτὲς θὰ μὲ κύτταζαν ἀλλοιώτικα) κ' ἔτρεξα νὰ κρυφτῶ στὴν κάμαρή μου.

Ἐκεῖ αἰσθάνθηκα τὸ βελουδένιο κουτάκι ποὺ τὄσφιγγα στὸ χέρι μου — εἰδεμὴ δὲ θὰ πίστευα στὴν πραγματικότητα αὐτῆς τῆς ὥρας. Τὸ ἄνοιξα: μιὰ χρυσὴ καρφίτσα τοῦ λαιμοδέτη ἤτανε μέσα, ἕνα Ε διαμαντένιο μ' ἀποπάνω τὴν αὐτοκρατορικὴ κορώνα κι ὁλόγυρα μεγάλα μπριλλάντια. Οἱ πέτρες στὸ γλαυκὸ φέγγος τοῦ ἠλεκτρικοῦ χύνανε δάκρυα ἀπὸ φωτιά. Θυμήθηκα τότες, ὅτι τὰ μάτια της μ' εἶχαν κυτιάξει γιὰ πολλὴν ὥρα καὶ σὰ θαμπωμένα ἀπὸ κάποιο πέπλο, ὅταν ἀκόμα μιὰ φορὰ — γιὰ τελευταία φορὰ — στὸ τελευταῖο σκαλί, ἔσκυψα μπροστά της βαθιὰ ἴσα μὲ τὸ μάρμαρο, χωρὶς νὰ ξέρω τί κάνω...

Ἔπειτα — θάτανε μεσάνυχτα — βγῆκα ἀπ' τὸ δωμάτιό μου κι ἀπ' τὸ παλάτι, ἔξω στὸ δρόμο: μέσα σ' αὐτὸ τὸ πένθιμο κι ἀπέλπιδο μεσονύχτι ἔπιασα νὰ σκαρφαλώσω στὸ ψήλωμα ποῦ ὀρθόστεκεν ἀντίκρυ.

Τὸ τοπίο μοῦ φάνηκε ἄγνωστο καὶ μπερδεμένο· οἱ μαῦροι κορμοὶ τῶν ἐλιῶν μὲ κυττάζανε μὲ τοὺς ρόζους τους σὰ μάτια βαθουλὰ καὶ τὰ κλαριά τους ἀποπάνω μου σαλεύανε μεγάλες φτεροῦγες. Ἄκουγα τὰ βήματά μου σὰν ἀπὸ μακριὰ καὶ μοῦ φαίνοταν πὼς ἡ λύπη μου βρισκόταν ἀπέξω μου καὶ βάδιζε στὸ πλάϊ μου σὰν ἤσκιος...

Ξύπνησα τὴ νύχτα, προτοῦ νὰ ὀρθρίσῃ ἀκόμα καὶ νἀκκουμπήσῃ τὴ χλωμάδα της ἡ αὐγὴ στὰ γυαλιὰ τοῦ παραθύρου μου, κι ἀγνάντεψα, κοντὰ στὸ προσκέφαλό μου, ἀναμμένο τὸ κερὶ ποὖχα ξεχάσει νὰ τὸ σβήσω: μὲ περίμενε ἡ φλόγα μ' ἄγρυπνο τὸ μελανό της μάτι (ἄχ τί θλιβερὴ καὶ βαθυσκότεινη μέσα στὴν κρυερὴ χλωμάδα ποὺ σιγὰ σιγὰ περιχυνότανε!) — φαινόταν πὼς μὲ περίμενε ὅλη τὴ νύχτα νὰ ξυπνήσω, σὰ νὰ συμβόλιζε τὸν πόνο μου ποὺ ἄγρυπνος καταλιόταν ὁλομόναχος ἐνόσῳ ἐγὼ κοιμόμουν. Καὶ ἡ καρδιά μου σχίστηκε ἀπὸ μιὰν ἀλάλητη ἀπελπισία...

Καὶ ὕστερα τὸ πλοῖο μου πέρασε μπρὸς ἀπ' τὸ γιαλὸ τῆς Μπενίτσας. Ἐκεῖ ψηλά, στὴν κορυφὴ τοῦ λόφου, στεκόταν τὄλλόλευκο παλάτι μὲς τὰ δέντρα σὰν κάποιο χτίριο ἀδιάφορο καὶ ξένο, κλείνοντας τὴ ζωή του ἀπὸ τὸν ἔξω κόσμο. Καὶ τὰ μικρὰ τὰ κυματάκια ποὺ ὁλοένα καὶ χωρὶς τελειωμὸ τρέχανε νὰ ξαναπέσουν ἀπάνω στὴν ἀμμουδιά, σὰ νὰ μὴν μπορούσανε νὰ τὴν ἀποχωρισθοῦν, ἤταν ἀπ' τὴ λαχτάρα τους ὅλα βιαστικὰ κ' εἶχαν ἄλλοῦ τὸ νοῦ τους... καὶ οὔτ' ἕνα δὲ γύρισε νὰ μὲ κυττάξῃ..

Κ. ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΣ

ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΙ ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ

LE CHEVALIER DE ZEPHAROVICH

Μία ἀπὸ τὰς μᾶλλον συμπαθεῖς, τὰς μᾶλλον ἐπιβλητικὰς καὶ εὐγενεῖς φυσιογνωμίας τῆς αὐστριακῆς διπλωματίας εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ ἱππότης Λουδοβῖκος δὲ Ζεφάροβιτζ, ὡς θὰ ὁμολογήσουν, πιστεύω, μαζί μου, πάντες ὅσοι εἶχον τὴν εὐτυχίαν νὰ γνωρίσουν ἐκ τοῦ σύνεγγυς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις γενικὸν πρόξενον τῆς καισαροβασιλικῆς κυβερνήσεως. Τὸν κ. Ζεφάροβιτζ δὲν διακρίνει ἁπλῶς ἡ τυπικὴ εὐγένεια τῆς καταγωγῆς, ἣν ἐξασφαλίζουν ἀσταθεῖς κοινωνικοὶ θεσμοί, ἀλλὰ καὶ ἡ οὐσιαστικὴ εὐγένεια τῆς ψυχῆς, δι' ἧς προικίζει μόνον τοὺς ἐκλεκτούς της ἡ ὑπὸ ἀναλλοιώτων νόμων διεπομένη πότνια φύσις.

Καθ' ἣν ἐποχὴν διετέλει πρόξενος ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἶχε κατακτήσει κυριολεκτικῶς τὴν γενικὴν συμπάθειαν, μάλιστα τῶν ἑλληνικῶν κύκλων, ὁσάκις δὲ παρουσιάζετο εἰς τὰς συναναστροφὰς τοῦ ἐκλεκτοῦ κόσμου, ἐπεβάλλετο καὶ συνήρπαζεν ἐκ πρώτης ὄψεως διὰ τῆς ἀφελείας τῶν τρόπων, τῆς ἀνεπιτηδεύτου φιλοφροσύνης, τοῦ καλοκἀγάθου χαρακτῆρος, τῆς παροιμιώδους λεπτότητος, τῆς εὐρείας μορφώσεως καὶ ἄλλων πολυτίμων προσόντων, ἅτινα διακρίνουσι τόσον αὐτόν, ὅσον καὶ τὴν ἁβρὰν καὶ χαριτωμένην αὐτοῦ σύζυγον, ἥτις κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν συμμερίζεται εἰλικρινῶς τὰς πρὸς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος θερμὰς συμπαθείας τοῦ διακεκριμένου διπλωμάτου.

Ὁ κ. Ζεφάροβιτζ ἐγεννήθη τῇ 6 Ἀπριλίου 1858 εἰς τὸ Graz, πρωτεύουσαν τῆς Σιυρίας περίφημον διά τε τὸ φημισμένον Πανεπιστήμιον καὶ τὴν πέριξ αὐτῆς θαυμασίαν φύσιν. Ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἰδιαιτέραν ᾐσθάνετο κλίσιν πρὸς μελέτην τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς γλώσσης τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἐκ τῶν ποιητῶν πεζογράφων ἐμελέτα κατὰ προτίμησιν τὸν Ὅμηρον καὶ τὸν Δημοσθένη· μὴ ἀρκούμενος δὲ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ γυμνασιακοῦ προγράμματος καθωρισμένην διδασκαλίαν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων, εὕρισκε πάντοτε εὐκαιρίαν νὰ ἐπιδίδεται κατ' ἰδίαν εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ Ἡροδότου, τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος. Ἔχων ὡς βάσιν τὰς πλουσίας αὐτοῦ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γνώσεις, ἐπεδόθη ὀλίγους μῆνας πρὸ τῆς ἀποπερατώσεως τῶν γυμνασιακῶν του σπουδῶν, εἰς τὴν μελέτην τῆς νέας ἑλληνικῆς, ἄνευ διδασκάλου, ἣν καὶ ἐξέμαθεν ἐντὸς ἑνὸς μόνον ἔτους εἰς τοιοῦτον βαθμόν, ὥστε νὰ ὁμιλῇ αὐτὴν μετὰ πολλῆς εὐχερείας.

Μόλις δεκαεξαετὴς ἐνεγράφη εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Graz, μετ' ἐνδελεχεῖς δὲ σπουδὰς ἐν τῇ γενετείρᾳ καὶ εἶτα ἐν Βιέννῃ, κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ὁποίων ὄχι μόνον δὲν παριημέλησε τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς, ἀλλὰ καὶ ἐτελειοποιεῖτο συστηματικῶς, ἀναγινώσκων ἑλληνικὰ περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας, ἰδίᾳ δὲ τὴν τότε ἐκδιδομένην εἰκονογραφημένην «Ἑστίαν», ἐπεδόθη εἰς τὸν δικαστικὸν κλάδον, διορισθεὶς κατ' ἀρχὰς μὲν γραμματεύς, εἶτα δὲ δικαστὴς καὶ διαπρέψας μετ' οὐ πολὺ ὡς εἰσαγγελεὺς ἐν τοῖς ἐπαρχιακοῖς δικαστηρίοις τῆς Ἄνω καὶ Κάτω Αὐστρίας, μάλιστα δ' ἐν Βιέννῃ καὶ τῷ παραδουναβείῳ Λίντζ.

Ἐν ἔτει 1894 ὁ κ. Ζεφάροβιτζ ἐπεσκέφθη διὰ πρώτην φορὰν τὴν Ἑλλάδα, ἔμεινε δὲ τόσον ἐνθουσιασμένος ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἡμιεπιστημονικῆς περιοδείας, ὥστε πρὶν ἢ παρέλθωσι δύο ἔτη περιήρχετο τὸ δεύτερον τὰ κλασσικὰ ἐδάφη, σταθμεύων ἰδίᾳ ἐπὶ μακρὸν εἰς τὰ σῳζόμενα κέντρα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ. Οὕτω ἐπεσκέφθη διαδοχικῶς τὰς Ἀθήνας, ἔνθα ἐγνωρίσθη πρός τινας τῶν ἡμετέρων ποιητῶν καὶ λογογράφων, τὴν Κόρινθον, τὸ Ναύπλιον, τὰς Μυκήνας, τὴν Τύρινθα, τὰς Καλάμας, τὴν Ζάκυνθον, τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὴν Κέρκυραν, ὅτε δὲ ἐν ἔτει 1899 συνεδέθη διὰ τῶν δεσμῶν τοῦ ὑμεναίου μετὰ τῆς φιλοκάλου συν-

τρόφου τοῦ βίου του, ἀντὶ νὰ μεταβῇ, ὡς πράττουσιν οἱ πλεῖστοι τῶν Αὐστριακῶν καὶ Γερμανῶν, εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ Σορρέντου καὶ τῆς Σικελίας, ὅπως διέλθῃ ἐκεῖ ὑπὸ τὴν μεθυστικὴν εὐωδίαν τῶν πορτοκαλεῶν καὶ λεμονεῶν τὸν μῆνα τοῦ μέλιτος, ὁ κ. Ζεφάροβιτζ οἰονεὶ νοσταλγῶν ἔπλευσε καὶ πάλιν πρὸς τὴν μαγευτικὴν νῆσον τῶν Φαιάκων.

Τὰς ἀναμνήσεις τῶν τριῶν τούτων ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ταξειδίων διατηρεῖ πάντοτε ζωηράς, πλείστας δὲ φωτογραφικὰς ἀπόψεις τῶν μερῶν, ἅτινα ἐπεσκέφθη, ὡς καὶ πᾶν πρὸς αὐτὰ σχετιζόμενον ἔντυπον ἐνθύμιον, φυλάττει μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβείας εἰς δύο ὀγκώδη λευκώματα, ἅτινα στολίζουν τὰς φιλοξένους αἰθούσας τοῦ διαπρεποῦς φιλέλληνος.

Ὁ κ. Ζεφάροβιτζ, γνώστης βαθὺς τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας, μετέφρασεν εἰς τὴν γερμανικὴν καὶ ἐδημοσίευσεν ἐν ἔτει 1897 τὴν «Φαύσταν», καταστήσας οὕτω γνωστὸν ἐν Γερμανίᾳ τὸ δρᾶμα τοῦ Δημητρίου Βερναρδάκη, ὃν καὶ ἐπεσκέφθη αὐτοπροσώσως ἐν τῷ ἐρημητηρίῳ τῆς Μιτυλήνης, παρασχὼν αὐτῷ οὕτωσὶ μίαν φωτεινὴν ἀκτῖνα διασκεδάσασαν πρὸς στιγμὴν τὴν διηνεκῆ σκοτίαν, εἰς ἣν εἶχον καταδικάσει κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τὸν γέροντα ποιητὴν ἡ ἀπώλεια τῆς ὁράσεως, ὁ βαρὺς τῶν ἐτῶν φόρτος καὶ ἡ δριμεῖα τοῦ παρελθόντος ἀνάμνησις.

Ὡς πρόξενος ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ κ. Ζεφάροβιτζ παρηκολούθει συστηματικῶς, παρὰ τὰς πολλὰς ὑπηρεσιακὰς ἀσχολίας, τὴν ἐπιστημονικὴν κίνησιν τοῦ ὁμογενοῦς στοιχείου, σπανίως ἀπουσιάζων τῶν συνεδριῶν τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου καὶ τῆς Ἀρχαιολογικῆς αὐτοῦ Ἐπιτροπείας, τῆς ὁποίας ἦτο ἐνεργὸν μέλος. Οἱ ἐν Βυζαντίῳ λόγιοι βαρέως φέρουσιν ἀκόμη τὴν στέρησιν τῆς εὐχαρίστου συνεργασίας τοῦ φιλαρχαίου διπλωμάτου, ὅν, καὶ μακρὰν εὑρισκόμενον, περιβάλλουσιν ἀείποτε αἱ ἀμέριστοι συμπάθειαι καὶ ἡ εἰλικρινὴς ἐκτίμησις τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου τῆς βασιλευούσης

[Βερολῖνον] ΒΟΡΕΙΟΣ

ΕΙΔΩΛΙΑ ΜΟΥΣΙΚΩΝ

ΑΠΙΑ ΚΑΙΚΙΛΙΑ

Χαῖρε νῦν, νεαρὰ Πατρικία τῆς πάλαι Ρώμης, σὺ ἡ σύνευνος, παρθένος ἐν τούτοις καὶ μάρτυς. Ἀναβαλλομένη τὴν κυκλάδα,—τὸν πέπλον τὸν χρυσοπάρυφον,—μὲ τὴν κόμην ἀνάδετον ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς λεπτῆς κεφαλῆς καὶ τοὺς βραχίονας ἀνατεταμένους πρὸς τὸν οὐρανόν, τοιαύτη παρίστασαι ἐπὶ μεταλίου τὸ ὁποῖον αἱ μητέρες ἢ αἱ ἀνάδοχοι ἀναρτῶσιν ἐνίοτε εἰς τὸν λαιμὸν τῶν μικρῶν παιδίων διὰ ν' ἀγαπήσουν τὴν μουσικήν.

Χαῖρε ἐπίσης τοιαύτη ὁποίαν ὁ θάνατος σὲ κατέστησε, τοιαύτην ὁποίαν ὡς ἐκ θαύματος σὲ ἀφῆκε καὶ ὁποίαν μετὰ αἰῶνας σὲ ἀπέδωκεν εἰς τὸ φῶς. Ἀνακεκλιμένη καὶ ὡσὰν ἐκλελυμένη μὲ τὸν λεπτοφυᾶ λαιμὸν ἀποτετμημένον διὰ ρομφαίας, μὲ τὴν ὄψιν γυρισμένην κατὰ τὴν γῆν καὶ τοὺς βραχίονας καταπίπτοντας ἀτόνους τὸν ἕνα πλησίον τοῦ ἄλλου, τοιαύτη ἀνευρέθης κάποτε, καὶ ἔκτοτε κατάκεισαι οὕτως εἰς τὰ ἄδυτα τοῦ ἱεροῦ σου ἐκεῖθεν τοῦ Τιβέρεως, ἀποτυπωθεῖσα ἐσαεὶ ὑπὸ τοῦ γλύπτου ἐν τῷ μαρμάρῳ τὸ ὁποῖον εἶνε ὀλιγώτερον ἀπὸ σὲ ἁγνόν.

Χαῖρε τέλος ἐν τῇ θαυμαστοτέρᾳ καὶ ἐκφραστικωτέρᾳ καὶ συμβολικωτέρᾳ τῶν ἐπὶ ὀθόνης ἀναπαραστάσεών σου, ἐν ᾗ ἀπὸ τοὺς δακτύλους σου τοὺς ὁποίους διανοίγει ἡ ἔκστασις τῶν οὐρανίων αἴνων, ὁ Ραφαὴλ ἀναπαρέστησεν ἐκφεύγοντα τ' ἀνάξια ὄργανα τῶν γηΐνων συμφωνιῶν. Πρὸς τῇ Μαρίᾳ τῇ Μαγδαληνῇ τρία ἄλλα πρόσωπα σὲ περιστοιχίζουν, ἀκροῶνται, ἐκστατικὰ ὡς σύ. Καὶ εἶνε αὐτὰ ὁ Παῦλος ὁ ὁποῖος ἐνετέλλετο εἰς τοὺς πιστοὺς νὰ ὑμνοῦν τὸν Θεὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν· «ᾄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Κυρίῳ» (Ἐπιστολὴ πρὸς Ἐφεσίους)· ὁ Αὐγουστῖνος παρὰ τῷ ὁποίῳ κατὰ τὰς ἀνησύχους ἡμέρας τῆς νεότητός του οἱ ὕμνοι τῆς ἀμβροσιανῆς ἐκκλησίας ἐπροκάλουν δάκρυα· ὁ Ἰωάννης ὁ θεῖος ὀπτασιαστὴς καὶ ἀκροατὴς τῶν ὁραμάτων καὶ τῶν συναυλιῶν τῆς αἰωνίου Ἱερουσαλήμ.

Εἰς σκαρίφημα τοῦ πίνακος τὸ ὁποῖον διέσωσεν ἡ τέχνη τοῦ χαλκογράφου Μαρίνου Ἀντωνίου, οἱ ἄγγελοι ὑπεράνω σου δὲν ἔψαλλον· ἔπαιζον αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ ὄργανα τὰ ὁποῖα ἐκφεύγουν ἀπὸ τὰς χεῖρας τὰς ἰδικάς σου. Ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὁριστικοῦ πίνακος ἁπλῶς ψάλλουν ὡσὰν τίποτε τὸ ὑλικόν, τίποτε τὸ ὁρατὸν ἢ ἁπτὸν νὰ μὴ πρέπῃ νὰ χρησιμεύῃ εἰς τὴν ὑψηλοτέραν καὶ ὑπερκόσμιον μουσικήν, ἐκείνην ἡ ὁποία ὑπῆρξεν ἡ ἰδική σου μουσικὴ καὶ ἡ μόνη μουσικὴ τῆς ὁποίας ἡ ὑψηλὴ προστασία οὐδέποτε θὰ σοῦ ἀμφισβητηθῇ.

Διότι τὴν ἄλλην, τὴν ἰδικήν μας γηΐνην μουσικήν, οὐδαμοῦ ἀναφέρεται ὅτι τὴν ἠγάπησες, καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀπόδειξις ὅτι ὑπῆρξες μουσικός, ὦ σὺ ἡ ἀπὸ αἰώνων προστάτρια τῶν μουσικῶν! Ἀναγινώσκομεν μόνον εἰς τὸν βίον σου ὅτι τὴν στιγμὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἔμελλες νὰ ὑποστῇς τὸν ὑμέναιον ὁ ὁποῖος ἐνέβαλλεν εἰς ἀνησυχίαν τὴν πίστιν σου καὶ τὴν ἁγνείαν σου, ἐν ᾧ ἔψαλλον τὰ ὄργανα τῆς ἑορτῆς, ἔψαλλες σὺ διὰ μόνον τὸν Θεὸν ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἔλεγες· «Κύριε! Ἡ ψυχή μου καὶ τὸ σῶμα μου ἂς παραμείνουν ἄσπιλα διὰ νὰ μὴ καταισχυνθῶ. Cantantibus organis, Cœcilia virgo in corde suo soli Domino decantabat, dicens. Fiat Domine, cor meum et corpus meum immaculatum, ut non confundar».

Ἐπὶ τῆς μιᾶς καὶ μόνης ταύτης μαρτυρίας στηρίζεται ἡ περὶ σοῦ παράδοσις. Ἡ ζωγραφική, λέγουν, περὶ τὸν δέκατον πέμπτον αἰῶνα, ἐν Φλανδρίᾳ κατ' ἀρχάς, καὶ ἔπειτα ἐν Ἰταλίᾳ, εἶνε ἐκείνη ἡ ὁποία σὲ παραστήνει ὡς προστάτριαν τῆς μουσικῆς. Ἐν Ἰταλίᾳ ἔκτοτε, πᾶν μελῳδικὸν πλάσμα, κάθε τι ποὺ ᾄδει, ἀνήκει εἰς σέ. Ἑκατὸν πεντήκοντα ἔτη μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγίστου τῶν ζωγράφων σου, ἕνας περιηγητὴς ἐβάδιζεν ἑσπέραν τινὰ Κυριακῆς, ἐπὶ τῆς ἀγούσης εἰς τὴν Ρώμην τὴν πατρίδα σου. Εἰσῆλθεν εἰς μίαν ἐκκλησίαν ἡ ὁποία ἦτο ἐπώνυμός σου. Ἱερεύς, ὁλόμοναχος, ἔψαλλε τὸν ἑσπερινὸν καὶ ἀπὸ τοῦ δρυφάκτου τοῦ Ὀργάνου ἐξέφευγον κελαδήματα. Ὁ περιηγητὴς ἐξετάσας ἐπληροφορήθη ὅτι πτηνὰ διετρέφοντο ἐκεῖ ὡς ἐντὸς κλωβοῦ ὅπου νυχθημερὸν αἰνοῦντα σε ἐκελάδουν καὶ ὅτι ἐπειδὴ ἡ ἐνορία ἦτον ἄπορος ἠρκεῖσο εἰς τὰς ὑπηρεσίας τῶν μικρῶν ἐκείνων μουσικῶν.

Σὲ ὑπηρέτησαν οὗτοι δοκίμως, καὶ ἡ λατρεία τῶν πτηνῶν δὲν ἐπλανήθη.

Κἂν εἰς τὸ πεῖσμα τῆς κριτικῆς καὶ τῆς ἱστορίας, θὰ διατηρήσῃς τὸν τίτλον τὸν ὁποῖον σοῦ ἔδωσαν ἡ παράδοσις καὶ αἱ τέχναι. Κανεὶς δὲν βεβαιώνει ὅτι ἡ μουσικὴ σοῦ ἦτο γνώριμος· ἔστω· ἀλλὰ καὶ κανεὶς δὲν μαρτυρεῖ ὅτι σοῦ ἦτο ἄγνωστος. Βεβαίως ἔψαλλες εἰς τὰς κατακόμβας καὶ τίποτε ἀπὸ ὅ,τι εἶνε ὡραῖον δὲν θὰ ἦτο ξένον εἰς κόρην εὐγενῆ ὡς σέ. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἔτι δὲν ἔπαιζες κανὲν ὄργανον, καὶ ἂν ἔτι δὲν ἔψαλλες ἡ ἰδία, τί σημαίνει; Κατεῖχες τὸ ἀπόρρητον καὶ τὸν ἔρωτα τῶν ὑπερτάτων ἁρμονιῶν καὶ ὡς εἶπε κάποιος ποιητὴς «τῶν ἤχων τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει ἡ γῆ». Ἐν σοὶ τὸ πρῶτον ἐγένετο ἡ συνένωσις ἑνὸς τῶν λαμπροτάτων, τῶν ἀρχαιοτάτων ὀνομάτων τῆς Ρώμης καὶ τοῦ ὀνόματος τοῦ χριστιανοῦ, τοῦ ἔτι ὀψιγενοῦς καὶ ἤδη λαμπροτέρου. Ἔπειτα ὅταν σὲ περιεκάλυψε σὲ καὶ τὸν εἰδωλολάτρην ἔφηβον ὁ ὁποῖος σὲ ἠγάπα, ἡ σκοτία ἡ ὁποία ἔμελλε νὰ εἶνε γαμήλιος, ἀλλὰ τὴν ὁποίαν ἡ προσευχή σου διετήρησε παρθενικὴν καὶ ἁγνήν, τότε ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ τοῦ μυστηρίου καὶ τοῦ θαύματος ἀπὸ τὴν ὁποίαν ὁ σύζυγός σου ἐξῆλθε χριστιανός, ὁποία θεία ἁρμονία ἔκαμνε τὰς ψυχάς σας ὁμοίας καὶ προθύμους διὰ τὸ αὐτὸ μαρτύριον ἀπὸ τὴν αὐτὴν ἀγάπην πρὸς τὸν αὐτὸν Θεόν!

Τὸ κείμενον τέλος τῆς ἱστορίας σου ὅσῳ πλειότερον τὸ μελετῶ, τόσῳ πλειότερον εὑρίσκω ὅτι ἀρκεῖ ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν ἣν ἔχεις κατὰ παράδοσιν ὑψηλὴν προστασίαν σου. «Ἔψαλλες ἐν τῇ καρδίᾳ σου».

Τὸ ᾆσμα τὸ μυχιαίτερον, τὸ ὡραιότερον, τὸ περισσότερον ἄξιον τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον μόνον εἶνε ᾆσμα, πράγματι ἐν τῇ καρδίᾳ σου δὲν ᾄδεται; Εἰς τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἀλήθειαν προσεπεμαρτύρησες. Καὶ ἂν ἡ μουσικὴ ἐτόλμα ποτὲ νὰ σὲ ἀπαρνηθῇ, ποῖον ἄλλον θὰ ἐπροτίμα ἀπὸ σέ; Ἡ ἐκλογὴ θὰ ἔθετεν εἰς ἀμηχανίαν καὶ αὐτοὺς τοὺς ἐχθρούς σου καὶ εἷς τούτων προτείνων ἕνα κάποιον ἅγιον Ἀρνόλδον σύγχρονον τοῦ Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ὡμολόγει ἐν τούτοις ὅτι «τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ἁπλοῦ τετραχορδιστοῦ τὸ ὁποῖον ἐξήσκησεν οὗτος, δὲν εἶνε ἀνάλογον πρὸς πᾶν ὅ,τι ἡ μουσικὴ ἐμπεριλαμβάνει».

Ἂς λάβωμεν ὑπὸ σημείωσιν τὴν ὁμολογίαν ταύτην. Σοῦ ἀποδίδει πλήρη δικαιοσύνην, σὲ καθαγιάζει ἅπαξ ἔτι καὶ σὲ καθιερόνει. Ἡ μουσικὴ δὲν ὑπάρχει πᾶσα εἰς τοὺς ἤχους. Τὸ παράδειγμα τὸ ἰδικόν σου ἂς μᾶς ἐνθυμίζῃ αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἐσαεί. Ὅτε κλείνουσα τὰ

ὥτα εἰς τὸν βέβηλον ἐπιθαλάμιον, ἔψαλλες ἐν τῇ καρδίᾳ σου, τότε ἀκριβῶς ἡ ἀληθινή, ἡ αἰώνιος καὶ τελεία μουσική, τῆς ὁποίας ἡ ἄλλη δὲν εἶνε ἢ σύμβολον καὶ ἠχώ, ἡ μουσικὴ τῆς ψυχῆς ἁρμονικῶς ἐχούσης πρὸς ἑαυτήν, ἁρμονικῶς ἐχούσης πρὸς τὴν ἀρχὴν αὐτῆς καὶ τὸν τελικόν της σκοπόν, ὑπῆρξεν, ὦ ἁρμονικωτάτη τῶν παρθένων, τὸ ᾖσμα σου τὸ σιωπηλόν.

Ἰδοὺ διατί εἶσαι καὶ διατί θὰ παραμείνῃς ἡ ἁγία μουσικός, καὶ ἡ ἁγία τῶν μουσικῶν.

Μετάφρ. Χρ. Θ. Δ. CAMILLE BELLAIGUE

ΤΩΡΙΝΑ ΚΑΙ ΠΕΡΑΣΜΕΝΑ

ΠΟΛΙΤ ΚΑΙ ΚΡΙΣΕΙΣ

Αἱ ἀδιάφοροι ἐκρήξεις. — Ὑποψήφιοι ὑπουργοί. — Ὁ ζωοκλέπτης τοῦ Τρικούπη. — Μανῆ, θεκέλ, φάρες. — Ἡ λέξις αὔτανδρος. — Ἐν ἐπεισόδιον τοῦ Δηληγιάννη. — Ἡ ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ καὶ ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν.

ΟΤΑΝ, ἀγαπητοὶ συμπολῖται, οἱ ὁποῖοι θὰ κατοικῆτε τὴν ὡραίαν αὐτὴν γωνίαν τῆς γῆς μετὰ τριακόσια χρόνια, τύχῃ νὰ διαβάζετε εἰς ἐφημερίδας τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος, εἰδήσεις μὲ τοὺς φρικαλέους αὐτοὺς τίτλους «ὑπουργικὴ κρίσις ἐξερράγη», μὴν ἀφήσετε τὰ μαλλιά σας — ἂν ἔχετε τότε μαλλιὰ διότι οἱ ἀνθρωπολόγοι προβλέπουν ὅτι δὲν θὰ ἔχετε — νὰ σηκωθοῦν ἀπὸ φρίκην καὶ ἀπὸ τρόμον. Οἱ Ἕλληνες τῆς σημερινῆς ἐποχῆς οἱ ὁποῖοι ἐνθουσιάζονται μὲ τὰς μεγάλας καὶ ἠχηρὰς λέξεις, ἐκόλλησαν αὐτὴν τὴν λέξιν «ἔκρηξις» εἰς τὸ εἰρηνικώτερον καὶ περισσότερον ἀδιάφορον διὰ τοὺς πολλοὺς γεγονός.

Θὰ διαβάζετε λοιπὸν «ἔκρηξις ὑπουργικῆς κρίσεως», ἀγαπητοὶ μετὰ τριακόσια ἔτη συμπολῖται, καὶ θὰ φανταζεσθε δικαιότατα ὅτι κᾶτι τι ἐξερράγη καὶ ἔκαμε κρότον καὶ καταστροφάς, καὶ πρὶν γυρίσετε τὴν σελίδα τῆς κίτρινης ἀπὸ τὰ χρόνια ἐφημερίδος, θὰ μετρᾶτε μὲ συγκίνησιν τὰ θύματα. Καὶ ὅμως οὔτε θύματα ὑπῆρχον εἰς τὴν ἐποχὴν μας οὔτε κἂν ἡ συγκίνησις τὴν ὁποίαν θὰ φαντάζεσθε. Δὲν ὑπῆρχε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ σωτηρίου ἔτους 1908 τίποτε εἰρηνικώτερον, ἀδιαφορώτερον καὶ περισσότερον φαιδρὸν ἀπὸ τὴν κρίσιν ἡ ὁποία ἐξερράγη τότε. Ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας ὁ ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν κ. Σιμόπουλος παρητεῖτο, ἐπρόκειτο νὰ παραιτηθῇ, ἀπελύετο, ἐπαύετο, ἀπεχώρει, ἔμενεν, ἔμελλε νὰ δώσῃ ἐξηγήσεις, ὑπέγραφεν ἔγγραφα, δὲν ὑπέγραφεν ἔγγραφα, ἠσθένει σπουδαίως ἀπὸ ἀρθρίτιδα, ἦτο θαυμάσια εἰς τὴν ὑγείαν του, ἐβυσσοδόμει κατὰ τοῦ κ. Θεοτόκη, ἔτρωγε μαζὶ μὲ τὸν κ. πρωθυπουργόν, ἠπείλει νὰ παρασύρῃ τὴν Κυβέρνησιν καὶ ἔμενεν ὑπουργὸς μὲ ὅλην τὴν Κυβέρνησιν μαζί. Αὐταὶ αἱ φῆμαι αἱ πληροφορίαι, αἱ βεβαιώσεις, αἱ διαψεύσεις, αἱ διαδόσεις καὶ τὰ ἀνακοινωθέντα, γρονθοκοπούμενα μεταξύ των ὡς χαμίνια τοῦ δρόμου, εἶχαν ἐπιδράμῃ εἰς τὰς ἐφημερίδας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ σωτηρίου ἔτους 1908. Ἂν ὑπῆρχον ἄνθρωποι εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ προδημιουργικοῦ χάους, πρὶν ὁ Θεὸς ἀποφασίσῃ νὰ χωρίσῃ τὴν γῆν ἀπὸ τὰ ὕδατα, ἴσως θὰ κατώρθωναν νὰ εὕρουν κάποιαν γραμμὴν καὶ κάποιαν λογικὴν μέσα εἰς τὰ συγκρουόμενα καὶ ἀλληλοκτυπούμενα στοιχεῖα. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν ὑπουργικὴν κρίσιν τοῦ 1908 θὰ προσεπάθει νὰ εὕρῃ μίαν ἄκρην εἰς τὰς εἰδήσεις τῶν ἐφημερίδων, ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸ κατορθώσῃ.

Καὶ τὸ μόνον ποὺ ἠμπορῶ νὰ σᾶς βεβαιώσω, ἀγαπητοὶ μετὰ τριακόσια ἔτη συμπολῖται, εἶναι ὅτι καμμία συγκίνησις δὲν ἐπεκράτει εἰς τὴν πόλιν ἐξ αἰτίας τῆς ὑπουργικῆς κρίσεως. Οἱ κάτοικοι βέβαιοι ἐκ τῶν προτέρων ὅτι δὲν θὰ μάθουν τίποτε ὅταν δὲν ὑπάρχει τίποτε, δὲν ἐδιάβαζαν κἂν τὰς ἐφημερίδας. Εἰς τὰ καφενεῖα οἱ πολῖται ὡμιλοῦσαν δι' ὅλας των τὰς ὑποθέσεις πρῶτον καὶ ἔπειτα διὰ τὴν παραίτησιν τοῦ κ. Σιμοπούλου. Εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ Ζαχαράτου οἱ ὑποψήφιοι ἐπερνοῦσαν τακτικώτατα μίαν ὥραν τὴν ἡμέραν διὰ νὰ τονώσουν τὴν ὑποψηφιότητά των. Τίποτε περισσότερον. Ἡσυχώτερος ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν κοινὴν γνώμην ἦτο ὁ τότε πρωθυπουργός κ. Θεοτόκης καὶ ἡσυχώτερος ἀκόμη ὁ παραιτηθεὶς καὶ μὴ παραιτηθεὶς ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν κ. Σιμόπουλος.

Πῶς συνέβαινε λοιπὸν νὰ εἶναι τόσον ἀνήσυχοι αἱ ἐφημερίδες; Πῶς ἐδικαιολογεῖτο αὐτὴ ἡ νευρική των ταραχή, αὐτὴ ἡ σπουδή των ν' ἁρπάζουν φράσεις ἀπὸ τὸν δρόμον, νὰ προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν ἕνα μειδίαμα τοῦ κ. Σιμοπούλου, μίαν χειρονομίαν τοῦ κ. Θεοτόκη, ἢ τὸ σείσιμον τοῦ γενείου τοῦ κ. Μπουφίδη;

***

Ἡ ἐξήγησις τοῦ μυστηρίου πρέπει νὰ ζητηθῇ εἰς τὴν λέξιν. «Ἔκρηξις» εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοηθῇ δημοσιογραφικῶς χωρὶς θόρυβον, συγκίνησιν, ἀγωνίαν, ἐνδιαφέρον.

Ἐὰν ἐξ ἀρχῆς μία ἄλλη λέξις ἐκολλοῦσε εἰς τὸν τρόπον τῆς μεταβολῆς μιᾶς κυβερνήσεως, νὰ εἶσθε βέβαιοι ὅτι αἱ ἐφημερίδες δὲν θ' ἀφιέρωναν πέντε στήλας τὴν ἡμέραν εἰς τὸ πρᾶγμα. Ἀλλὰ εἶναι ἡ λέξις.

Αὐτὸ γίνεται ἄλλως τε ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἔτρωγε κάποτε εἰς βασιλικὸν συμπόσιον κάποιος ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Ἔξαφνα ἕνα χέρι ἀόρατον ἔγραψεν εἰς ἕνα τοῖχον τῆς βασιλικῆς τραπεζαρίας «Μανή, θεκέλ, φαρές». Οἱ συνδαιτημόνες ἔσπασαν τὸ κεφάλι των, διὰ νὰ ἐννοήσουν τί ἐσήμαιναν αἱ τρεῖς αὐταὶ λέξεις. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τὰς ἔγραψαν εἰς τὸ βιβλίον ἐκεῖνο τῶν παραμυθιῶν. Οἱ Ο — ἑβδομήκοντα — μεταφρασταὶ μετέφρασαν τὸ συμπόσιον καὶ ὕψωσαν ὅλας των τὰς ἀπορίας ἐμπρὸς εἰς τὰς τρεῖς ἀκατανοήτους λέξεις. Καὶ αἰῶνας τώρα μελετηταὶ καὶ σχολιασταὶ τραβοῦν τὰ μαλλιά των νὰ ἐννοήσουν τί ἐσήμαιναν Ἐὰν τὸ μυστηριῶδες χέρι τὸ ὁποῖον ἐτάραξε τοὺς εὐθύμους συμποσιαστὰς ἔγραφε τρεῖς λέξεις μὲ νόημα, δὲν θὰ ἐγίνετο αὐτὸς ὁ θόρυβος. Καὶ ὅμως εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι αἱ τρεῖς λέξεις δὲν ἐσήμαιναν τίποτε ἄλλο ἀπὸ «καλὴν ὄρεξιν, κύριοι!». Ἀλλὰ ἂν ἐγράφετο ἔτσι ἁπλούστατα τὸ πρᾶγμα, ἡ Παλαιὰ Διαθήκη θὰ ἐσιώπα, οἱ Ἑβδομήκοντα δὲν θὰ μετέφραζαν, οἱ σχολιασταὶ δὲν θὰ εἶχαν δουλειάν, καὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν θὰ ἐτραβοῦσαν εἰς τὸ σχολεῖον τ' αὐτιὰ τῶν παιδιῶν τὰ ὁ-

ποῖα δὲν κατώρθωσαν ν' ἀποστηθίσουν τὰς τρεῖς μαγικὰς λέξεις.

Ἕνα παράδειγμα ἐγγύτερον πρὸς ἡμᾶς ἀποδεικνύει τὴν δύναμιν ποὺ ἔχουν αἱ λέξεις νὰ τραβοῦν τοὺς ἀνθρώπους. Ὅταν ἡνώθησαν αἱ Ἰόνιοι νῆσοι μὲ τὴν Ἑλλάδα, ἔπαρχος κάποιας Ἰονικῆς ἐπαρχίας διωρίσθη ὁ μακαρίτης Γενοβέζος, θαυμάσιος ἄνθρωπος καὶ ὑπάλληλος ἄμεμπτος, ἀλλὰ μὴ γνωρίζων πολλὰ γράμματα. Εἰς τὸ πλάϊ του, περισσότερον διὰ τὰς δυσκολίας τῆς γλώσσης παρὰ διὰ τὰς δυσκολίας τῆς ὑπηρεσίας ἐτάχθη ὑπάλληλος ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα γνωρίζων καλὰ τὴν ὑπερησιακὴν φρασεολογίαν. Μίαν ἡμέραν ὁ ὑπάλληλος παρουσίασε εἰς τὸν ἔπαρχον πρὸς ὑπογραφὴν τηλεγράφημα ἀναγγέλον εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἡ μπρατσέρα «Ἁγία Ἑλένη» ἐξώκειλεν εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ νησιοῦ καὶ ἐβυθίσθη αὔτανδρος.

— Τί θὰ 'πῇ αὔτανδρος: ἠρώτησεν ὁ Γενοβέζος.

— Μαζὶ μὲ ὅλον τὸ πλήρωμα. Ἐπνίγησαν ὅλοι, ἀπήντησεν ὁ ὑπάλληλος.

— Ὡραία λέξις. τζόγια μου! ἀπήντησεν ὁ Γενοβέζος. Αὔτανδρος, ὡραῖα!

Ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον καιρὸν ὁ ὑπάλληλος ἔφερεν ἄλλο τηλεγράφημα διὰ νὰ τὸ ὑπογράψῃ ὁ κ. ἔπαρχος. Τὸ τηλεγράφημα ἀνήγγελλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἡ μπρατσέρα «Σοφία» ἐξώκειλεν εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν καὶ ἐβυθίσθη.

— Γιατὶ δὲν ἔβαλες αὔτανδρος; ἠρώτησεν ὁ Γενοβέζος εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε καρφωθῆ ἡ λέξις.

— Γιατὶ ἐσώθη τὸ πλήρωμα, ἀπήντησεν ὁ ὑπάλληλος.

— Κρῖμα! εἶπεν ὁ Γενοβέζος Κρῖμα! Καὶ ἤτανε τόσο ὡραία ἐκείνη ἡ λέξις!

Αὐτὴ ἡ Νερώνιος ἀδιαφορία πρὸς τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων χάριν τῆς ὡραιότητος τῆς λέξεως δὲν εἶναι μία ἀπόδειξις ὅτι πολλὰ πράγματα παίρνουν τὴν σπουδαιότητα ποὺ ἔχουν, ἢ παίρνουν σπουδαιότητα ποὺ δὲν ἔχουν, μόνον καὶ μόνον χάρις εἰς τὴν λέξιν ἡ ὁποία ἐκόλλησεν ὡς ἐτικέττα ἐπάνω των; Καὶ ἠμπορεῖτε νὰ ἀρνηθῆτε ὅτι θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ γραφοῦν πέντε στῆλαι κάτω ἀπὸ ἕνα τίτλον ὁ ὁποῖος θὰ ἔλεγεν ἁπλούστατα «Ἡ ἐπικειμένη μεταβολὴ ἐν τῷ προσωπικῷ τῆς Κυβερνήσεως» ἐνῷ εἶναι τόσον φυσικὸν νὰ καταρρέουν στῆλαι ὁλόκληροι κάτω ἀπὸ μίαν «ἔκρηξιν»;

***

Ἴσως ἐν τούτοις εἰς παλαιοτέρας ἐποχὰς μία ὑπουργικὴ μεταρρύθμισις ἔκαμνε περισσοτέραν ἐντύπωσιν εἰς τὸν τόπον. Εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς πολιτικῆς ὑπάρξεως τῆς Ἑλλάδος, οἱ ὑποψήφιοι βεβαίως δὲν θὰ ἦσαν περισσότεροι ἀφ' ὅσον εἶναι τώρα. Ἀλλὰ τὸ γεγονὸς ἦτο ἀσυνείθιστον καὶ φυσικώτατα ἐπροκαλοῦσε κάποιαν συγκίνησιν.

Οἱ ὑποψήφιοι ὅμως δὲν ἔλειπαν φαίνεται καὶ τότε. Καὶ μολονότι ὑπῆρχαν ὀνόματα ὀγκώδη καὶ ἦσαν νωποὶ ἀκόμη οἱ τίτλοι ὑπηρεσιῶν ἀνεκτιμήτων πρὸς τὴν πατρίδα, ἐν τούτοις ἡ φιλοδοξία τῶν ἀσημάντων καὶ τῶν κενοδόξων δὲν ἐκοιμᾶτο. Ἄνθρωποι ἀφανεῖς καὶ ἄγνωστοι βλέποντες ὅτι ἔξαφνα ἐγίνετο γύρω των ἡ ζύμωσις ποὺ γίνεται πάντοτε εἰς τὴν ἔναρξιν νέας ἐθνικῆς ζωῆς, ἐφαντάζοντο ὅτι ἦσαν καὶ αὐτοὶ ἱκανοὶ νὰ λάμψουν καὶ νὰ περιβληθοῦν τιμάς, ἐπομένως καὶ νὰ καταλάβουν τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν δὲν ἐπρόφθασαν νὰ καταλάβουν πρίν, ὅταν αἱ θέσεις κατελαμβάνοντο δι' ὑπηρεσιῶν καὶ δι' αἵματος καὶ διὰ θυσιῶν ἀνυπολογίστων.

Καὶ εἶναι χαρακτηριστικώτατον αὐτῆς τῆς Πανελληνίου τάσεως πρὸς τὴν ὑπουργίαν, καὶ τὸ ἑξῆς ἀνέκδοτον τὸ ὁποῖον διηγεῖτο γηραιὸς Στερεοελλαδίτης, φέρων τιμημένον ὄνομα καὶ παράσημα πυκνά, πληγῶν ἀνοικτῶν ἀκόμη εἰς τὰ στῆθη, ἀπὸ τὰς μάχας πρὸς τοὺς Τούρκους.

Τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον τὸ ὁποῖον εὑρῆκεν ὁ Ὄθων κατερχόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἀληθινοὺς κολοσσούς, τὸν Σπυρίδωνα Τρικούπην, τὸν Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον, τὸν Ἰωάννην Κωλέττην τὸν Γ. Πραΐδην καὶ τὸν Γ. Ψύλλαν. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1831 ἐγνώσθη ὅτι ὁ Ψύλλας, ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, διαφωνῶν πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν Σπ. Τρικούπην ἐπρόκειτο νὰ παραιτηθῇ. Ὁ Ψύλλας εἶχεν ἀνθρώπους ἀφοσιωμένους εἰς αὐτόν, οἱ ὁποῖοι τὸν ἤθελαν ὑπουργόν, ἐξ ἄλλου δὲ πολυάριθμοι ἦσαν οἱ μνηστῆρες τοῦ ὑπουργείου, ἂν ἡ θέσις ἔμενε κενή, ἑπομένως τὸ Ναύπλιον ἡ μικρὰ πρωτεύουσα παρηκολούθει μὲ ἀγωνίαν τὰς φάσεις τῆς ὑπουργικῆς κρίσεως.

Ἕνα βράδυ ὁ ὑπηρέτης τοῦ Τρικούπη τὸν εἰδοποίησεν ὅτι ἕνας ἄνθρωπος ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι ἐζήτει ἐπιμόνως νὰ τὸν ἴδῃ, διὰ νὰ τοῦ ἀνακοινώσῃ κᾶτι λίαν ἐνδιαφέρον. Ὁ Τρικούπης ἔδωκε τὴν ἄδειαν καὶ ὁ ἐπισκέπτης εἰσῆλθεν. Ἦτο ὥριμος Μεσολογγίτης φέρων λερὴν φουστανέλλαν — ὅπως ἔλεγε ὁ Ζαλοκώστας — καὶ σείων λεπτὴν εὐλύγιστον μέσην.

— Δὲν μὲ γνωρίζεις, ἀφέντη, εἶπεν εἰς τὸν Τρικούπην, ὁ ὁποῖος ἐπερίμενε τὴν ἀνακοίνωσιν. Εἶμαι ὁ τάδε ἀπὸ τὸ Μεσολόγγι.

— Καὶ τί θέλεις: ἠρώτησεν ὁ Τρικούπης.

— Ἔμαθα πὼς ὁ καπετὰν Ψύλλας δὲν θέλει νὰ εἶναι πιὰ ὑπουργός.

— Λοιπόν;

— Ἤρθα νὰ μοῦ δώσῃς ἐμένα τὸ ὑπουργεῖο του.

Ὁ Τρικούπης ἔμεινεν ἔνεός.

Ὁ Ψύλλας δὲν ἔπιασε κανένα κλέφτη, ἐξηκολούθησεν ὁ ὑποψήφιος ὑπουργός. Κεῖθε ἀπάνω δὲν ἔχει μείνῃ κατσίκι . . .

— Καὶ ἂν σὲ κάμω ὑπουργὸν θὰ κατορθώσῃς νὰ ἐμποδίσῃς τὰς ζωοκλοπάς; ἠρώτησε μειδιῶν ὁ Τρικούπης.

— Ἀμ θὰ τοὺς ἀφίσω; εἶπε θριαμβευτικῶς ὁ φουστανελλᾶς Μεσολογγίτης. Ἐγὼ εἶμαι ὁ μεγαλείτερος κατσικοκλέφτης τῆς ἐπαρχίας μου. Μόλις μὲ κάμῃς ὑπουργὸ θᾶ τοὺς πιάσω ὅλους.

Ὁ Τρικούπης δὲν φαίνεται νὰ ἐπωφελήθη τῆς εἰδικότητος τοῦ ὑποψηφίου. Καὶ ἴσως δὲν ἔκαμε πολὺ καλά. Ἡ ζωοκλοπὴ βασιλεύει ἀκόμη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνῷ δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ περιεστέλλετο ἀπὸ τότε. Ἕνας ζωοκλέπτης ὑπουργὸς εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς συμπήξεως τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας δὲν εἶναι παράδοξον νὰ κατώρθωνεν ὅ,τι δὲν κατώρθωσαν τόσοι χρηστοὶ καὶ τίμιοι ἔκτοτε.

***

Εἰς τὴν νεωτέραν πολιτικήν μας ἱστορίαν περίφημοι θὰ μείνουν αἱ πολιτικαὶ κρίσεις ἐπὶ Δηληγιάννη. Ὁ Γορτύνιος πολιτευτὴς παρέλαβεν κόμμα ἢ τουλάχιστον στελέχη κόμματος ἑτοίμου, εἰργάσθη ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν, ἐπέρασεν ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ὑπαλληλικῆς ἱεραρχίας, ἦτο γόνος μεγάλης πολιτευομένης οἰκογενείας καὶ ἦτο καὶ ὁ κατ' ἐξοχὴν πολεμικὸς ἐκ τῶν κοινοβουλευτικῶν μας ἀνδρῶν Ὅλα αὐτὰ τοῦ ἐδημιούργουν μεγάλας ὑποχρεώσεις καὶ ὀσάκις ἡ ἐντὸς τῆς Βουλῆς ἢ ἐκ τῶν ἐκλογῶν ἐνεδεικνύετο διὰ τὸν σχηματισμὸν κυβερνήσεως, ἐπεστρατεύοντο ἀπὸ τὰ μακρυνότερα σημεῖα τῆς Ἑλλάδος φίλοι καὶ γνωστοὶ οἱ ὁποῖοι ἤρχοντο μὲ τὴν ἀξίωσιν νὰ τσιμπολογήσουν κᾶτι ἀπὸ τὰ λάφυρα τῆς νίκης.

Ἐννοεῖται ὅτι μεταξὺ τῶν ἀπαιτητῶν δὲν ἦσαν ὀλίγοι οἱ ὑποψήφιοι ὑπουργοί Εἰς τὸ κόμμα ἐξεφύτρωναν καθ' ἡμέραν τὰ πρωτοπαλλήκαρα αὐξάνοντα διαρκῶς τὴν φάλαγγα τῶν ἀπαιτητῶν. Πῶς ἐσώζετο ἀπὸ ὅλας αὐτὰς τὰς ἀπαιτήσεις ὁ Δηληγιάννης εἶναι μυστήριον ἄλυτον.

Ἕνα ἐπεισόδιον τὸ ὁποῖον διηγεῖται ὁ ἴδιος ὁ παθών, ρίπτει ἴσως κἄποιον φῶς εἰς τὴν μέθοδον τοῦ ἀειμνήστου ἐκείνου πολιτικοῦ.

Μεταξὺ τῶν πιστοτέρων του ὁπαδῶν ἦτο καὶ βουλευτής, ἐξελθὼν ἀπὸ τὰς ἰδικάς μας δημοσιογραφικὰς τάξεις, καὶ κατέχων σήμερον ἀνωτάτην διοικητικὴν θέσιν. Ὁ νεαρὸς πολιτικὸς εἰσῆλθεν εἰς τὴν Βουλὴν μὲ ὁρμήν, διεκρίθη γρήγορα, καὶ ὁ Δηληγιάννης ὡς τὸν εἶδεν εὔγλωττον, ἔξυπνον καὶ εὔστροφον τὸν ἐνεκολπώθη καὶ τοῦ ἐφύτευσε δικαίως ἄλλως τε φιλοδοξίας. Ἦλθεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ συνάδελφός μας, ὁ πρῶην δημοσιογράφος, ἦτο πλέον ἐνδεδειγμένος ὑπουργός. Δὲν συνεζητεῖτο κἂν οὔτε τὸ ὑπουργεῖον τὸ ὁποῖον θὰ τοῦ ἐδίδετο. Ὁ Δηληγιάννης ἄφισε νὰ ἐννοηθῇ ὅτι τοῦ προώριζε τὸ ὑπουργεῖον τῆς Παιδείας. Ἐπὶ τέλους ἦλθαν αἱ ἐκλογαί, ὁ συνάδελφός μας ἐπῆγεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν του ἐνίκησε σχεδὸν ἄνευ ἀντιστάσεως καὶ ἔσπευσε νὰ τηλεγραφήσῃ τὴν νίκην εἰς τὸν Δηληγιάννην, ὁ ὁποῖος τὸν εἶχε προπέμψῃ ἀναχωροῦντα, ἐπαναλαμβάνων ρητῶς τὴν ὑπόσχεσιν ὅτι θὰ τὸν ἔκαμνεν ὑπουργόν.

Ὁ βουλευτὴς ἐπιστρέψας εἰς τὰς Ἀθήνας ἔμαθε ὅτι τὸ ὑπουργεῖον εἶχε κατηρτισθῆ ἤδη, ἄνευ αὐτοῦ. Ἐν τούτοις χωρὶς νὰ δείξῃ τὴν παραμικρὰν δυσαρέσκειαν, ἐπῆγε νὰ κάμῃ τὸν περίπατόν του εἰς τὴν ὁδὸν Σταδίου. Ἔξαφνα ἐνεφανίσθη ὁ πρωθυπουργὸς ἐφ' ἁμάξης, ἐσταμάτησε τὴν ἅμαξαν καὶ παρέλαβε τὸν βουλευτὴν ἐκδηλῶν ἀνησυχίαν.

—Ἕως τὴν τελευταίαν στιγμὴν δὲν εἴμεθα βέβαιοι ἂν ἐπετύχατε καὶ εἴχαμεν τόσην ἀνησυχίαν!

Ὁ βουλευτὴς διεμαρτυρήθη. Ἡ ἐπιτυχία του ἦτο βεβαία ἐκ τῶν προτέρων, μόλις δὲ ἐξεδόθησαν τ' ἀποτελέσματα, αὐτὸς ἐτηλεγράφησεν. Ὁ πρωθυπουργὸς ὡς νὰ μὴν ἤκουσε τίποτε, ἐπανέλαβε τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἀνησυχίας του καὶ διέταξε τὸν ἁμαξηλάτην νὰ κάμῃ τὸν γῦρον τῆς λεωφόρου Ἀλεξάνδρας καὶ Κηφισσίας.

Καὶ ὡς νὰ μὴν εἶχε συμβῆ τίποτε, ὁ Δηληγιάννης ἤρχισε νὰ διηγῆται πῶς δύο συμπολῖται του διαμένοντες εἰς τὴν Ἀμερικὴν τοῦ ἔστειλαν ἓν ὡρολόγιον διὰ νὰ τὸ στήσῃ εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἐκκλησίας τῆς Δημητσάνης. Ὁ ἀείμνηστος πολιτικὸς ἔκαμε τὴν διήγησιν μὲ ὅλας τὰς λεπτομερείας τὰς ὁποίας δύναται νὰ δεχθῇ γεγονὸς τοιαύτης σημασίας. Ὁ βουλευτὴς ἤκουεν. Εἰς τοὺς Ἀμπελοκήπους ὁ Δηληγιάννης κουρασμένος ἀπὸ τὴν διήγησιν ἐζήτησε μίαν μπύραν, τὴν ἔπιεν καὶ ἐξηκολούθησεν τὴν διήγησιν ἕως τὴν στιγμὴν ποὺ ἔφθασαν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν. Ἐκεῖ ἀπεχαιρέτησε τὸν βουλευτὴν χωρὶς οὔτε τὴν τελευταίαν στιγμὴν νὰ του εἴπῃ τίποτε διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς Κυβερνήσεως. Ὅταν ἐχωρίζοντο μόνον τοῦ εἶπε.

—Εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετήσετε ἓν νομοσχέδιον ἱδρύσεως ὑπουργείου ἐμπορίου καὶ συγκοινωνίας.

Ὡς ἦτο ἐπόμενον ὁ βουλευτὴς ἔπαυσε πλέον νὰ εἶναι φίλος τοῦ Δηληγιάννη, δὲν ἐξεδηλώθη ὅμως καὶ φανερὰ ἐχθρός του, ὥστε καὶ ἐπισκέψεις ἀντηλλάγησαν μεταξύ των. Κάποτε λοιπὸν ὁ Δηληγιάννης ἐπῆγε νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν βουλευτήν. Ὁ ἴδιος καὶ ἡ σύζυγος του τὸν ὑπεδέχθησαν μ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις τοῦ σεβασμοῦ καὶ τῆς ἐκτιμήσεως καὶ πρὸς τὴν ἡλικίαν καὶ πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐπισκέπτου. Ὁ Δηληγιάννης ἤρχισε τὴν γενεαλογίαν τῆς κυρίας, διηγήθη ἐπεισόδια τῆς μητρὸς καὶ τῆς μάμμης της καὶ ἔπειτα ἀποτόμως τῆς εἶπεν.

— Ἐν τούτοις ὑμεῖς, κυρία, μὲ ἀντιπολιτεύεσθε.

— Ἐγώ, κύριε πρόεδρε; εἶπεν ἡ κυρία ἔκπληκτος μὲ ὅλην τὴν ἀναμφισβήτητον εὐφυΐαν κ' ἑτοιμότητά της.

— Σεῖς. Ἐπρότεινα εἰς τὸν κύριον σύζυγόν σας νὰ μὲ βοηθήσῃ διὰ τῶν ὑπηρεσιῶν του ὡς ὑπουργὸς καὶ ὅμως ἠρνήθη. Προφανῶς ἡ ἄρνησις ὑπηγορεύθη ὑφ' ὑμῶν.

Ὁ βουλευτὴς καὶ ἡ σύζυγός του ἐβυθίζοντο ἀπὸ ἐκπλήξεως εἰς ἔκπληξιν.

— Τοῦ ἐπρότεινα, ἐξηκολούθησεν ὁ Δηληγιάννης, νὰ ἀναλάβῃ τὸ ὑπουργεῖον τῆς συγκοινωνίας καὶ τοῦ ἐμπορίου. Καὶ ὅμως δὲν ἐδέχθη.

Ὡς γνωστὸν ὑπουργεῖον ἐμπορίου καὶ συγκοινωνίας δὲν ἔγινε τότε. Οὔτε ἀργότερα. Δὲν θὰ γίνῃ ἴσως ποτέ.

* * *

Διατί νὰ γίνῃ ἄλλως τε; Διὰ νὰ αὐξήσουν οἱ ὑποψήφιοι ὑπουργοί; Ἡ αὔξησις δὲν θὰ εἶναι τόση ὥστε νὰ ἱκανοποιηθοῦν ὅλοι. Καὶ θὰ ὑπάρχουν πάντοτε ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι θὰ νομίζουν ὅτι εἶναι ἀδικία πρὸς τὴν πατρίδα τὸ νὰ μὴ προσφέρουν πρὸς αὐτὴν τὰς ὑπηρεσίας των. Ἑπομένως πάντοτε μία ὑπουργικὴ κρίσις θὰ ἔχει ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἐξυπνῇ ἐπιθυμίας καὶ πόθους.

Ὅπως ἔκαμε τὸν ὑπουργὸν τὸ πολίτευμα, δὲν ὑπάρχει ἄνθρωπος τόσον ὀλιγαρκὴς ὥστε νὰ μὴ νομίζῃ ὅτι ἐγεννήθη ὅπως ἐγεννήθη διὰ ν' ἀποθάνῃ ὑπουργός.

Ὁ γράφων αὐτὰς τὰς γραμμὰς ἔγινε μάρτυς αὐτήκοος τῆς τερατώδους ἀγνοίας εἰς τὴν ὁποίαν διετέλει ἕνας ὑπουργὸς τῆς Παιδείας. Κάποια ἑορτὴ εἶχε συγκεντρώσῃ εἰς τοὺς Ἀμπελοκήπους ὅλας τὰς Ἀθηναϊκὰς ἐπισημότητας. Τρεῖς ὑπουργοὶ μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας συνωμίλουν εἰς μίαν γωνίαν διὰ τὴν πολιτικὴν κατάστασιν. Ἔξαφνα ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἐξέτεινε τὸ χέρι πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Ὑμηττοῦ καὶ ἠρώτησε.

— Ποιὸς στρατὼν εἶναι αὐτὸς ἐκεῖ κάτω;

Οἱ δύο ἄλλοι ὑπουργοὶ ἐστράφησαν πρὸς τὸ ὑποδειχθὲν σημεῖον καὶ ἔμειναν ἔκπληκτοι.

— Σιωπὴ μὴν σ' ἀκούσῃ κανείς, εἶπεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἐκκλησιαστικὴ σχολὴ ποὺ ἔκαμε ὁ μητροπολίτης Γερμανός.

Ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ὕψωσε τοὺς ὤμους μὲ ὑπερτάτην ἀδιαφορίαν.

— Κι' ἄλλη σχολή; εἶπε. Ἐγὼ ἤξερα τὴν Ριζάρειον.

Ὁ γράφων αὐτὰς τὰς γραμμὰς ἐστράφη πρὸς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ τοῦ εἶπε.

— Ἔννοια σας. Δὲν ἤκουσα τίποτε.

Ὅλα αὐτὰ τὰ ἐπεισόδια, ἀρκετὰ χαρακτηριστικά, ἔρχονται εἰς τὸν νοῦν τὴν στιγμὴν αὐτὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ πολιτικὴ κατάστασις σπείρει φιλοδοξίας, γεννᾷ ὄνειρα, ἐξυπνᾷ πόθους καὶ ποτίζει ἐλπίδας. Ὑπάρχουν αὐτὰς τὰς ἡμέρας εἰς τὰς Ἀθήνας ἄνθρωποι οἱ ὁποῖοι ἐκοιμήθησαν ἀπὸ τὸ βράδυ μὲ τὴν βεβαιότητα ὅτι θὰ ἐξυπνήσουν τὸ πρωῒ ὑπουργοί. Καὶ ὑπάρχουν πενταπλάσιοι οἱ ὁποῖοι ηὔχοντο νὰ γίνουν οἱ πρῶτοι διὰ νὰ ἔλθῃ καὶ ἡ ἰδική των ἡ σειρά. Ὅλοι αὐτοὶ κολυμβοῦν ἀκόμη εἰς τὴν ἀγωνίαν ἕως αὐτὴν τουλάχιστον τὴν στιγμὴν ποὺ γράφονται αὐταὶ αἱ γραμμαί. Αὐτὸ ἐπὶ τέλους εἶναι κάποια κρίσις. Ἴσως ἔτσι δικαιολογεῖται τὸ ὄνομα.

Γ. Β. ΤΣΟΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ

ΛΟΓΟΙ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΟΓΟΙ

Ὁ ποιητὴς τῆς ἡμέρας

ΔΕΝ πρόκειται διὰ τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τόπον, ὅπου εἶνε διαρκὴς νύκτα, δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ποιητὴς τῆς ἡμέρας. Θέλω νὰ εἴπῶ διὰ τὸν ποιητὴν τῆς «Νηός». Ὁ θρίαμβός του ἀπὸ τὴν Ρώμην διέτρεξεν ὅλην τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀντήχησεν εἰς ὅλον τὸν κόσμον. Ἔφθασεν ἕως ἐδῶ ἀκόμη. Ὁ ποιητής, ὁ αὐτοτιτλοφορηθεὶς ποιητὴς τῆς λατινικῆς ἀναγεννήσεως, ἀκόμη καὶ μὲ τὸ δεύτερόν του ἀγγελικὸν βάπτισμα, εἶνε καιρὸς τώρα ποὺ τρέχει μὲ καλπασμὸν ὀπίσω ἀπὸ τὴν δόξαν. Διότι ἰσχυροτέρα ἀπὸ τὸ μέγα του τάλαντον εἶνε μέσα του ἡ δίψα τοῦ θριάμβου. Τόσον ὥστε συχνὰ νὰ προδίδεται ἡ ἀγωνιώδης ἔντασις ὅλων τῶν χορδῶν τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς σκέψεως τοῦ ποιητοῦ, μέσα εἰς τὰς ἁρμονίας τῆς δαιμονιώδους ὀρχήστρας του. Ὁ Δ' Ἀννούντζιο εἶνε ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους αὐλοκόλακας τῆς Δόξης. Ἀκόμη εἰς τὸ τελευταῖον του ἔργον, παρεκτὸς ἀπὸ τὰ μεγάλα πατριωτικὰ σύμβολα, μὲ τὰ ὁποῖα ἠθέλησε νὰ κλονίσῃ ἕως τὰ ἔγκατα τὴν εὐαισθησίαν τῆς φυλῆς του, ἐπεκαλέσθη, διὰ τὸν τελειωτικὸν θρίαμβον, ὅλα τὰ τεχνάσματα κ' ἔκαυσεν ὅλα τὰ πυροτεχνήματα. Ὁ στίχος, ἡ μουσική, ὁ διάκοσμος, ἡ ἠθοποιΐα τοῦ ἔδωκαν ὅ,τι καλύτερον εἶχαν. Καὶ ὁ θρίαμβος ἐξέσπασε ὡς μία μεγάλη ἔκρηξις Καὶ οἱ μὲν νηφαλιώτεροι, εἰς τὴν πατρίδα αὐτὴν τοῦ ποιητοῦ ἐπανέλαβαν ἕνα «κρῖμα!» δι' ὅλας αὐτὰς τὰς λαμπρότητας, κάτω ἀπὸ τὰς ὁποίας λείπει τὸ δρᾶμα, καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ταλάντου τοῦ ποιητοῦ, ὡς ταλάντου περισσότερον διακοσμητικοῦ, ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν. Ἀλλὰ τί σημαίνει; Ὁ μέγας δοξαμανὴς φέρεται ἤδη ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων...

Καὶ ὁ θρίαμβός του αὐτὸς μοῦ φέρει τώρα εἰς τὴν μνήμην τὰς Ἀθηναϊκὰς ἡμέρας τοῦ ποιητοῦ, μίαν γνωριμίαν του ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ τὴν γοητείαν ποὺ ἐσκόρπισεν εἰς ὅλους μας κατὰ τὸ σύντομον αὐτὸ πέρασμα του. Εἶχεν ἔλθει τότε ἡ Δοῦζε εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος δὲν εἶχε γράψει ἀκόμη τὴ «Φωτιὰ» καὶ δὲν εἶχεν ἐκθέσει ἀκόμη μὲ τόσην λαμπρότητα ἀλλὰ καὶ τόσην ἀδιακρισίαν. τοὺς ἔρωτάς του μὲ τὴν μεγαλυτέραν τραγῳδὸν τοῦ συγχρόνου κόσμου, ἀκολουθοῦσε τὴν γόησσαν εἰς τὴν περιοδείαν της. Αἱ Ἀθῆναι δι' ὀλίγας ἡμέρας ἐφιλοξένησαν δύο ὑπερόχους μορφὰς κ' ἕνα ὑπέροχον ἔρωτα. Τάρχαῖα μάρμαρα αἰσθάνθηκαν σιμά τους μίαν πνοήν, ποὺ τοὺς ἦτο γνώριμη. Καὶ αἱ Ἀθῆναι, δὲν ἠξεύρω πῶς, ἐφαίνοντο ὡραιότεραι τὰς ἡμέρας ἐκείνας.

Ἐδόθη τότε ἡ ἐξαιρετικὴ εὐτυχία εἰς μερικοὺς Ἀθηναίους νὰ γνωρίσουν τὸν ποιητήν. Ἡ ἐφημερὶς «Ἄστυ» εἰς τὰς καλάς της ἡμέρας, διευθυνομένη τότε ἀπὸ τὸν Θέμον Ἄννινον καὶ τὸν Κακλαμάνον, ἔδωκαν ἕνα γεῦμα πρὸς τιμὴν τοῦ ποιητοῦ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς «Μεγάλης Βρεττανίας». Οἱ συντάκται τοῦ «Ἄστεως» καὶ ἄλλοι ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων παρεκάθισαν εἰς τὸ τιμητικὸν γεῦμα. Ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω τὸ βράδυ ἐκεῖνο. Ὁ Δ' Ἀννούντζιο ἔφθασε κ' ἐσκορπίσθη ἀμέσως γύρω του ὅλη ἡ γοητεία τοῦ ποιητοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου τοῦ κόσμου. Κομψός, ὡραῖος, αὐτορρυθμισμένος εἰς κινήσεις, λόγους καὶ χειρονομίας, μ' ἕνα ἀδωνικὸν μειδίαμα ἀνθρώπου ἐνθουσιασμένου ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του, σπάταλος εἰς ὡραῖα λόγια, *στυλίστ* καὶ εἰς τὸν προφορικόν του λόγον, ἐκλέγων τὰς λέξεις, τεχνουργῶν τὰς φράσεις, μὲ μίαν συναίσθησιν εἰς ὅλους του τοὺς τρόπους τῆς ποιητικῆς ἱερωσύνης. Ἐὰν ἔφερε τὸ κοινὸν ἐπίσημον ἔνδυμα ποὺ φέραμεν ὅλοι μας, ἦτον ὅμως προφανὲς ὅτι αὐτὸς ἦτο ἐνδεδυμένος τὸ *σχῆμα* τοῦ ποιητοῦ. Εἰς τὸ γεῦμα ἦτον ὁμιλητικώτατος. Ἡ Δοῦζε, ποὺ ἦτο προσκεκλημένη ἐπίσης, ἔστειλεν ἕνα ὡραῖον γράμμα δικαιολογοῦσα τὴν ἀπουσίαν της, μ' ἐκφράσεις εἰλικρινοῦς λύπης. Ὁ ποιητής, ὁ ὁποῖος κάτι ἐγνώριζεν, ἐπεβεβαίωσεν ὅτι ἡ μεγάλη καλλιτέχνις δὲν συχνάζει εἰς τὸν κόσμον. Ἔπειτα ὁ κ. Κακλαμάνος ἔφερε γαλλιστὶ μίαν πρόποσιν, ἀξίαν τῆς περιστάσεως. Ὁ Δ' Ἀννούντζιο εὗρῆκε τὰ ὡραιότερα λόγια νὰ ἀπαντήσῃ. Ὅλοι εἴμεθα κρεμασμένοι ἀπὸ τὰ χείλη του. Ἐνθυμοῦμαι τότε ὅτι ὁ Μπάμπης Ἄννινος τοῦ ὑπέμνησεν ὅτι νέον ἀκόμη, δακτυλοδεικτούμενον διὰ τὰς πρώτας του ἐπιτυχίας, τὸν εἶχεν ἰδεῖ εἰς τὴν Νεάπολιν, συνοδευόμενον ἀπὸ ἕνα πελώριον σκύλον. Ὁ ποιητὴς ἐπεβεβαίωσε τὴν ταυτότητα του, ἐνθυμήθηκε τὸν σκύλον του καὶ ἀνεστέναξε διὰ τὸ ὡραῖον ζῶον «μὲ τὴν λεοντίαν κεφαλήν». Μία μικρὰ σιωπὴ ἔγινεν εἰς μνημόσυνον τοῦ ἀγαπημένου ζώου. Ἔπειτα ὡμίλησε διὰ τὴν καλλονὴν τῶν ἀνδρῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. «Ἔτσι ἐξηγῶ τὰς Σωκρατικὰς φιλίας» ἐπρόσθεσεν. Ὁ Μπάμπης Ἄννινος προσεπάθησε τότε νὰ ὑπερασπισθῇ τὸν Σωκράτην. Καὶ ὁ ποιητής, μαντεύων ὅτι ἐγίνετο ἴσως δυσάρεστος πρὸς τοὺς ἀπογόνους τοῦ μεγάλου φίλου τοῦ Ἀλκιβιάδου, ἐχαμογέλασε κ' ἐσιώπησε. Ὅλοι ἔφαγαν μηχανικῶς ἐκεῖνο τὸ βράδυ τὸν μεγαλοπρεπῆ φασιανόν. Εἶνε στιγμαὶ αὐταὶ διὰ νὰ τρώγῃ κανένας καὶ μάλιστα τόσον δυσώδη πράγματα ὅπως ἕνας ἀποσυντεθειμένος φασιανός;

Εἰς τὸ καπνιστήριον κατόπιν ἐξηκολούθησεν ἡ γοητεία. Ὁ ποιητὴς ἠθέλησε νὰ κούσῃ ἑλληνικοὺς στίχους. Ὁ κ. Πολέμης ἀπήγγειλε τότε ἕνα ἀρκετὰ μελωδικὸν ποίημά του, δὲν ἐνθυμοῦμαι ποῖον, ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἰς τὸ ποίημα αὐτὸ ὕφαινε κάποια λυγερή. Ὁ Δ' Ἀννούντζιο ἐπεδοκίμασε τὴν μουσικὴν τοῦ ποιήματος. Δὲν ἠξεύρω πῶς ἦλθεν ἔπειτα ὁ λόγος εἰς τὰ Ρωμαϊκὰ γράμματα. Ὁ ποιητὴς τῆς λατινικῆς ἀναγεννήσεως ἦτον εἰς τὸ στοιχεῖον του. Ὡμίλησε νομίζω διὰ τὸν Τίτον Λίβιον. Κανείς μας δὲν ἦτο παρεσκευασμένος νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ, οὔτε ὁ Ἐπισκοπόπουλος, ὁ ὁποῖος ἦτο ἱκανὸς νὰ ὁμιλῇ δι' ὅλα τὰ πράγματα, ἀκόμη καὶ διὰ τῆν ἰατρικήν. Ὅλοι μας ἐστράφημεν πρὸς τὸν παριστάμενον καθηγητὴν τῆς Λατινικῆς Λογοτεχνίας, τὸν κ. Σακελλαρόπουλον. Ἡ συζήτησις ἐξηκολούθησε τότε μεταξὺ δύο εἰδικῶν. Καὶ ὁ συμπαθὴς καθηγητὴς θὰ ἐνθυμῆται βέβαια ὅτι εἰς τὸ θέμα τῆς εἰδικότητός του εὑρῆκεν ὄχι πλέον ἕνα ποιητήν, ἀλλ' ἕνα λατινιστὴν τῆς πρώτης γραμμῆς.

Δὲν ἐπέρασαν πολλὰ χρόνια ἔκτοτε. Ἀλλὰ δὲν ἠξεύρω διατί ἡ ἐποχή μοῦ φαίνεται πολὺ μακρυνή, ὅπως ὅλα τὰ γοητευτικὰ πράγματα. Τὸ βράδυ ἐδέχοντο τὸν ποιητὴν εἰς τὸ ἄρχοντικόν των σπίτι, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐπέρασαν τόσαι παρεπίδημοι δόξαι, ὁ μακαρίτης Κοζάκης Τυπάλδος καὶ ἡ εὐγενής του σύζυγος. Ἐβαδίσαμεν πεζῇ διὰ τῆς πλατείας τῶν Ἀνακτόρων καὶ τῆς Λεωφόρου Ἀμαλίας πρὸς τὸ παλαιὸν φιλόξενον μέγαρον, ὅπου ἀνέμενε νὰ γνωρίσῃ τὸν ποιητὴν τὸ ἄνθος τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας. Ἦτο μία ἀπὸ τὰς μαγευτικωτέρας ἀθηναϊκὰς νύκτας. Ὁ ποιητὴς ἀνέ-

πνεε μὲ βουλιμίαν τὸν ἀβρόν, φωτεινὸν αἰθέρα. «Oh! la nuit crystalline!» ἐνθυμοῦμαι ὅτι εἶπε μ' ἕνα βαθὺν ἀναστεναγμὸν πρὸς τ' ἄστρα. Εἰς τοῦ Τυπάλδου ὁ ποιητὴς ἐπολιορκήθη ἀπὸ θηλυκὸν κόσμον. Αὐτὸ ὅμως δὲν ἐφαίνετο νὰ τὸν στενοχωρῇ καθόλου. Αἱ ὡραῖαι ἐπροσπαθοῦσαν νὰ γίνουν ὡραιότεραι σιμά του Τί εὐτυχία δι' ἕνα ποιητήν! Μιὰ δεσποινὶς τὸν παρεκάλεσε νὰ γράψῃ κἄτι τι καὶ διὰ τὰς δεσποινίδας, αἱ ὁποῖαι δὲν εἰμποροῦν νὰ διαβάζουν τὰ ἔργα του. Ὁ Δ' Ἀννούντζιο ἐχαμογέλασε καὶ εἶπεν εἰρωνικὰ ὅτι δὲν εὑρίσκει νὰ ἔγραψε τίποτε ποὺ δὲν εἰμποροῦν νὰ διαβάσουν δεσποινίδες. Ἔπειτα μία ἄλλη δεσποινίς, ἡ ὁποία εἶχε στείλει τὸ λευκωμά της εἰς τὴν Δοῦζε, τὸν παρεκάλεσε νὰ μεσιτεύσῃ διὰ δύο λέξεις τῆς μεγάλης του φίλης «Ἀλλοίμονον! εἶπεν ὁ Δ' Ἀννούντζιο. Ἀποκεῖ ἀκριβῶς ἔρχομαι. Εἶδα μίαν μεγάλη φωτιὰ καὶ καπνὸ ποὺ ἀνέβαινε στὸν οὐρανό. Ἡ Δοῦζε ἔχει τὴ συνήθεια νὰ καίῃ τὰ λευκώματα ποὺ τῆς στέλνουν. Χωρὶς ἄλλο θὰ ἐκάηκε καὶ τὸ δικό σας». Ἡ δεσποινὶς ἦτον ἀπαρηγόρητος, μόνον ποὺ δὲν ἔκλαιεν. Καὶ ὁ ποιητὴς τῆν ἐλυπήθηκε κ' ἔσπευσε νὰ τὴν καθησυχάσῃ . . .

«Τώρα πηγαίνω εἰς τὴν Κέρκυραν, μᾶς εἶπε φεύγων. Θὰ κλεισθῶ ἐκεῖ νὰ γράψω τὸ νέον μου μυθιστόρημα, τὴ *Φωτιά*. Κ' ἔπειτα θὰ ἔλθω νὰ τὸ ἀναρτήσω ὡς ἀνάθημα εἰς ἕνα στύλον τοῦ Παρθενῶνος». Ὁ ποιητὴς δὲν ἐκράτησε τὴν ὑπόσχεσίν του. Ἔκτοτε δὲν ξαναῆλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὅσοι ὅμως τὸν ἐγνώρισαν εἰς τὸ γρήγορον πέρασμά του θὰ διατηρήσουν πάντα τὴν ἀνάμνησιν ἑνὸς γόητος. Μαζὶ μὲ αὐτὴν διατηρῶ ἕνα ὡραῖον του γράμμα. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισκέψεώς του, εἶχα γράψει τότε ἐν' ἄρθρον εἰς τὸ «Ἄστυ», ἕνα χαιρετισμὸν δι' αὐτὸν καὶ τὴν Δοῦζε. Τὸ ἄρθρον μου ἔφερε τὸν τίτλον: «Οἱ Βάρβαροι». Τὴν ἐπαύριον ἔλαβα ἕνα γράμμα Ὁ φάκελλος ἔφερε τὸ ἔμβλημα τοῦ ποιητοῦ, ἕνα στεφάνι δάφνης καὶ μέσα τὴν ἐπιγραφήν: Per non dormire. Καὶ μοῦ ἔγραφε φεύγων μὲ τὸ μεγάλον, ἔντονον γράψιμόν του: «Ἤθελα πολὺ νὰ σᾶς ξαναιδῶ, πρὶν ἀναχωρήσω καὶ νὰ σᾶς εἰπῶ προφορικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μου διὰ τὸ ὡραῖα, ἀδελφικὰ «πτερόεντα ἔπη» σας. Σᾶς ἐκφράζω ἐν τούτοις τὴν βαθυτάτην μου λύπην καὶ τὴν ἐλπίδα νὰ σᾶς συναντήσω *συντόμως* ἐδῶ ἢ ἀλλοῦ. Ave atque vale. *Γαβριὴλ Δ' Ἀννούντζιο*». Ἔχει τόσας δάφνας ὁ ποιητής. Ἀλλ' ὄχι διὰ νὰ κοιμᾶται ἐπάνω τους. Τὰς ἔχει ἐμπρός του πάντα ἀκριβῶς διὰ νὰ μὴν κοιμᾶται. Δὲν τὸ λέγει τὸ ἔμβλημά του Per non dormire...

ΠΑΥΛΟΣ ΝΙΡΒΑΝΑΣ

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Γρηγορίου Ξενοπούλου — Διηγήματα — Σειρὰ Τρίτη. Ἐκδότης Ι. Κολλάρος 1907.

ΕΝΑ βιβλίον τοῦ Ξενοπούλου — μὲ ὅλην τὴν ἀπόκρουσιν, ποὺ γεννᾷ ἡ γνωστὴ μέγαιρα τὴν ὁποίαν ἐπιμένει νὰ καθίζῃ εἰς τὸ ἐξώφυλλόν του — εἶνε πάντα ἕνα βιβλίον ἐλκυστικόν. Ὁ ἀγαπητὸς συγγραφεὺς παραμένει πάντα ἕνας *ἀγύρτης* τῆς διηγήσεως καὶ τοῦ ὕφους, εἰς τὴν καλὴν σημασίαν, ποὺ ὁ ἴδιος ἀπέδωκεν εἰς τὸ ἐπίθετον. Ἔτσι ἡ νέα σειρὰ τῶν διηγημάτων του, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τὴν *Ἀναθρεφτήν*, ἕνα ἀπὸ τὰ καλύτερα νεοελληνικὰ διηγήματα, ἀξίζει ὅλην μας τὴν προσοχήν.

Διὰ τὸν Ξενόπουλον, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ποὺ ὀλιγώτερον τὸν θαυμάζει — αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι τῶν γραμμάτων εἶνε τόσον ἄνισα δύστροποι — τοῦ ἔκαμε τὸν καλύτερον ἔπαινον: «Ὁπωσδήποτε ὁ Ξενόπουλος πάντοτε διαβάζεται εὐχαρίστως». Δὲν ἠξεύρω, ἕνας διηγηματογράφος, ὅταν δὲν εἶνε Δοστογέφσκης, ἂν εἰμπορῇ νὰ ἐπιθυμήσῃ καλύτερον πρᾶγμα. Καὶ εἶνε βέβαιον ὅτι ὁ Ξενόπουλος διαβάζεται εὐχαρίστως. Τοὐλάχιστον εἰς τὸ τέλος ἑνὸς διηγήματός του, σπανιώτατα θὰ εὑρεθῇ κανεὶς εἰς τὴν δυσάρεστον θέσιν νἀγανακτήσῃ. Διότι ὁ Ξενόπουλος δίδει πάντα ὅ,τι ἔχει. Δὲν προσπαθεῖ νὰ δώσῃ περισσότερα. Δυστυχῶς εἰς τὴν τέχνην μας, πλειότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, οἱ περισσότεροι ἄνθρωποι προσπαθοῦν. Καὶ δὲν ὑπάρχει πρᾶγμα ἀσχημότερον ἀπὸ τὴν προδιδομένην προσπάθειαν. Διότι συμβαίνει συχνά, ἐνῷ προσπαθεῖ κανεὶς διὰ τὴν ἁπλότητα, νὰ φθάνῃ μόνον τὸ ἀνούσιον, κ' ἐνῷ προσπαθεῖ νἀποσπάσῃ τὸ μυστικὸν τῆς Σφιγγὸς νὰ κάμνῃ τὸν γρίφον σκοτεινότερον καὶ κυρίως ἀσχημότερον Ἀλλὰ τὴν προσπάθειαν αὐτὴν κανένας μας δὲν τὴν διέφυγεν, οὔτε ὁ κ. Ξενόπουλος. εἰς τὸν καιρόν του. εὐτυχὴς δὲ ὅποιος τὴν ἀπετίναξεν διότι μέγα βάρος ἀπετίναξεν ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του καὶ τοὺς ἄλλους. ἀφοῦ εἶνε μοιραῖον, ὁ προσπαθῶν νὰ νομίζῃ πάντοτε ὅτι ἐπιτυγχάνει τὴν προσπάθειάν του — πρᾶγμα ἐπικίνδυνον διὰ τὸν ἴδιον κ' ἐνοχλητικὸν διὰ τὸν κόσμον.

Ἀλλ' ἂς ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ πνευματικά μας πρόβατα καὶ εἰς τὸν κ. Ξενόπουλον. Εἶμαι πολὺ εὐτυχὴς ὅτι τὴν φορὰν αὐτήν, ὅσον ἀφορᾷ τὴν *Ἀναθρεφτήν*, ἡ ἐκτίμησίς μου εἶνε καθ' ὁλοκληρίαν σύμφωνη μὲ τὴν στοργὴν τοῦ συγγραφέως. Τὸ διήγημα αὐτό, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ σχεδὸν ὅλον του τὸ νέον βιβλίον, εἶνε τὸ καλύτερόν του. Εἶνε καὶ αὐτό, ὅπως ὅλα σχεδὸν τά διηγήματα τοῦ συγγραφέως, ἕνα διήγημα ψυχολογικόν, ἕνα διήγημα ἀναλύσεως. Εἰς τὰ καλὰ διηγήματα τοῦ Ξενοπούλου, ὅσον καὶ ἂν φαίνωνται ἠθογραφίαι, οἱ ἥρωές των, περισσότερον ἀπὸ ἀντιπροσωπευτικοὶ τύποι, εἶνε τύποι ἀτομικοί. Ὁ *σιορ-Ἀντωνάκης*, ὁ πραγματικὸς ἥρως τῆς *Ἀναθρεφτῆς*, ὅσον καὶ ἂν νομίζωμεν ὅτι ἀπαντῶμεν συχνὰς παραλλαγάς του εἰς τὴν ζωήν, εἶνε ἕνας τύπος σπάνιος. Τὸ ὅτι τοὺς σπανίους αὐτοὺς τύπους, τοὺς φανταζόμεθα περισσοτέρους, ὀφείλεται εἰς τὴν ἔντασιν τῆς ἐντυπώσεως, ποὺ μᾶς κάμνουν οἱ ὀλίγοι ποὺ ἔτυχε νὰ συναντήσωμεν. Δι' αὐτὸ ἴσως εἶνε καὶ ὀλίγον ὑπερβολικός. Τοῦτο δὲν εἶνε σφάλμα τοῦ τεχνίτου. Εἶπε πολὺ ὀρθὰ ὁ Βαρρές, ὅτι ποτὲ ὁ καλλιτέχνης δὲν πρέπει νὰ φοβῆται τὸ ὑπερβολικὸν δυνάμωμα εἰς παρομοίας περιστάσεις Καὶ ὁ *σιορ-Ἀντωνάκης*, ὅπως παρουσιάζεται, εἶνε ἕνα ἀπὸ τὰ δυνατότερα πρόσωπα τῆς ἀνδρικῆς πινακοθήκης τοῦ κ. Ξενοπούλου. Οἱ ἀναγνῶσται τῶν «Παναθηναίων» γνωρίζουν πολὺ καλὰ τὴν *Ἀναθρεφτήν*, ὥστε νὰ μὴ χάνωμαι ἐδῶ εἰς ἀναλύσεις τοῦ ἔργου. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς «μὲ τἀγριωπὰ μάτια καὶ τὸ πικρόλογον στόμα», εἶνε ἀπὸ τὸς σπανίας μεταμφιεσμένας ἀγαθὰς ψυχάς, τὰς ὁποίας ἐκτιμᾷ κανένας εἰς τὴν στενωτάτην προσέγγισιν. Ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὁ αἰωνίως ἀρνούμενος τὴν καλοσύνην καὶ ὁ αἰωνίως πλειοδοτῶν εἰς αὐτήν, ὁ αἰωνίως μεμψιμοιρῶν διὰ τἀγαθὰ σχέδια τῆς γυναίκας του καὶ ὁ αἰωνίως ἐφαρμόζων αὐτὰ εἰς τὴν μεγαλυτέραν κλίμακα, ὁ μεγαλύτερος πεσσιμιστὴς εἰς τὰς ἰδέας του διὰ τὸν κόσμον καὶ τὴν κοινωνίαν καὶ ὁ μεγαλύτερος ὀπτιμιστὴς εἰς τὴν ζωήν του, ὁ δύστροπος χωρὶς νὰ εἶνε δύστροπος ὁ κακὸς χωρὶς νὰ εἶνε κακός, ὁ φιλάργυρος χωρὶς νὰ εἶνε φιλάργυρος, δημιουργεῖ γύρω του μίαν φωτεινὴν ἀτμοσφαῖραν καλοσύνης, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξελίσσεται μία συμπαθητικὴ ἱστορία. ἀπὸ τὰς κοινάς, ἀλλὰ ὄχι ὀλιγώτερον συμπαθητικάς, ἱστορίας τῆς ζωῆς. Καὶ νομίζει κανεὶς ὅτι ἡ ἀντιλογία τοῦ ἀγαθοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου ἐδημιουργήθη ἀπὸ μίαν ἀνάγκην τῆς ἰδίας του ψυχῆς, διὰ νὰ ἐξάρῃ περισσότερον, ὡς σκοτεινὸν *φόντο*, τὴν ὡραιότητά της. Ἡ ζωή του ἔτσι περνᾷ εἰς μίαν σειρὰν πράξεων συμπαθητικοῦ ἀλτρουϊσμοῦ. Ἀποκατασταίνει μίαν πτωχὴν κόρην, ἀποκατασταίνει κατόπι

τὴν κόρην της καὶ βαπτιστικήν του, ἀποκατασταίνει τὸν μέθυσον καὶ ἐλεεινὸν πατέρα της εἰς τὴν σοφίταν του, ἀποκατασταίνει ἐπὶ τέλους ἀκόμη μίαν φορὰν τὴν γυναῖκα αὐτήν, ἐγκαταλειπομένην ἀπὸ τὸν ἄθλιόν της ἄνδρα, περιμαζεύων αὐτὴν πάλιν εἰς τὸ σπίτι του. ποὺ ἔγινε πρὸ πολλοῦ πατρικόν της σπίτι καὶ ἦτον ἕτοιμος νὰ τὴν ἀποκαταστήσῃ ἀκόμη μίαν φοράν, ἂν ὁ θάνατος δὲν τοῦ ἔκλεινε τἀγριωπὰ μάτια καὶ τὸ πικρόλογον στόμα. Αἰωνίως ἀποκατασταίνει τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα: Ἀλλὰ τὸ στόμα του μένει πικρόλογον, ἕως τὴν τελευταίαν στιγμήν. Πνέει τὰ λοίσθια μὲ τὴν κακίαν εἰς τὰ χείλη. Ἀρκετά ἔκαμεν. ἀρκετὰ ἐσκόρπισεν. Ὅταν ἔρθῃ ὁ *νοδάρος*, θἀφίσῃ ὅλην του τὴν περιουσίαν εἰς τ' ἀνηψίδια του. Καὶ ἡ τελευταία του λέξις εἶνε μία βρισιὰ πρὸς τὴν γυναῖκα του: «Ἔλα, σκάσε γιατὶ δὲν μπορῶ νὰ μιλῶ». Ἀλλ' ἔρχεται ὁ *νοδάρος* καὶ ὁ *σιορ-Ἀντωνάκης* ἀφίνει ὅλον του τὸ *εἶναι* εἰς τὴν ἀναθρεφτήν του Αντζολίαν Ἱερωνύμου Λαδᾶ, ποτὲ Δημητρίου, γυναῖκα Διονυσίου Γαζοῦ, ποτὲ Ἰωάννου. Κ' ἔτσι τελειόνει ἡ ἁπλῆ αὐτὴ καὶ κοινὴ ἱστορία, τόσον συμπαθητικὴ ὅμως καὶ τόσον ἀλησμόνητη, δι' ὅσους τὴν ἤκουσαν μίαν φοράν.

Ὁ ἀγαπητὸς συγγραφεὺς εἰς τὸν ἴδιον τόμον, μᾶς δίδει ἀκόμη καὶ μερικά του ἄλλα γνωστὰ διηγήματα. Τὸ *Ὀχτρὸς Ἀθανάσιμος*, τὸ ἐκτενέστερον ἀπὸ τὰ ἄλλα, εἶνε ὡραῖαι καὶ δυναταὶ σελίδες λαϊκοῦ ἱπποτισμοῦ. Ὅλα ἐν γένει τὰ διηγήματα τοῦ τόμου τὰ χαρακτηρίζουν αἱ ἰδιότητες ποὺ ἀνέφερα εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ, ἀλλοῦ περισσότερον, ἀλλοῦ ὀλιγώτερον. Ἀλλ' ὁ Ξενόπουλος διηγεῖται πάντοτε ἁπλὰ καὶ καλὰ καὶ διαβάζεται πάντοτε εὐχαρίστως. Θὰ εἶχα μόνον νὰ τοῦ παρατηρήσω κάποιαν κάποτε παρεξήγησιν τῆς τέχνης, εἰς τὴν ὁποίαν ὅλοι μας ὑπεπέσαμεν καὶ ὑποπίπτομεν Εἶνε μερικὰ θέματα. ποὺ δὲν εὑρίσκει κανένας τὸν λόγον ποὺ ἔχουν, διὰ νὰ γίνουν διηγήματα, ποιήματα ἢ ὅ,τι δήποτε ἔργον τέχνης. Θἀναφέρω τὸ *Μαρμαράδικο*. Τὸ ὅτι ἕνας ἄνθρωπος δὲν εἰμπορεῖ νὰ ὑποφέρῃ ἕνα κρότον καὶ ὕστερα τὸν συνειθίζει τόσον, ὥστε νὰ τοῦ εἶνε ἀπαραίτητος. εἶνε ἕνα ψυχολογικὸν φαινόμενον κοινὸν καὶ στοιχειῶδες. ποὺ δὲν βλέπω ποῖον δικαίωμα ἔχει νἀπασχολήσῃ ἕνα καλλιτέχνην. Τὸ ὅτι ἔχει τὴν εὐκολίαν νὰ τὸ διηγηθῇ καλὰ δὲν εἶνε ἀποχρῶν λόγος. Ὅταν μάλιστα ὁ ἴδιος εἰμπορεῖ νὰ διηγῆται ἱστορίας. ὅπως τὴν ἱστορίαν τῆς *Ἀναθρεφτῆς*.

Σπύρος Μελᾶς. — Ὁ Γυιὸς τοῦ Ἴσκιου. Ἀθῆναι, ἔκδοσις «Παναθηναίων» 1908

ΥΣΤΕΡ' ἀπ' ὅσα ἐγράφησαν διὰ τὸ δρᾶμα αὐτό' μίαν ἀπὸ τὰς θεατρικὰς ἐπιτυχίας τοῦ περασμένου καλοκαιριοῦ. ὕστερα κυρίως ἀπὸ τὴν μακρὰν καὶ στοχαστικὴν ἀνάλυσιν τοῦ θεατρικοῦ χρονογράφου τῆς στήλης αὐτῆς, πολὺ περιωρισμένα πράγματα μοῦ μένουν νὰ εἰπῶ σήμερα διὰ τὸ ποιητικὸν αὐτὸ βιβλίον. Ἀλλ' ἐὰν τὸ δρᾶμα παίρνῃ μίαν ἰδιαιτέραν ζωὴν ἐπάνω εἰς τὴν σκηνήν, τὸ βέβαιον εἶνε ὅτι μόνον εἰς τὸ βιβλίον παρουσιάζεται μὲ ὅλην του τὴν παρθενίαν. Διότι ἂν τὸ βιβλίον εἶνε μεταγενέστερον κατὰ τύπους ἀπὸ τὴν παράστασιν, κατ' οὐσίαν εἶνε πάντα προγενέστερον καὶ παρθενικώτερον. Καὶ θέλω τώρα νἀντικρύσω ἀκόμη μίαν φορὰν τὸν ἥρωα τοῦ ποιητοῦ μέσα εἰς τὴν ἥσυχην ζωὴν τοῦ βιβλίου.

Καὶ διὰ τὸ δρᾶμα αὐτό, ὅπως διὰ τὸν «Ἀρχιτέκτονα Μάρθαν» ὅπως διὰ τόσα ἄλλα πράγματα, ἔγιναν αἱ χονδροειδέστεραι παρεξηγήσεις. Ὁ συγγραφεύς του, ἀθῶος κάθε Νιτσεϊκῆς ἐπιδράσεως, ἐθεωρήθη ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὰ σκληρὰ δόγματα τοῦ ποιητοῦ τοῦ «Ζαρατούστρα» καὶ ὁ ἥρως του ἑπομένως ὡς ἕνας τύπος σκηνικοῦ Ὑπερανθρώπου. Ἐχρειάσθη ἑπομένως νὰ βεβαιώσῃ ὁ ἴδιος ὁ συγγραφεὺς καὶ ἰδιαιτέρως νομίζω πρὸς τὴν κριτικὴν καὶ δημοσίᾳ εἰς μίαν ἀπολογίαν του. ὅτι ὁ ἥρως του εἶνε ἁπλούστατα ἕνας ποιητής. Διὰ τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς ἐξαιρετικῆς ψυχῆς, ὅπως τοῦ Βάγγου, μέσα εἰς ἕνα πεζὸν περιβάλλον. ἐχρειάζετο μία δικαιολογία. Ἐξαιρετικὸς κανένας δὲν εἰμπορεῖ νὰ εἶνε χωρὶς νὰ δίδῃ λόγον διὰ τὴν ἐξαιρετικότητά του Καὶ ὁ ποιητὴς ἐπενόησε τὸν θρῦλον τῆς ἀσπίλου συλλήψεως τοῦ ἥρωός του, ἀπὸ τὴν ἐπιφοίτησιν ἑνὸς Ἴσκιου. Ὁ θρῦλος εἶνε ἀπὸ τοὺς πλέον ποιητικοὺς καὶ ἀπὸ τοὺς πλέον συμφώνους πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς παραδόσεως. Καὶ ἡ ἀφήγησίς του ἀπὸ τὴν μητέρα τοῦ Βάγγου μία ἀπὸ τὰς ὡραιοτέρας σελίδας τοῦ ποιήματος. Λέγει κάπου ὁ ἀρχαῖος φιλόσοφος, ὅτι «πᾶς, οὗ ἂν ἔρως ἅψηται, ποιητὴς γίγνεται, κἂν ἄμουσος ᾖ τὸ πρότερον». Ὁ Γυιὸς τοῦ Ἴσκιου, ὁ γεννημένος ποιητής, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἀγάπης, φανερώνεται εἰς ὅλην του τὴν ποιητικὴν ἀνθησιν. Καὶ φανερώνεται ὡς ποιητὴς ποὺ ζῇ τὴν ποίησίν του, ποὺ δημιουργεῖ ἀπὸ τὸν ἑαυτόν του ἕνα ποίημα ὑπερόχου μαζὶ λυρισμοῦ καὶ τραγικότητος. Ἐὰν ὁ Βάγγος ἐζοῦσε εἰς μίαν καλλιεργημένην κοινωνίαν, ἐὰν ἦτο τέκνον ἑνὸς οἱουδήποτε πολιτισμοῦ, θἆ ἦτο ἴσως ἕνας ποιητὴς ὅπως ὁ κ. Μελᾶς. ἕνας γλύπτης, ἕνας ζωγράφος, ἕνας μουσικός. Καὶ εἶνε πολὺ πιθανὸν ὅτι θὰ ἔπνιγε τὸ καράβι τοῦ πεθεροῦ του μὲ στίχους, θὰ ἔσωζε τὴν ἐρωμένην του ἀπὸ τὰς φλόγας εἰς μίαν σονάτταν καὶ εἰς τὸ τέλος ἀντὶ νὰ πνίξῃ τὸν ἑαυτόν του εἰς τὴν θάλασσαν, θὰ ἔπνιγεν ἕνα ἥρωά του, ὅπως ἔκαμεν ἀπαράλλακτα ὁ κ. Μελᾶς καὶ ὁ ὑποφαινόμενος. Κάποιος ψυχολόγος παρετήρησεν ὅτι ἡ τέχνη, ὡς ἀσφαλιστικὴ δικλεὶς τῶν ψυχῶν μας, ἀπηλλαξεν εἰς πολλὰς περιστάσεις τὴν κοινωνίαν ἀπὸ ἀντικοινωνικὰς πράξεις, ἁπλούστατα διότι πολλοί, ποὺ διέπρεψαν ὡς μεγάλοι καλλιτέχναι, θὰ διέπρεπαν ἴσως ὡς μεγάλοι κακοῦργοι, ἂν δὲν διωχέτευαν τὸν ἐσωτερικὸν «θυμόν», τὸν «κρείσσονα τῶν βουλευμάτων», διὰ τοῦ ἔργου τῆς τέχνης.

Ὁ ποιητὴς λοιπὸν αὐτὸς καὶ ὁ ἐρωτευμένος, ὁ ὁποῖος εἶνε ὁ Βάγγος, «τῆς κακῆς ὥρας τὸ γέννημα» γεμίζει τὸ δρᾶμα τοῦ κ. Μελᾶ, μὲ τὴν ὡραίαν, παρθενικὴν ζωήν του, μίαν ζωὴν γεμάτην παρορμήσεις, ξεχειλίζουσαν ὡς χείμαρρον, συντρίβουσαν ἐμπρός της ὅλα τὰ ἐμπόδια. διὰ τὴν κατάκτησιν ἑνὸς ὡραίου ἰδανικοῦ, τὸ ὁποῖον εἶνε ἡ Αὐγὴ — τὸ θελκτικὸν πλάσμα ποὺ ἔπλασεν εἰς τὴν σκηνὴν ἡ Μαρίκα Κοτοπούλη — καὶ βλέπουσαν νὰ θριαμβεύῃ τὴν θέλησίν της — ἡ θέλησις μία εἶνε καὶ ἐπίσης ἀξιοθαύμαστη διὰ τὸ καλὸν καὶ διὰ τὸ κακὸν μέχρι τῆς τελευταίας ἀπογοητεύσεως, μέχρι τῆς τελευταίας, τῆς ἀναποφεύκτου συγκρούσεως πρὸς τὴν Μοῖραν, τὴν ὁποίαν νικοῦν αἱ μεγάλαι ψυχαὶ συντρίβουσαι τὸν ἑαυτόν τους.

Ἀπὸ τοὺς αἰωνίους ἀγαθοὺς ἀστοὺς ὁ ἥρως τοῦ Μελᾶ ἐχαρακτηρίσθη ὡς ἕνας παράφρων κακοποιός. Ἀλλὰ κάθε μεγάλος δραματικὸς ἥρως, λέγει κάποτε ὁ Μάτερλιγκ κατ' ἀνάγκην παρουσιάζεται ὡς παράφρων, εἴτε Ἀμλέτος εἶνε, εἴτε Λὴρ, εἴτε Μάκβεθ, διότι κάθε ἄνθρωπος ἐκδηλόνων ζωηρὰ τὴν ἐσωτερικήν του ζωήν, ὡς παράφρων περνᾷ καὶ διότι αἱ μεγάλαι κρίσεις τοῦ πάθους ὀλίγον διαφέρουν ἀπὸ τὰς κρίσεις τῆς παραφροσύνης. Ἔτσι ὁ Μάρκος εἰς τὸν «Ἀρχιτέκτονα Μάρθαν» ἐκπροσωπῶν τοὺς ἀστοὺς καὶ τοὺς κριτικούς του, ἐπρόλαβε νὰ φωνάξῃ εἰς τὴν ὥραν τῆς καταστροφῆς: «Τί τρέλλα! Τί τρέλλα!..» Ἐξ ἄλλου οἱ ἠθικολόγοι καὶ οἱ ὠφελιμισταὶ εὑρῆκαν τὸ δρᾶμα τοῦ Μελᾶ χωρὶς ἠθικὴν βάσιν, χωρὶς κοινωνικὸν σκοπόν. Ἀλλὰ χρειάζεται πολὺ διὰ νὰ πείσῃ κανεὶς τοὺς ἀπίστους ὅτι ὁ μόνος σκοπὸς τῆς τέχνης εἶνε ἡ ὡραιότης καὶ τίποτε περισσότερον, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει τίποτε περισσότερον ἀπὸ τὴν ὡραιότητα. Ἔτσι τὸ δρᾶμα τοῦ κ. Μελᾶ παραμένει πάντα ἕνα ἔργον ἀγνῶς ποιητικόν, ἀτομικιστικὸν καὶ ἀπαισιόδοξον. Δὲν εἶμ

ἐγὼ ποὺ θὰ καταδικάσω δι' αὐτὸ ἕνα ἔργον, τοῦ ὁποίου καὶ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ αἰσθητικὴ εἶνε τόσον συγγενεῖς μὲ τὰς ἰδικάς μου. Ἂς φοβηθῇ μόνον ὁ νέος ποιητὴς τὴν νεόφαντην σοσιαλιστικὴν κριτικήν, ἡ ὁποία μὲ τὸ νὰ εἶνε ριζικῶς ἀντικαλλιτεχνική, εἶνε ἴσως ἡ ἀσχημοτέρα. Ἀλλὰ τί ἔχει νὰ φοβηθῇ κανεὶς ἀπὸ τὰ ἄσχημα πράγματα; Καὶ μάλιστα ὅταν εἶνε ὁ Γυιὸς τοῦ Ἴσκιου.

Π. Νβ

Υ. Γ. Ζητῶ συγγνώμην ἀπὸ τὸν ἀγαπητὸν ποιητὴν διότι ἀνέμιξα τὸν «Ἀρχιτέκτονα Μάρθαν» μὲ τ' ὡραῖον του ποίημα. Ἀλλ' ἤθελα ὀλίγον ἡ παροῦσα νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς ἰδιαιτέρα...πρόκλησις.

Π. Νβ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Γερμανικὴ Σχολή. Συνεδρία τῆς 26 Δεκεμβρίου Παρίσταντο καὶ αἱ ΑΑ. ΥΥ. ὁ Διάδοχος καὶ ἡ πριγκίπισσα Σοφία. Ὁ κ. Φρειδλαῖνδερ ὡμίλησε περὶ τῆς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ *Τευθρανίας*, ἐκθέσας τοὺς συνημμένους πρὸς τὸ ὄνομα αὐτῆς ἀρχαίους μύθους καὶ ἐξετάσας τὴν σχέσιν αὐτῶν πρὸς τὰ πορίσματα δοκιμαστικῆς τινος ἀνασκαφῆς, ἣν ἐπεχείρησεν αὐτόθι κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος.

Τὸ ὄνομα Τευθρανία ἔφερε μικρά τις περιοχὴ κειμένη πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Καΐκου, ὑστερώτεροι δὲ συγγραφεῖς ἀναφέρουσιν ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ καὶ πόλιν φέρουσαν τὸ αὐτὸ ὄνομα. Ἡ θέσις τῆς πόλεως ταύτης ὁρίζεται εὐκόλως ἀκριβέστατα, διότι ὁ Στράβων ἀναφέρει τὴν ἀπόστασιν αὐτῆς ἀπὸ πολλῶν γειτονευουσῶν πόλεων, ἤτοι τῆς Περγάμου, τῆς Ἐλαίας καὶ ἄλλων, ἐν δὲ τῇ θέσει τῇ ὁριζομένῃ διὰ τῶν ἀποστάσεων τούτων εὑρίσκεται λόφος ἀπόκρημνος ὑπερέχων τῆς πέριξ πεδιάδος καὶ φέρων ἀξιόλογα λείψανα ἀρχαίων τειχῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ μῦθος τοῦ Τεύθραντος καὶ συναφὴς πρὸς αὐτὸν μῦθος τοῦ Τηλέφου ἀναφέρονται ὑπὸ συγγραφέων πολὺ παλαιῶν, τὸ δὲ ὄνομα Τεύθρας ἀπαντᾷ καὶ παρ' αὐτῷ τῷ Ὁμήρῳ, ἐπιστεύετο ὅτι ἡ πόλις Τευθρανία θὰ εἶχε κτισθῇ ἐν χρόνοις παλαιοτάτοις καὶ ἐπομένως ὅτι θὰ ἠδύναντο νὰ εὑρεθῶσιν ἐν αὐτῇ ἀρχαιότητες τοὐλάχιστον τοῦ ὀγδόου π. Χ. αἰῶνος, ἂν ὄχι καὶ παλαιότεραι. Ἡ ἀνασκαφὴ ὅμως τοῦ κ. Φρειδλαῖνδερ δὲν ἀπεκάλυψεν οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἴχνος δηλοῦν ὅτι ὁ προειρημένος λόφος ἔφερε συνοικισμόν τινα ἐν χρόνοις παλαιοτέροις τῶν Διαδόχων, ὡς ἐκ τούτου δὲ οὗτος συμπεραίνει ὅτι πρότερον δὲν ὑπῆρχε πόλις Τευθρανία, ἀλλὰ μόνον ἡ χώρα ἔφερε τὸ ὄνομα τοῦτο· ὁ δὲ μῦθος τοῦ Τεύθραντος καὶ τοῦ Τηλέφου ἦτο ἐπιχώριος τῆς ἐν τῇ παραλίᾳ κειμένης πόλεως Ἐλαίας.

Κατόπιν ὅτε ἱδρύθη τὸ βασίλειον τῆς Περγάμου, οἱ βασιλεῖς αὐτῆς οἵτινες ἐκαυχῶντο ὅτι ἦσαν Τηλεφίδαι, ἔκτισαν τότε πρῶτον τὴν πόλιν Τευθρανίαν θέλοντες νὰ τιμήσωσιν ἕνα τῶν ἡρώων τοῦ γένους αὐτῶν, ἅμα δὲ καὶ νὰ ἔχωσιν αὐτόθι φρούριον ὀχυρὸν δεσπόζον τῆς κοιλάδος τοῦ Καΐκου καὶ τῶν πρὸς τὴν Ἐλαίαν, τὴν Ἄντανδρον καὶ τὸν Ἀταρνέα ἀγουσῶν ὁδῶν.

Κατόπιν ὁ κ. Δαῖρπφελδ διέλαβε περὶ τῶν ἀνασκαφῶν, ἃς ἐξετέλεσε κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν Λευκάδι, ἀφοῦ πρότερον ἐπέκρινε δύο νεωστὶ δημοσιευθείσας διατριβὰς σχετικὰς πρὸς τὴν περὶ τῆς Ὁμηρικῆς Ἰθάκης θεωρίαν αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ λήξαντος ἔτους ἐξηκολούθησαν οἱ παρὰ τὸν λιμένα τοῦ Νυδρίου ἔρευναι, κατ' αὐτὰς δὲ εὑρέθησαν ὄχι μόνον τάφοι προϊστορικοί, ἀλλὰ καὶ οἰκοδόμημα μέγα, ὅπερ δύναται νὰ εἶνε τὸ ζητούμενον ἀνάκτορον τοῦ Ὀδυσσέως. Δυστυχῶς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο κεῖται εἰς μέγα βάθος, ὅπου ἀναβλύζει ἄφθονον ὕδωρ, διὰ τοῦτο δὲ δὲν ἐξηρευνήθη εἰμὴ ἐλάχιστα. Κατὰ τὸ ἐρχόμενον ὅμως θέρος ἐπειδὴ ἡ ἐπιφάνεια τῆς θαλάσσης κεῖται 0,76 χαμηλότερον τοῦ ὕδατος τοῦ ἀναβλύζοντος παρὰ τὸ εὑρεθὲν οἰκοδόμημα, θὰ ἀνοιχθῇ τάφρος μέχρι τῆς θαλάσσης, ἵνα ἀποστραγγισθῇ τὸ ἔδαφος, καὶ οὕτω θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀνασκαφὴ μέχρι τοῦ βάθους ἐκείνου.

ΦΙΛΕΤΑΙΡΟΣ ΦΡΑΣΙΔΗΜΟΥ

Ἀμερικανικὴ ἀρχαιολογικὴ σχολή. Συνεδρίασις τῆς 28 Δεκεμβρίου 1907. — Ἐν μέσῳ πολυαρίθμου ἐκλεκτοῦ ἀκροατηρίου, ἐν ᾧ διεκρίνοντο οἱ πλεῖστοι τῶν ἐνταῦθα πρέσβεων, οἱ διευθυνταὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν σχολῶν καὶ πάντες σχεδὸν οἱ ἡμέτεροι ἀρχαιολόγοι, ἐγένετο ἡ πρώτη συνεδρίασις τῆς Ἀμερικανικῆς ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς. Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον ὁ διαπρεπὴς αὐτῆς διευθυντὴς κ. Hill ἐπραγματεύθη ἐν ἀρχῇ περὶ τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐργασιῶν τῆς Σχολῆς.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων φροντίδων τῆς Σχολῆς ἦτο ἡ παρασκευὴ τοῦ κειμένου διὰ τὸ σπουδαιότατον περὶ Ἐρεχθείου ἔργον, ὅπερ αὕτη ἀπό τινος χρόνου ἀνέλαβεν. Ἐκ τούτου προὐχώρησεν ἰδίᾳ τὸ μέρος τὸ ἀφορῶν εἰς τὴν ἑρμηνείαν τῶν ἐπιγραφῶν. Ἐπὶ πλέον εἷς τῶν ἑταίρων τῆς Σχολῆς ὁ κ. Wood ἀνέλαβε τὴν τελείαν ἀναπαράστασιν τοῦ ἐξωτερικοῦ μέρους τῶν δυτικῶν πτερύγων τῶν Προπυλαίων, ἐρειδόμενος ἐπὶ τῶν διδομένων ἅπερ παρέχουσιν οἱ λίθοι οἱ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς Ἀκροπόλεως κατακείμενοι, συμπληροῦντες ὁλοσχερῶς τὰ ἐλλείποντα.

Ἔργα τῆς Σχολῆς ἐκτὸς τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἡ συνέχισις τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀπὸ τοῦ 1896 ἀρξαμένων ἀνασκαφῶν, αἵτινες προήχθησαν λίαν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ Διευθυντοῦ κ. Hill τῇ συνεργασίᾳ τῶν κ. κ. Smith, Elderkin, Martin καὶ Wood. Ἐν Κρήτῃ ὁ κ. Seager ἐποιήσατο τὰς πρώτας δοκιμαστικὰς αὐτοῦ ἀνασκαφάς, ἀνακαλύψας λείψανα ἀνήκοντα εἰς τὰς πλείστας τῶν μινωϊκῶν περιόδων. Ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἡ Σχολὴ ἀντεπροσωπεύθη ὑπὸ τοῦ κ. Olmstead, διευθυντοῦ τῆς εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ Συρίαν ἀποστολῆς τῆς Cornell University.

Σπουδαιότατον γεγονὸς διὰ τὴν Σχολὴν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο εἶναι ἡ συμπλήρωσις τῆς εἰκοσιπενταετίας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς. Ἐγκαθιδρυθεῖσα ἐν ἀρχῇ (1882) μετριοφρόνως ἐν οἰκήματι τῆς λεωφόρου Ἀμαλίας, πέντε ἔτη βραδύτερον, τὸ μὲν τῇ γενναιοδωρίᾳ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τὸ δὲ πολλῶν ἀμερικανῶν φιλαρχαίων, ἀπέκτησε τὸ νῦν ἐν τῇ ὁδῷ Σπευσίππου ἵδρυμα. Μετὰ τὸν πρῶτον διευθυντὴν καθηγητὴν κ. W. Goodwin τοῦ Πανεπιστημίου Harvard δέκα ἐν ὅλῳ διευθυνταὶ ἐσυνέχισαν τὰ ἔργα τῆς Σχολῆς, ἐξ ὧν γνωστότατοι μάλιστα ὁ κ. Waldstein (1889-1892) καὶ ὁ Καθηγητὴς κ. Richardson (1893-1903). Ὁ ἐτήσιος ἀριθμὸς τῶν σπουδαστῶν καὶ τῶν ἑταίρων ἔφθασεν ἄχρι δεκαέξ· ἐν ὅλῳ δὲ ἄχρι τοῦδε ἐγένοντο 173.

Ἐκ τῶν πολλῶν ἀνασκαφῶν ἃς ἀνέλαβε καὶ ἐξετέλεσεν ἡ Σχολὴ ἄξιαι μάλιστα μνείας αἱ ἐν Θορικῷ, δήμῳ Ἰκαρίας, Σικυῶνι, Πλαταιαῖς, Ἐρετρίᾳ, ἡ τοῦ Ἀργείου Ἡραίου καὶ ἰδιαιτέρως αἱ τῆς Κορίνθου, αἱ νῦν ἔτι ἐξακολουθοῦσαι, σπουδαιόταται πασῶν καὶ διὰ τὴν ἔκτασιν ἣν ἔλαβον, καὶ διὰ τὰ μνημεῖα ἅπερ ἀπεκάλυψαν. Περατῶν τὴν ἔκθεσιν ταύτην ὁ κ. Hill, ἐξέφρασε τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην τῆς Σχολῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τὰς λοιπὰς ξένας ἀρχαιολογικὰς Σχολάς, διὰ τὸ μέγα αὐτῶν διαφέρον καὶ τὴν ἐγκάρδιον ἀγάπην δι' ἧς τὴν Σχολὴν περιβάλλουσιν.

Εἶτα ὁ κ. Hill ἀνέπτυξε τὰ περὶ τῶν ἐν Κορίνθῳ ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν κατὰ τὸ 1907. Γνωστὸν ὅτι εἶχεν ἤδη ἀνακαλυφθῇ ὁδὸς διήκουσα ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἄγουσα πρὸς μέγα προπύλαιον καὶ ἔχουσα πρὸς τὰ δεξιὰ αὐτῆς ἤτοι πρὸς Α. σειρὰν πρατηρίων καὶ τὴν κρήνην Πειρήνην, πρὸς τὰ ἀριστερὰ δὲ μικρὸν ἑλληνικὸν ναόν. Πρὸς Δ. τοῦ προπυλαίου, πρὸς τὰ ΝΑ. τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, εὑρέθη μεγάλη ἐλευθέρα πλατεῖα, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἡ ἀγορά, τελευτῶσα πρὸς βορρᾶν διὰ στοᾶς ἑλληνικῶν χρόνων, πρὸς Δ. δὲ εἰς σειρὰν πρατηρίων. Αὐτόθι εὑρέθη καὶ κρήνη τῶν ἑλληνικῶν χρόνων, ὑποστᾶσα βραδύτερον μεταβολὰς καὶ θεωρηθεῖσα ὡς ἡ κρήνη Γλαύκη.

Αἱ κατὰ τὸ 1907 ἀνασκαφικαὶ ἐργασίαι ἀπεκάλυψαν τὸ δυτικὸν μέρος τῶν κτισμάτων ἅπερ ἐπεράτουν τὴν ἀγορὰν πρὸς Β., ἕτερα πρατήρια, τέσσαρας ἔτι στήλας τῆς Ἑλληνικῆς στοᾶς καὶ πρὸς Β. τῶν πρατηρίων μέγα τετράγωνον τέμενος, μετὰ τῶν λειψάνων μικροῦ ναοῦ ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τέλος τὸ σπουδαιότατον πάντων τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερόμενον ᾠδεῖον. Διὰ σκαφῆς ἀρξαμένης 25 περίπου μέτρα πρὸς Δ. τῆς Γλαύκης εὑρέθησαν διὰ πολλῶν ἀνοιγεισῶν αὐλάκων, μέρος τοῦ ἐξωτερικοῦ τείχους, ἴχνη τῶν κλιμάκων, τῶν φερομένων ἐκ τῶν ἄνω τοῦ κοίλου πρὸς τὴν ὀρχήστραν καὶ λείψανα τῆς σκηνῆς. Τὸ ὅλον δεικνύει κατασκεύασμα ἀνάλογον καὶ πιθανῶς σύγχρονον πρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις Ὠδεῖον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ καὶ συμφωνεῖ ἄριστα πρὸς τὸ χωρίον τοῦ Φιλοστράτου, καθ' ὃ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς ἐποίησεν ὡσαύτως ᾠδεῖον ἐν Κορίνθῳ. Ἡ ἀνακάλυψις αὕτη, πλὴν τῆς ἄλλης σπουδαιότητος, βεβαιοῖ ἐπὶ μᾶλλον ὅτι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα κρήνη εἶναι ἡ Γλαύκη, τοῦ Παυσανίου ἀναφέροντος τὸ ᾠδεῖον ὑπὲρ ταύτην τὴν κρήνην.

Πλὴν τῶν γενομένων ἐργασιῶν πρὸς ἀνακάλυψιν τῆς Κορίνθου τῶν ἑλληνικῶν χρόνων, ἡ προϊστορικὴ Κόρινθος ἠρευνήθη ἐπὶ τῆς κλιτύος τῆς πρὸς Ν. τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπου διὰ σκαφῆς ἄχρι τοῦ βράχου εὑρέθησαν λείψανα νεολιθικῆς κυρίως ἐποχῆς. Ἀφ' ἑτέρου ἐγένοντο διαφέρουσαι ἔρευναι τῶν Βυζαντιακῶν χρόνων, ἀγαγοῦσαι εἰς φῶς, πλὴν ἄλλων, θησαυρὸν νομισμάτων τοῦ ΙΒ' αἰῶνος.

Μετὰ τὴν σπουδαιοτάτην ὁμιλίαν τοῦ κ. Hill, ἧς παρέχομεν ἀτελῆ περίληψιν, ὁ κ. L. D. Caskey, ἔσχε θέμα διαλέξεως νέαν ἑρμηνείαν μιᾶς τῶν ἐπιγραφῶν τῶν περὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ Ἐρεχθείου. Ἐν τῇ ἐπιγραφῇ ταύτῃ ἀναφέρεται «μασχαλιαία [πλίνθος]» ἤτοι λίθος λελαξευμένος δίκην *μασχάλης* καὶ «κιόκρανον [ἐπὶ τὸ] μέτωπον τὸ ἔσω». Διὰ λίαν πειστικῶν ἐπιχειρημάτων ὁ κ. C. κατέδειξεν τίς ἦν ἡ θέσις τῆς μασχαλιαίας πλίνθου καὶ ὅτι *μέτωπον* δηλοῖ παραστάδα κόγχης εὑρισκομένης πρὸς τὰ ἄνω τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τοῦ μεσημβρινοῦ τοίχου τοῦ Ἐρεχθείου πλησίον τῆς ΝΔ. γωνίας.

⁂

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΕΧΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ἀξιότιμε κύριε Ξενόπουλε,

ΘΑ μου ἐπιτρέψετε νὰ σᾶς ἀπευθύνω τὶς ἑπόμενες γραμμές, ἐξαφορμῆς τῶν ὅσα ἐγράψετε στὰ «Παναθήναια» τῆς 31 Δεκεμβρίου 1907 σχετικῶς πρὸς τὸ βιβλίο τοῦ κ. Γιαννοπούλου. Δὲν «μειδιῶ» γιὰ τὶς ἰδέες τοῦ κ. Γιαννοπούλου, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔστειλε τὸ βιβλίο του «τιμῶν με» καθὼς γράφει. Ἁπλῶς λυποῦμαι κατάκαρδα, ὅτι ὁ κ. Γιαννόπουλος δὲν θέλει νὰ δῇ *τὴν ἀλήθεια*. «Περιούσιοι» λαοί, στὸν πλανήτη μας τοὐλάχιστο, *δὲν ὑπάρχουν*, φίλε κ. Ξενόπουλε, ἁπλούστατα, γιατὶ δὲν ὑπάρχουν καὶ *περιούσιοι τόποι*, ὅπως ὁ κ. Γιαννόπουλος ἰσχυρίζεται. Ὅλα στὸν κόσμο αὐτὸ εἶναι, θὰ μου ἐπιτρέψετε τὴν ἔκφρασι, παρμένη ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη μου, *συναρτήσεις* τοῦ χρόνου, δηλαδὴ ὅλα ἐξαρτῶνται καὶ ἀλλάζουν μαζὶ μὲ τὸν χρόνον. *Κάθε* φυλή, καὶ ἡ πιὸ ἄθλια καὶ πιὸ βάρβαρη καὶ πιὸ ἄγρια — π. χ. οἱ Καννίβαλοι, οἱ Νιὰμ — νιὰμ καὶ οἱ «Bushmenn» — μπορεῖ *μὲ τὸν καιρὸ* νὰ φθάσῃ τὸ ὕψιστο σημεῖο τοῦ πολιτισμοῦ· ζήτημα χρόνου μόνο, ὁ ὁποῖος, γιὰ τὶς φυλὲς καὶ μέσ' στὴν αἰωνιότητα, δὲν μετριέται βέβαια μὲ τὰ χρόνια ἑνὸς ἀνθρώπου. Ὅσοι λαοὶ εἶχαν τὴν ψεύτικη αὐτὴ ἰδέα, πῶς εἶναι τὸ αἷμα τους «περιούσιο», ὅλοι πῆγαν χαμένοι· στὴν Ἀσία ἔχομε τοὺς Κινέζους, στὴν Εὐρώπη τοὺς Νέους Ἕλληνας καὶ τοὺς Γάλλους ἐν μέρει. Ψυχολογικῶς ἐξηγεῖται εὔκολα, πῶς ἕνας λαὸς μπορεῖ νὰ φθάσῃ σ' αὐτὴ τὴν ἰδέα: ἂν τύχῃ μιὰ φυλὴ — ἀπὸ λόγους ὁποιουσδήποτε — νὰ περάσῃ στὸν πολιτισμὸ τοὺς τριγύρω της λαοὺς — ὅπως οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἱ ἀρχαῖοι Κινέζοι καὶ οἱ Γάλλοι τοῦ 15ου-17ου αἰῶνος — εὔκολο εἶναι — ἀπὸ ἐθνικὴ *ψευτοαγάπη* — νὰ νομίσῃ, ὅτι αὐτὴ εἶναι ἡ *κατεξοχήν*, ἡ *περιούσιος* φυλή, ὅτι ὅλες οἱ ἄλλες δὲν ἀξίζουν τίποτε — «la grande nation», καθὼς ἔλεγαν οἱ Γάλλοι —. Στὸν κόσμο ὅμως δὲν ὑπάρχει, καθὼς εἶπα, περιούσιος φυλή, ὑπάρχει μόνο *ἀνθρωπότης* ἐργαζομένη καὶ *μὲ κόπο* προχωροῦσα πρὸς τὴν πρόοδο καὶ τὴν — *ἀπρόσιτη* — τελειότητα. Εἶναι *ἄδικο, ἐγωϊστικὸ καὶ ὑβριστικὸ* γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα, νὰ νομίζῃ μιὰ φυλὴ *ἀκόμα καὶ ὅταν βρίσκεται στὸν κολοφῶνα τῆς ἀναπτύξεώς της* ὅτι ἡ ἐπίλοιπη ἀνθρωπότης εἶναι *γιὰ πέταμα*. Ὅλες οἱ φυλὲς μαζὶ ἐργάζονται μὲ ἅμιλλα γιὰ τὸ καλὸ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅποια φυλὴ ἔχει τὴν λανθασμένη αὐτὴ ἰδέα, καταστρέφεται μόνη της, ἀκριβῶς γιατὶ περιφρονεῖ τὴν ἐργασία τῶν ἄλλων καὶ — φυσικὰ — μένει πίσω στὸν πολιτισμὸ καὶ στὴν πρόοδο (παραβάλετε π. χ. Κινέζους καὶ Ἰάπωνας). Ἂς ἔρθωμε τώρα καὶ στὴν δικαιολογία σας, ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ κ. Γιαννοπούλου σᾶς φαίνεται «συζητήσιμος», γιατὶ ἐξηγεῖται ἀπὸ «τὸ ὑπερούσιο τῆς ἑλληνικῆς φύσεως». Παραδέχομαι ὅτι, ἂν ὑπῆρχε ὑπερούσιος τόπος στὸν ἄθλιο αὐτὸν πλανήτη μας, φυσικὸ θὰ ἦτον πάνω σ' αὐτὸν τὸν ὑπερούσιο τόπο νὰ ὑπάρχῃ καὶ μιὰ ὑπερούσιος φυλή. Ἀλλὰ δὲν μου λέτε: εἶσθε βέβαιος, ὅτι ὑπάρχει τέτοιος τόπος πάνω στὴ γῆ μας καὶ *προπάντων, ὅτι αὐτὸς ὁ τόπος εἶναι ἡ Ἑλλάδα;* Ἔχετε δεῖ, φίλε κύριε Ξενόπουλε, καὶ ἄλλους τόπους ἔξω ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα; ἐγὼ ἔχω δεῖ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν βόρειο Εὐρώπη. Εἶδα π. χ. τὴ μεγαλοπρέπεια τῶν ἑλβετικῶν Ἄλπεων μὲ τὰ χιονισμένα, οὐρανόψηλα βουνά, τὶς καταπράσινες κοιλάδες μὲ τοὺς ποταμούς, τὰ χωριουδάκια πάνω στὰ πλάγια, ἢ στὰ βάθη τῶν κοιλάδων, καθαρά, κάτασπρα, μὲ τὲς ἀγελάδες στὰ κατάφυτα λιβάδια. Ἔχομε τέτοια στὴν Ἑλλάδα; — Εἶδα τῆς Δανίας τὰ πανύψηλα ἀπὸ φηγοὺς δάση, τὶς λίμνες, τὶς διασχιζόμενες ἀπὸ τὰ βαποράκια μέσ' στὰ βάθη τῶν δασῶν μὲ λίγα λόγια ὅλη τὴ γλυκειά, ἤρεμη φύσι τῶν δανικῶν νησιῶν. Ἔχομε τέτοια στὴν Ἑλλάδα; Δὲν εἶδα ἀκόμα — δυστυχῶς — τὴ νορβεγικὴ φύσι — τὴ μεγαλοπρεπῆ, τὴν ἄγρια, τὴν δίδουσα στὸν ἄνθρωπο ὅλη τὴν ἰδέα τῆς μικρότητός του, τοῦ *ἀπειροστοῦ* του — πάλι μαθηματικὴ ἔκφρασις! — μπροστὰ στὴν αἰώνια σοβαρότητα καὶ τὸ ἄπειρο μεγαλεῖο τῆς φύσεως. Ἔχομε τέτοια στὴν Ἑλλάδα; — Ἡ ἑλληνικὴ φύσις ὑπὸ ὄψιν χρησιμότητος — εὐφορίας καὶ παραγωγῆς — εἶναι μιὰ ἀπὸ τὲς *πιὸ λίγο εὐνοημένες* χῶρες τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ κόσμου — ὄχι ἡ χειρότερη, ἀλλὰ πολὺ λιγώτερο ἡ καλύτερη — βουνὰ μετρίου ὕψους, κατάγυμνα σχεδὸν ὅλα, γεμίζοντα ὅλη σχεδὴν τὴ χώρα, κοιλάδες μικρές, ποταμοὶ ἀνάξιοι λόγου, χείμαρροι μᾶλλον, πεδιάδες μὲ κλίσι ἀπότομη πρὸς τὴν θάλασσα, ποὺ χάνουν γι' αὐτὸ κάθε χῶμα καὶ εὐφορία καὶ ξεπλύνονται ἀπὸ κάθε ὑγρασία — αὐτὴ εἶναι ἡ ἑλληνικὴ γῆ ὡς πρὸς τὴν εὐφορία· ἀποκάτω της κανεὶς σχεδὸν ὀρυκτὸς πλοῦτος· συντόμως μιὰ ἀπὸ τὶς σχετικῶς πιὸ πτωχὲς χῶρες τοῦ κόσμου. Ὡς πρὸς τὸ κλίμα, τὸν χειμῶνα καλό, τὸ καλοκαῖρι ἀνυπόφορο, ξερό, χωρὶς σταγόνα βροχῆς ἀπὸ τὸν Μάϊο ὡς στὸν Σεπτέμβριο ἢ Ὀκτώ-

βριο. Δῶρο τοῦ κλίματος: οἱ δηλητηριάζοντες τὴν φυλὴ ἐλῶδεις πυρετοί. — Μόνο perspective — *προοπτική* — ἔχει ἡ Ἑλλ. φύσις, καθὼς κάθε ὀρεινὴ χώρα π. χ. ἡ Ἑλβετία —, προοπτική, ποὺ μὲ τὴν ἑλλ. λιακάδα γίνεται ἀκόμη ἐντονώτερη καὶ ὡραιότερη. Φῶς ἔχομε στὴν Ἑλλάδα πολὺ — ἄχ, ὄχι *πνευματικὸ* δυστυχῶς!— ἀλλὰ καὶ αὐτὸ εἶναι σχετική ἔννοια —."Οταν ἡ γυναῖκα μου πρωτοῆλθε στὴν Ἑλλάδα, κόντεψε νὰ θαμπωθῇ ἀπὸ τὸ ἑλλ. φῶς· κι' ἐγώ, νά. σας πῶ, προτιμῶ — τὸ καλοκαῖρι— τὸ ἤμερο, μέτριο εὐρωπαϊκὸ φῶς ἀπὸ τὸ ἔκπαγλο τυφλωτικὸ φῶς τῶν ἑλληνικῶν καλοκαιρινῶν μεσημεριῶν. — Ὥστε ἐν συνόλῳ στὴν Ἑλλάδα ἔχομε μόνο *ἡλιακὸ φῶς* περισσότερο ἀπὸ τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν βόρειο Εὐρώπη. Ἀρκεῖ αὐτὸ νομίζετε γιὰ νὰ γεννήσῃ μιὰ *ὑπερούσιο* φυλή; καὶ ἂν ἀκόμη οἱ ἱστορικοὶ λόγοι δὲν ἦσαν, ὅπως ὅλοι τοὺς ξέρομε, καὶ ἂν ἡ φυλή μας — *στὴν στιγμὴ αὐτὴ* — δὲν βρίσκουνταν ὅπως βρίσκεται, ἀμφιβάλλω ἂν ἡ ἑλλ. γῆ μπορῇ νὰ γεννήσῃ ὑπερούσιο φυλή Μιὰ φυλὴ ὀκνηρὴ μάλιστα — *λογοῦ καὶ πολυλογοῦ* μάλιστα, — ἀλλὰ φυλὴ ἐργατική, ζωτική, *μὲ δρᾶσι χωρὶς λόγια*, ὡς τώρα τοὐλάχιστο δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς εἴμεθα οἱ Νέοι Ἕλληνες. — Ἄλλως τε ἡ φύσις ἡ ἑλληνικὴ δὲν εἶναι προνόμιο (!) τῆς γῆς μας μόνο — καὶ ἡ ἰταλικὴ γῆ καὶ ἡ ἱσπανικὴ καὶ ἡ πορτογαλικὴ ὅμοιες εἶναι ἀπάνω - κάτω, καὶ μ' αὐτὸ καὶ οἱ φυλές, πού τις κατοικοῦν, ἀνάλογες πρὸς τὴν δική μας περίπου: «λόγια παχειὰ — ἔργα λίγα». Γι αὐτὸ καὶ ὁ πλοῦτος, ἡ εὐημερία, ὁ πολιτισμὸς μαζεύονται ὁλοένα περισσότερο πρὸς τὴν κεντρικὴ καὶ τὴν βόρειο Εὐρώπη καὶ μεῖς οἱ νότιοι λαοὶ μένομε μὲ τὴν λιακάδα μας, τὶς μεγάλες μας ἰδέες, τὸν κινεζισμό μας, τὴν λατρεία τοῦ παρελθόντος μας, τὴν τεμπελιά μας, τὴν *περιουσιότητά* μας — θὰ μου ἐπιτρέψετε τὴν λέξι! — καὶ συγχρόνως τὴν φτώχεια μας, τὴν ἀθλιότητα μας τὴν σωματική, τὴν ψυχική, τὴν πνευματική. τὴν πολιτικὴ κτλ. κτλ.

Σύντομο συμπέρασμα: Ἐγὼ προσπαθῶ νὰ ρίξω νερὸ στὸ πολὺ δυνατὸ κρασί μας γιὰ νὰ μπορέσωμε — χωρὶς πατριωτικὸ *μεθύσι* — νὰ δοῦμε τὴν πραγματικότητα, — ὁ κ. Γιαννόπουλος τὸ ἐναντίο: μᾶς προσφέρει ροῦμι, κονιὰκ καὶ χασίς γιὰ νὰ μᾶς ἀποτελειώσῃ στὸ μεθύσι: νὰ γίνωμε — ἂν δὲν εἴμεθα ἀπὸ πρὶν — *χασισοπότες*.

Ἀθῆναι Ἰανουάριος 1908 ΝΙΚ. ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ

ΕΔΙΑΒΑΣΕ πρὸ ἡμερῶν ὁ κ. Παῦλος Νιρβάνας εἰς τὸ γραφεῖον τῶν *Παναθηναίων* τὸ νέον του δρᾶμα *Μαρία Πενταγιώτισσα*. Ὁ συγγραφεὺς ἐνεπνεύσθη τὸ ἔργον του ἀπό τὸ ὁμώνυμον τραγούδι. Ἔδωκε ὅμως ὁρίζοντα εὐρύτερον ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἱστορίας τῆς Πενταγιώτισσας. Ἐδραματοποίησε τὴν παντοτεινὴν ἱστορίαν τῆς ζωῆς, ποὺ ἐκτυλίσσεται κάθε ἡμέραν ἐμπρός μας. Τὸ θέμα τοῦ αἰωνίου ἔρωτος εἰργάσθη ὁ Νιρβάνας μὲ τὴν λεπτὴν τέχνην του καὶ ἀπὸ τὰς παθητικὰς σκηνὰς τοῦ δράματος χύνεται μιὰ ἀτμοσφαῖρα γεμάτη ἀπὸ μελαγχολικὴν ἐμορφιά.

Ο «*Νουμᾶς*» ἔγραψε ὅτι τὸ «Παναθήναια» προσεχώρησαν εἰς τὸ κόμμα Μά, ποιὸ κόμμα; Τὸ κόμμα τοῦ «*Νουμᾶ*;» Ἂς ἡσυχάσῃ. Δὲν ὑπάρχει τέτοιος φόβος. Τὰ «*Παναθήναια*» ἀνήκουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν εἰς τὸ κόμμα τῆς ἀληθινῆς, ὄχι τῆς βεβιασμένης, γλώσσης. Ἔτσι νομίζομεν. Ἂν ἔχωμεν λάθος τοῦ ζητοῦμεν συγγνώμην ἀλλ' ἂς ἀφήσῃ κατὰ μέρος τὰ πυροτεχνήματα. Μὲ αὐτὰ τίποτε δὲν κερδίζει, ἂς εἶναι βέβαιος. Τοῦ τὸ λέμε συναδελφικώτατα.

Η τελευταία ἀπογραφὴ τῆς Ἑλλάδος ἐπροκάλεσε διάφορα ἄρθρα περὶ αὐτῆς. Μία διάλεξις τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Α. Μ. Ἀνδρεάδη, ἡ ὁποία ἐξεδόθη τώρα εἰς τεῦχος δίδει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπογραφῆς.

Πρῶτος σκοπὸς τῆς ἀπογραφῆς, λέγει ὁ συγγραφεύς, εἶναι νὰ γνωσθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων ἑνὸς κράτους καὶ ἡ ταχύτης τῆς αὐξήσεως τοῦ πληθυσμοῦ, τὰ ὁποῖα εἶναι κριτήρια τῆς πολιτικῆς καὶ ἠθικῆς καταστάσεως ἑνὸς κράτους.

Ὁ πληθυσμὸς καὶ ἡ αὔξησις αὐτοῦ ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ ἐδάφους καὶ ἐκ τοῦ κλίματος. Ἡ ἀσφάλεια, ἡ τάξις, ἡ καλῶς καὶ ταχέως ἀπονεμομένη δικαιοσύνη ἀναπτύσσουν τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον· ἀλλὰ καὶ ἡ καλὴ διοίκησις δύναται καὶ τὸ ἔδαφος νὰ βελτιώσῃ καὶ τὴν χώραν νὰ ἐξυγιάνῃ διὰ ἀρδευτικῶν καὶ ἀποστραγγιστικῶν ἔργων.

Ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ 2 ἑκατομμύρια κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος ἔχει σήμερον πληθυσμὸν ἄνω τῶν 10 διὰ τῶν ἀρδευτικῶν ἔργων. Ἡ δὲ Ὁλλανδία ἐκ τῶν μᾶλλον ἀδικημένων ὑπὸ τῆς φύσεως χωρῶν, κατέστη μία ἐκ τῶν πυκνότερον κατοικημένων χάρις εἰς τὸ φιλόπονον καὶ φιλοπρόοδον τῶν Ὁλλανδῶν.

Βαρόμετρον ἐξ ἄλλου τῆς ἠθικῆς καταστάσεως ἐθεωρήθη καὶ θεωρεῖται ἡ γονιμότης τῶν κατοίκων. Οἱ Ρωμαῖοι ἠθέλησαν δι' εἰδικῶν νόμων κληρονομικῶν ν' ἀντιδράσουν κατὰ τῆς στασιμότητος τοῦ πληθυσμοῦ. Ἡ ἰδία σκέψις ἀπασχολεῖ καὶ τοὺς συγχρόνους Γάλλους. Βεβαίως ἡ γονιμότης μόνη δὲν ἀρκεῖ. Χρειάζεται καὶ καλὴ διοίκησις καὶ πολιτισμὸς διὰ τῶν ὁποίων ἐλατνοῦται ἡ θνησιμότης. Ἡ καλὴ διοίκησις ἐπιδρᾷ δι' εἰδικῶν ἔργων, ὁ δὲ πολιτισμὸς συμπληρώνει τὸ ἔργον της ἀναπτύσσων τοὺς ἰδιώτας καὶ διδάσκων αὐτοὺς νὰ σέβωνται τοὺς κανόνας τῆς ἐπιστήμης τῆς ὑγιεινῆς. Ἡ ἐλάττωσις τῆς θνησιμότητος δυνατὸν νὰ εἶναι τοιαύτη ὥστε νὰ γίνῃ ἀντιστάθμισμα εἰς τὴν μείωσιν τῶν γεννήσεων ὅπως παρετηρήθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν.

Οὕτω αὔξησις πληθυσμοῦ σημαίνει ἀφ' ἑνὸς ἀκμὴν τῆς φυλῆς, ἐξ ἄλλου ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ.

Δεύτερον, ἐλλείψει στρατολογικῶν καὶ φορολογικῶν σκοπῶν, ἡ ἀπογραφὴ ἔχει πολιτικοὺς καὶ διοικητικοὺς τοιούτους. Δι αὐτῆς γίνεται γνωστὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν δημοτῶν καὶ τότε, ὁριζομένου ἀκριβῶς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀντιπροσώπων ἑκάστης ἐπαρχίας, ἀντιπροσωπεύεται πιστῶς τὸ ἔθνος ἐν τῇ Βουλῇ. Ἀπαιτουμένης δὲ τῆς πιστῆς ἀντιπροσωπείας, θὰ ἦτο καλὸν νὰ εὑρίσκετο τρόπος τις ἐλέγχου, ὅπως μή τινες ἐπαρχίαι δίδωσιν ἀποτελέσματα ἐξωγκωμένα, ἀναγραφομένων ὡς παρόντων τῶν μεταναστῶν, πρὸς διατήρησιν βουλευτικῆς ἕδρας ἢ πρόσκτησιν νέας τοιαύτης.

Ἐπίσης ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἀκριβοῦς ἀριθμοῦ τῶν δημοτῶν κανονίζεται ἡ κατάταξις τῶν δήμων εἰς α΄, β΄ ἢ γ΄ τάξιν καὶ τὸ προσωπικὸν τῶν δημοτικῶν συμβουλίων.

Ὄχι ὀλιγώτερον ἀναγκαία εἶναι ἡ γνῶσις τοῦ πληθυσμοῦ διὰ τὴν κατανομὴν τῶν φόρων ἐκείνων ὧν τὸ ποσοστὸν ποικίλλει κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατοίκων καὶ διὰ τὴν λειτουργίαν τῶν νόμων τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, τῶν περὶ ταχυδρομείων, φαρμακείων κλπ.

Ἀλλ' αἱ σημεριναὶ ἀπογραφαὶ δὲν περιορίζονται εἰς αὐτὸ μόνον. Ἐν τῷ μεταξὺ ἐγεννήθη ἡ στατιστικὴ ἐπιστήμη ἡ ὁποία διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς συσχετίσεως τῶν συλλεγομένων πληροφοριῶν προσπαθεῖ νὰ ἐξαγάγῃ ἐπιστημονικὰ συμπεράσματα, καὶ εἰ δυνατὸν κοινωνικοὺς νόμους.

Ἀπὸ τοιαύτης ἀφετηρίας ὁρμωμένη ἡ στατιστικὴ δὲν ἀποβλέπει μόνον εἰς τὰ ἐκ τῆς ἀπαριθμήσεως τῶν ἀτόμων προκύπτοντα ἀγαθά, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀπογραφῆς συλλέγει πληροφορίας περὶ γεγονότων, τὰ ὁποῖα ὁ Φίρκς διαιρεῖ εἰς τέσσαρα κεφάλαια.

Α΄. Φυσικαὶ ἰδιότητες: Ἡλικία, φῦλον, σωματικαὶ ἰδιότητες (ἀνθρωπολογικαὶ συνθῆκαι) πολιτικὴ κατάστασις.

Β΄. Οἰκονομικοὶ ὅροι: Ἐπάγγελμα, περιουσία, ὑλικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ χρεῖαι καὶ μέσα πρὸς θεραπείαν αὐτῶν.

Γ΄. Κοινωνικὸς βίος τῶν ἀπογραφομένων: Οἰκογενειακὴ κατάστασις, κατοικία, τόπος διαμονῆς, μετανάστευσις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἢ καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν.

Δ΄. Πνευματικαὶ ἐπικοινωνίαι: Ἐθνότης, γλῶσσα, βαθμὸς παιδεύσεως, πολιτικὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα.

Ἐκ τῆς μελέτης καὶ τῆς παραβολῆς ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων πηγάζει, μετὰ τῆς στατιστικῆς τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἐπιστήμη τῆς δημογραφίας ἢ πολιτειογραφίας, ἥτις πάλιν εἶναι τὸ κυριώτερον τμῆμα τῆς στατιστικῆς καὶ ἡ βάσις τῶν ἄλλων τμημάτων τῆς ἐπιστήμης ταύτης.

Η Σμύρνη κινεῖται. Ἕνα *Ἡμερολόγιον Παντελίδη* ποὺ ἐξεδόθη τελευταίως, ἔφερε στὰ χέρια — φιλολογικὰ χέρια — τὰ δύο στρατόπεδα τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν συντηρητικῶν Φυσικώτατον καὶ ἐκεῖ ὁ κόσμος ν' ἀρχίσῃ νὰ τάσσεται εἰς τὸ πλευρὸν ἐκείνων ποὺ θέλουν νὰ ἐλευθερωθοῦν ἀπὸ τὰς παλαιὰς ἰδέας. Ἀλλὰ καὶ ὁ πηγαιμὸς τοῦ κ. Οἰκονόμου μὲ τὸν θίασόν του ἔφερε καὶ αὐτὸς κάποιαν ἀναστάτωσιν. Ἦσαν ἤδη ἐρεθισμένα τὰ πνεύματα μὲ τὸν Πάλλην καὶ τὸν Ἐφταλιώτην ποὺ ἐπεσκέφθησαν πρὸ ὀλίγου καιροῦ τὴν Σμύρνην Καὶ αἱ ἐπιθέσεις ἐξηκολούθησαν ἐπὶ ἡμέρας καὶ ἴσως ἐξακολουθοῦν ἀκόμα. Ὁ Ψυχάρης, ὁ Πάλλης, ὁ Εφταλιώτης ὁ Παλαμᾶς ἀκούουν τὸν ἐξάψαλμον. Καὶ ὅμως χρειάζονται σημαιοφόροι, ν' ἀνοίξουν εἰς καθετί τὸν δρόμον ποὺ θ' ἀκολουθήσουν οἱ ἄλλοι Τὰ παραστρατήματα δὲν σημαίνουν τίποτα. Θὰ λείψουν μίαν ἡμέραν. Κ' ἐκεῖ ποὺ εἶναι τὸ φῶς, ἀδύνατον νὰ μὴ προσβλέψουν ἐπὶ τέλους ὅλοι.

ΕΝΑ περιοδικὸν ἡ «*Νέα Ζωὴ*» μᾶς ἦλθε ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρειαν σὰν νὰ ἤρχετο μέσα ἀπὸ τὰς Ἀθήνας. Τόσον γνώριμον μᾶς ἐφάνηκε μὲ συνεργάτας τὸν Παπαδιαμάντην, τὸν Ξενόπουλον, τὸν Γκίκαν, καὶ ἄλλους. Ὅλα ἔμορφα, τακτικὰ βαλμένα, μὲ καλαισθησίαν. Ἡ κίνησις τοῦ μηνὸς εἰς τὸ τέλος τῶν 24 σελίδων τῆς «*Νέας Ζωῆς*». ἂν ὄχι ἀρκετὰ δι' ἕνα μῆνα ἀλλ' ὅμως πολὺ καλὰ καὶ ἐκλεκτική Μὲ συναδελφικὴν χαρὰν ἀναγγέλλομεν τὴν νέαν αὐτὴν ἐμφάνισιν τῆς «*Νέας Ζωῆς*» — διότι εἶναι τὸ τέρτατον τώρα ἔτος τῆς ἐκδόσεώς της — ἡ ὁποία τιμᾷ τὴν ἑλληνικωτάτην πόλιν τῆς Αἰγύπτου.

ΕΞΕΔΟΘΗ ὁ πρῶτος τόμος τῶν *Ἀπομνημονευμάτων* τοῦ Ἀνδρέα Συγγροῦ. Ἴσως ὁ εἰδικὸς συνεργάτης μας γράψῃ περὶ τοῦ βιβλίου. Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ Συγγρὸς δὲν ἐφιλοδόξησε συγγραφικὴν φήμην. Πρέπει ν' ἀναγνωρίσωμεν ὅτι τὸ βιβλίον ἔχει πολλὰς ἀρετάς, συμβουλὰς καὶ μερικὰ ἀφελῆ κομματάκια. Ἀναδημοσιεύομεν ἕνα ἀπὸ τὰ παιδικά του χρόνια.

«...Μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ Σωκράτης Ι. Ράλλης ἐκάθισε πλησίον μου κατὰ τὴν ὥραν τῆς παραδόσεως καὶ συχνὰ πυκνὰ ἀνέσυρεν ἐκ τοῦ κόλπου του ὡρολόγιον διὰ νὰ ὑπολογίζῃ δῆθεν τὴν παρερχομένην ὥραν τοῦ μαθήματος. Παρετήρησα τὸ πρωτοφανὲς διὰ μαθητὴν περίπου τῆς ἡλικίας μου — λέγω περίπου διότι ἦτο κατὰ 3 ἢ 4 ἔτη πρεσβύτερός μου — καὶ ἀπεφάσισα νὰ ἀποκτήσω καὶ ἐγὼ ὡρολόγιον.

«Μετὰ τὸ μάθημα μετέβην πρὸς τὴν μητέρα μου καὶ ἐδήλωσα τὴν ἀπαίτησίν μου ταύτην. Ἐκείνη ἀπεκρίθη μὲν «ἄλλα πάλιν», ἀλλὰ διεῖδον ὅτι δὲν εὗρε τὴν ἐκτέλεσιν τῆς αἰτήσεώς μου ἀδύνατον. Ἐπρόσθεσε μόνον:

— Ὁ Γιῶργος ἀκόμη δὲν ἔχει ρολόγι καὶ θέλεις σὺ πρὸ τοῦ μεγαλειτέρου σου ἀδελφοῦ;

— Πάρετέ του καὶ αὐτοῦ, ἀπεκρίθην.

«Οὕτως ἐτελείωσεν ἡ πρώτη ἔφοδός μου, ἀλλὰ μετὰ τῆς σταθερᾶς ἀποφάσεως νὰ ἐπαναλάβω αὐτὴν ἐντονωτέραν ἐν ἀνάγκῃ.

«Μετά τινας ἡμέρας ὅμως παρείχετο εἰς τὸν ἀδελφόν μου ὡρολόγιον, διὰ νὰ τηρηθοῦν οἱ τύποι, καὶ ἐκ τούτου διεῖδον ὅτι ἐπλησίαζεν καὶ ἡ ἰδική μου σειρά.

«Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἐπὶ ποίᾳ προφάσει — ἴσως ἐπιδόσεώς μου εἰς μάθημά τι — ἀπέκτησα καὶ ἐγὼ ὡρολόγιον καὶ μάλιστα χρυσοῦν

«Ἦτο ἡμέρα Κυριακὴ· ἐκρέμασα τὸ ὡρολόγιον ἀπὸ ἀρκετὰ ὀγκώδους κορδονίου καί, συνοδευόμενος ὑπὸ συμμαθητοῦ μου τινός. ἐξῆλθον εἰς περίπατον πρὸς τὴν ἄμμον, φανταζόμενος ὅτι ὅλων ἐκεῖ τῶν περιδιαβαζόντων τὰ βλέμματα συνεκεντροῦντο εἰς τὸ κορδόνιον τοῦ ὡρολογίου μου!

«Μεταξὺ ἄλλων παρετήρησα μακρόθεν τὸν ἀδελφόν μου συμπεριπατοῦντα μετά τινος συμμαθητοῦ καὶ ἐβάδισα πρὸς αὐτούς Ἅμα τοὺς ἐπλησίασα, ἤκουσα τὸν συμπεριπατητὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου λέγοντά μοι:

— Τί ὥραν ἔχετε;

«Ἐγὼ δὲ σοβαρώτατα ἀπέσυρα ἐκ τοῦ κόλπου μου τὸ ὡρολόγιον καὶ εἶπα τὴν ὥραν. Ὕστερον ἐσκέφθην ὅτι ὁ ἀγαθώτατος ἀδελφός μου προειδοποίησε τὸν συμμαθητήν του καὶ ὑπέδειξε τὸν τρόπον τοῦ νὰ μοὶ παράσχῃ τοιαύτην εὐχαρίστησιν.

«Καϋμένα χρόνια, ποῦ εἶσθε; ποὺ αἱ ἐλπίδ σας; ποῦ οἱ τόσῳ μέτριοι πόθοι σας; Δὲν λέγω καὶ ποῦ ἡ ὑγεία σας. Τώρα εἶμαι ὑγειέστερος ἢ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους διότι μόλις κατὰ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν καὶ τὴν ἔναρξιν τοῦ σταδίου μου ἤρχισα νὰ αἰσθάνωμαι ἀκμαιοτάτας τὰς σωματικάς μου δυνάμεις χάρις τῷ Θεῷ καὶ εὐτυχῶς, διότι εἶχον ἀνάγκην ὑγείας διὰ τὴν βιοτικὴν πάλην.»

ΕΝΑΣ Ἕλλην λόγιος, ὁ Κωνσταντῖνος Σάθας, εἰς τὸν ὁποῖον τὰ μεσαιωνικὰ γράμματα χρεωστοῦν τόσα, καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα ὅλοι ἀναφέρουν μὲ τιμήν, εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην, ἔπειτα ἀπὸ πενῆντα ἐτῶν ἐργασίαν, νὰ προτείνῃ, εἰς τὸ Οἰκ. Πατριαρχεῖον τὴν ἀγορὰν τῆς πλουσίας βιβλιοθήκης του, ἡ ὁποία ἐνεχυριασμένη τώρα εἰς ἕνα βενετὸν τοκογλύφον καὶ κινδυνεύουσα νὰ πέσῃ σὲ ξένα χέρια, ἠμποροῦσε νὰ μείνῃ κτῆμα ἑλληνικόν. Τὸ ὀφειλόμενον ποσὸν εἶναι 10 000 φράγκα Τὸ Πατριαρχεῖον ἀπετάθη εἰς μερικοὺς πλουσίους τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τίποτε. Τώρα ὁ φίλος συνεργάτης μας κ. Π. Βιζουκίδης ἔγραψε εἰς τὴν «*Πρόοδον*» ζητῶν διὰ γενικῆς εἰσφορᾶς νὰ συναχθῇ τὸ ποσὸν καὶ νὰ σωθῇ ἡ πολύτιμος βιβλιοθήκη.

Καὶ ἡ αἴτησίς του ἔγινε ἐνθουσιωδῶς δεκτή. Ἡ Κωνσταντινούπολις, ἡ Σμύρνη προσφέρουν τὸν ὀβολόν των. Ἐγράφη καὶ διὰ τὰς Ἀθήνας ὅτι ὑποβάλλεται εἰς τὴν Βουλὴν αἴτησις πρὸς τοῦτο. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἰδιῶται, ποὺ αὐτοὶ τὰ πάντα κατορθώνουν, ἂς μὴ μείνουν μὲ χέρια σταυρωμένα. Ἂς συμβάλῃ ἡ πρωτεύουσα εἰς τὸ ὡραῖον ἔργον Τὰ «*Παναθήναια*» δέχονται εἰσφοράς, τὰς ὁποίας θὰ δημοσιεύουν καὶ θὰ ἀποστέλλουν πρὸς τὴν Α. Π. τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην.

Ο κ. Δ. Γιανναράκης, σχετίζει εἰς τὴν «*Πρόοδον*» τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὸ γεγονὸς τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σάθα μὲ παρόμοιον τοῦ Διδερό, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς μίαν ἐπιστολὴν ἑνὸς Δαμιλαβὶλ πρὸς τὸν Βολταῖρον. Ὁ Διδερὸ λοιπὸν θέλει νὰ προικίσῃ τὴν κόρην του καὶ μὴ ἔχων πῶς νὰ τὰ ἐξοικονομήσῃ, ἀπεφάσισε νὰ πωλήσῃ τὴν βιβλιοθήκην του.

Ἔγινε πρότασις εἰς τὴν Αὐτοκράτειραν Αἰκατερίνην διὰ 13 ἢ 15 χιλιάδας φράγκα. Ἡ Αὐτοκράτειρα ἠγόρασε τὴν βιβλιοθήκην διὰ 16000 καὶ διέταξε τὸν ρῶσσον πρέσβυν Γκαλίτσιν νὰ πληρώσῃ τὸ ποσὸν εἰς τὸν Διδερό, μὲ τὴν συμφωνίαν ὅμως νὰ κρατήσῃ ὁ Διδερὸ τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ ἐχρειάζοντο ἕως ὅτου τὰ ζητήσῃ ἡ Αὐτοκράτειρα. Θὰ τοῦ ἐπλήρωνε δὲ συγχρόνως ἑκατὸν πιστόλας ἐτησίως διὰ τὴν φροντίδα τῆς διαφυλάξεως τῆς βιβλιοθήκης.

ΕΙΣ ἕνα περιοδικὸν τοῦ Μπρεσλάου ὁ Λέο Μπέρκ ἀναλύει εἰς ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τὸν ἀτομισμὸν τοῦ Ἴψεν καὶ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ἰψενικοῦ δράματος.

Ὁ Ἴψεν, λέγει ὁ γερμανὸς κριτικός, εἶνε πρὸ παντὸς ἄλλου ἀπηλλαγμένος θρησκευτικοῦ αἰσθήματος. Τὸ ἔργον του ὁλόκληρον δὲν εἶνε παρὰ μία μακρὰ ἐξομολόγησις τῶν ἰδίων του θρησκευτικῶν δοξασιῶν καὶ τοῦ ἰδικοῦ του ἰδεώδους. Ἀντὶ ὅμως ὅλα ταῦτα νὰ τὰ διερμηνεύσῃ ὅπως ὁ Γκαῖτε διὰ τῆς λυρικῆς ποιήσεως, αὐτὸς ἠθέλησε νὰ τὰ διατυπώσῃ διὰ τῆς δραματικῆς.

Εἰς τὴν δραματικὴν τέχνην ὅμως ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει νὰ ἐξαλείψῃ τὴν ἰδικήν του προσωπικότητα ἐνώπιον τῶν προσώπων τοῦ δράματος του. Ἀλλ' αὐτὸ ἦτο πολὺ δύσκολον εἰς τὸν Ἴψεν καὶ διὰ τοῦτο βλέπομεν εἰς τὰ ἔργα του μαζὶ μὲ τὰς μεγάλας ἀρετάς των νὰ συνωθοῦνται καὶ μεγάλα ἐλαττώματα.

ΟΛΙΓΟΣΤΙΧΑ

Ἀπὸ τὰ ὑποβληθέντα δύο ἔργα εἰς τὸν διαγωνισμὸν τοῦ «Συλλόγου πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων» περὶ τοῦ Καποδιστρίου ὡς θεμελιωτοῦ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Ἑλλάδι, ἐβραβεύθη τὸ τοῦ ἐν Λονδίνῳ κ. Λαζάρου Βελένη. Εἰσηγητὴς τῆς ἐπιτροπῆς ὁ κ. Σπ. Λάμπρος.

Τὸ Πανεπιστήμιον ἑόρτασε τὴν 40ην ἐπετηρίδα τοῦ καθηγητοῦ τῆς Θεολογίας κ. Κυαρικοῦ.

Ὀλίγα παραδείγματα πρακτικοῦ πνεύματος τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης: Ὁ βασιλεὺς Ἐδουάρδος ἔχει ἰδιοκτησίαν του μίαν σιδηροδρομικὴν γραμμὴν τοῦ Καναδᾶ. Ὁ Κάϊζερ εἶναι μέτοχος παμμεγίστων πλινθουργείων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα εἰσπράττει ὄχι μικρὰ εἰσοδήματα. Ἡ βασίλισσα τῆς Ὀλλανδίας ἔχει ἕνα μεγάλο βουστάσιον. Ὁ δὲ Πάπας καταθέτει κατ' ἔτος ὄχι μικρὰ ποσὰ εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Ἀγγλίας.

Ἡ Βασίλισσα τῶν παιδιῶν, ὅπως ἐπονομάζουν οἱ Ἰταλοὶ τὴν βασίλισσάν των Ἑλένην διὰ τὴν μεγάλην της στοργὴν πρὸς τὰ παιδιά, ὅταν ἐγεννήθη ἡ μικρά της πριγκήπισσα Ὑολάνδη, δὲν ἐπέτρεψε νὰ τὴν τυλίξουν μέσα σὲ φασκιές, ἀλλὰ τῆς ἐφόρεσε ἕνα μακρὺ φόρεμα κατὰ τὸ ἀγγλικὸν ἔθιμον. «Τὰ πόδια τῶν παιδιῶν πρέπει νὰ δίνουν κλωτσιές· ἔτσι θέλω καὶ τὸ δικό μου παιδὶ» εἶπε.

Ἀπὸ τοὺς γάμους τῶν ζῴων: Ὁ κορυδαλός, ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου γάμου, διατηρεῖ τὸ ταῖρι του ἢ χωρίζουν κατὰ τὰς περιστάσεις. Ὁ λύκος μένει πιστὸς εἰς ὅλην του τὴν ζωήν. Μόνον ὅταν ἀποθάνῃ τὸ ταῖρι του, ζητεῖ ἄλλην στέγην. Οἱ χῆνες ἀκόμα πιστότεραι δὲν ξαναζευγαρώνουν ἀλλὰ ζητοῦν παρηγορίαν εἰς τὴν μόνωσίν των.

Ὁ Σάχης φοβούμενος ὑπερβολικὰ τὸν κεραυνόν, ὁσάκις ἐπαπειλεῖται θύελλα καταφεύγει εἰς ἕνα ὑπόγειον δωμάτιον, ἐπίτηδες κτισμένον διὰ νὰ μὴν ἀκούῃ οὔτε νὰ βλέπῃ τίποτε.

Εἰς τὴν Νέαν Ὑόρκην, ἕνα καπνοπωλεῖον πλησίον τοῦ χρηματιστηρίου ὅπου χωροῦν δύο μόνον ἄνθρωποι, ὁ πωλητὴς καὶ ὁ ἀγοραστής, ἐνοικιάσθη 7500 δολλάρια τὸ ἔτος. Εἰς τὸ Μπρόντουαι ἕνας λούστρος πληρώνει διὰ τὴν θέσιν ποὺ τοῦ χρειάζεται, οὔτε μισὸ μέτρον δηλαδή, 15000 δολλάρια.

Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ἰαπωνίας ἦτο μίαν ἡμέραν παρὼν εἰς ἀθλητικοὺς ἀγῶνας τῆς Σχολῆς τῶν Εὐγενῶν. Ἕνας νέος, γερὰ πλασμένος, ἐπάλαιβε μὲ τὸν Διάδοχον Ὁ Διάδοχος πειὸ ἀδύνατος ἀπὸ τὸν ἀντίπαλόν του ἐνικήθη φυσικά. Ὁ αὐτοκράτωρ ἐσυγχάρη τὸν νικητὴν καὶ τοῦ εἶπε: «Πάντα ἔτσι νὰ ἐπιτυγχάνετε εἰς ὅ,τι ἐπιχειρεῖτε. Μιὰν ἡμέρα ὁ υἱός μου θὰ εἶναι εὐτυχισμένος νὰ ἔχῃ πολλοὺς ὑπηκόους σὰν ἐσᾶς».

ΝΕΑΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Μακεδονικὸν ἡμερολόγιον ὑπὸ τοῦ Μακεδονικοῦ Συλλόγου «Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος». Ἔτος Α'. Τυπογρ. Ἀποστολοπούλου Δρ.—Φρ. 4.50.

Ἀπομνημονεύματα Ἀνδρέου Συγγροῦ. Τόμος Α'. Τυπογρ. «Ἑστία» Μάϊσνερ καὶ Καργαδούρη.

Περὶ ἀπογραφῆς ὑπὸ Ἀνδρ. Μιχ. Ἀνδρεάδου. Ἀθῆναι, ἐκδότης Κ. Ἐλευθερουδάκης δρ. 2.

Ἡ Ἕνωσις τῆς Ἑπτανήσου καὶ ἡ Διοίκησις τῆς Προστασίας ὑπὸ Α. Μ. Ἀνδρεάδου. Ἀθῆναι, Τυπογρ. Ἀνέστη Κωνσταντινίδου δρ. 1.

Δύο Πατριαρχικαὶ ἐπιστολαὶ περὶ τοῦ ζητήματος τῆς ἀγιωτάτης ἐν Κύπρῳ Ἐκκλησίας. Λευκωσία Κύπρου Τυπογρ. Σ. Κ. Πετρίδου καὶ Σας.

Δείγματα ὁμοιοπαθητικῆς χωρὶς ἰατρὸν ὑπὸ Ε. Γύπαρη. Ἀθῆναι Τυπογρ. Π. Δ. Σακελλαρίου φρ. 1.

Ναύσταθμος καὶ ἐθελοντικὸς στόλος ὑπὸ Γεωργίου Φιλαρέτου. Ἀθῆναι τυπ. Ἀνέστη Κωνσταντινίδου. Διανέμεται δωρεάν.

Σπαρτιατικὸν Ἡμερολόγιον ἔτος Θ'. 1908. Ἀθῆναι, βιβλιοπωλεῖον «Ἑστία» δρ. φρ. 1.50.

Εἰς τὴν ἀπειρίαν τῶν Ἡμερολογίων ποὺ ἐκδίδονται κατ' ἔτος ἰδιάζουσαν θέσιν κατέχει τὸ Σπαρτιατικὸν Ἡμερολόγιον ἀποκλειστικῶς ἀφιερωμένον εἰς τὴν Λακεδαίμονα: Μελέται, παραδόσεις, περιγραφαί, πληροφορίαι, εἰκόνες. Αὐτὸ τὸ ἰδιάζον τὸ κάμνει καὶ ἑλκυστικὸν καὶ ὠφέλιμον.

Ἀητοὶ καὶ λελέκια ὑπὸ Βαρλέντη. Ἀθῆναι. Δρ. 1.

La Morale des lignes par Mecislas Golberg, dessie de Rouvrey Paris, Léon Vanier.

Notre-Dame d'Ephèse par Louis-Paul Alaux. Paris. E. Sausot et C° fr. 1.

La question de la langue écrite néo-grecque par G. N. Hatzidakis. Athènes, Impr. Sakellarios.

Die Einlagerungen im Krystallinen Gebirge der Kykladen auf Syra und Sifnos. Inaugural Dissertation von Konstantin A. Ktenas. Wien, Aepred Hölda, 1907.

ΤΟΜΟΙ
ΤΩΝ "ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ,,
ΜΕ ΜΕΓΑΛΗΝ ΕΚΠΤΩΣΙΝ

Οἱ τόμοι 1ος, 2ος, 3ος, 4ος, 6ος, 7ος, 8ος, 9ος, 11ος καὶ 12ος πωλοῦνται πρὸς δραχ. ἢ φρ. ΔΥΟ ἕκαστος.

Διὰ κάθε τόμον ***προσθέτομεν*** εἰς τὰς ἄνω τιμὰς 50 λεπτὰ διὰ τὰς ἐπαρχίας καὶ 1 φράγκον διὰ τὸ ἐξωτερικὸν ταχυδρομικά.

Αἱ ὀλίγαι ὑπολειπόμεναι ΠΛΗΡΕΙΣ ΣΕΙΡΑΙ τῶν «Παναθηναίων», ἐν ὅλῳ τόμοι 12, πωλοῦνται πρὸς δρ. 100 ἑκάστη.

Αἱ παραγγελίαι στέλλονται πρὸς τὴν Διεύθυνσιν τῶν «Παναθηναίων» ὁδὸς Ἀριστοτέλους 35. Ἀθήνας καὶ προπληρώνονται.